

ଶ୍ରୀ-ଲିନାକ୍ଷ୍ମୀ ଈଶକୁଳ

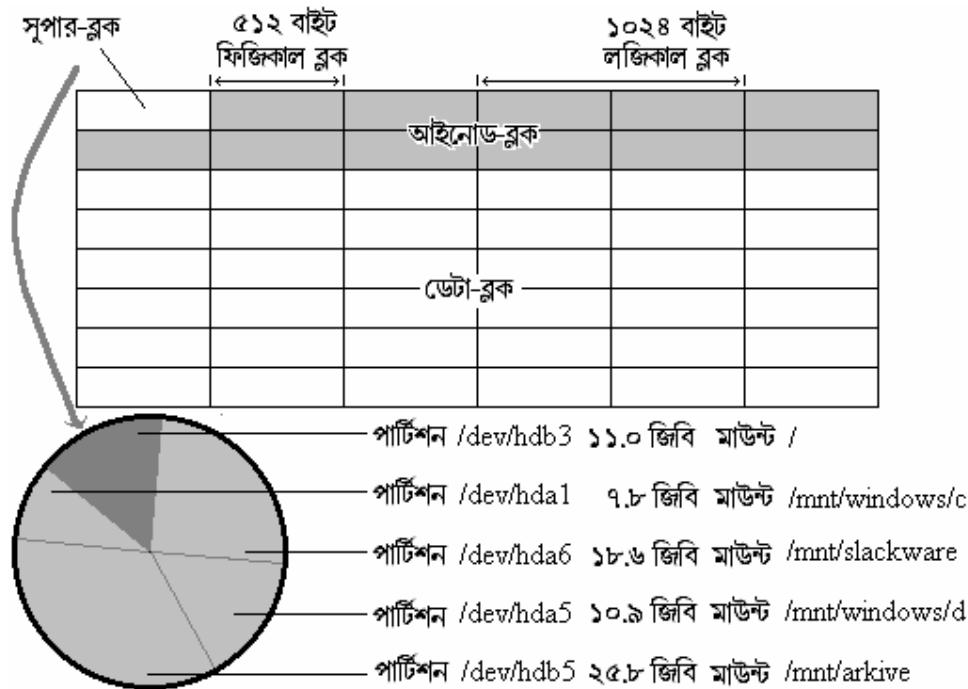
জিএলটি মধ্যমগ্রাম
glt-mad@ilug-cal.org

আজ পাঁচই জানুয়ারি, এখন বেলা বারোটাতেও হাড় কেঁপে যাচ্ছে, আরো আমার লেখার টেবিলের পাশেই দুর্দোষ জানলা দিয়ে উত্তর দিকের পুকুরের হাওয়া। তবে শীতই একমাত্র কারণ নয় ফের লেখায় ফেরার দেরিই, এর মধ্যে এই সিরিজেরই তিনি নম্বর দিন মানে চার নম্বর চ্যাপ্টাইটাকে অপর বইমেলা সংখ্যার জন্যে আলাদা একটা প্রবন্ধ হিশেবে ছাপতে দিলাম, আর আলাদা করে নেওয়া মানেই কিছু টুকরোটাকরা মেরামত করতেই হয়। আর ওই করতে দিয়ে শ্যাননের ‘এ ম্যাথামেটিকাল থিওরি অফ কমিউনিকেশনস’ নেটে পেয়ে গেলাম, সেটা পড়বার লোভটা সামলাতে পারছিলাম না। যাকগে আবার আমি ফেরত এসেছি আমাদের ঘু-লিনাঞ্জ গোষ্ঠীর পিণ্ডানে, যাকে ভদ্রলোকের ভাষায় বলে ‘পেয়ঁইঁ ব্যাক টু দি কমিউনিটি’ — সেই হ্যাঁ বেঙ্গল আর বেশো মিশনারিদের সময় থেকে ভদ্রলোকরা তো ইংরিজিতে ছাড়া বোঝেনা।

|| দিন আট ||

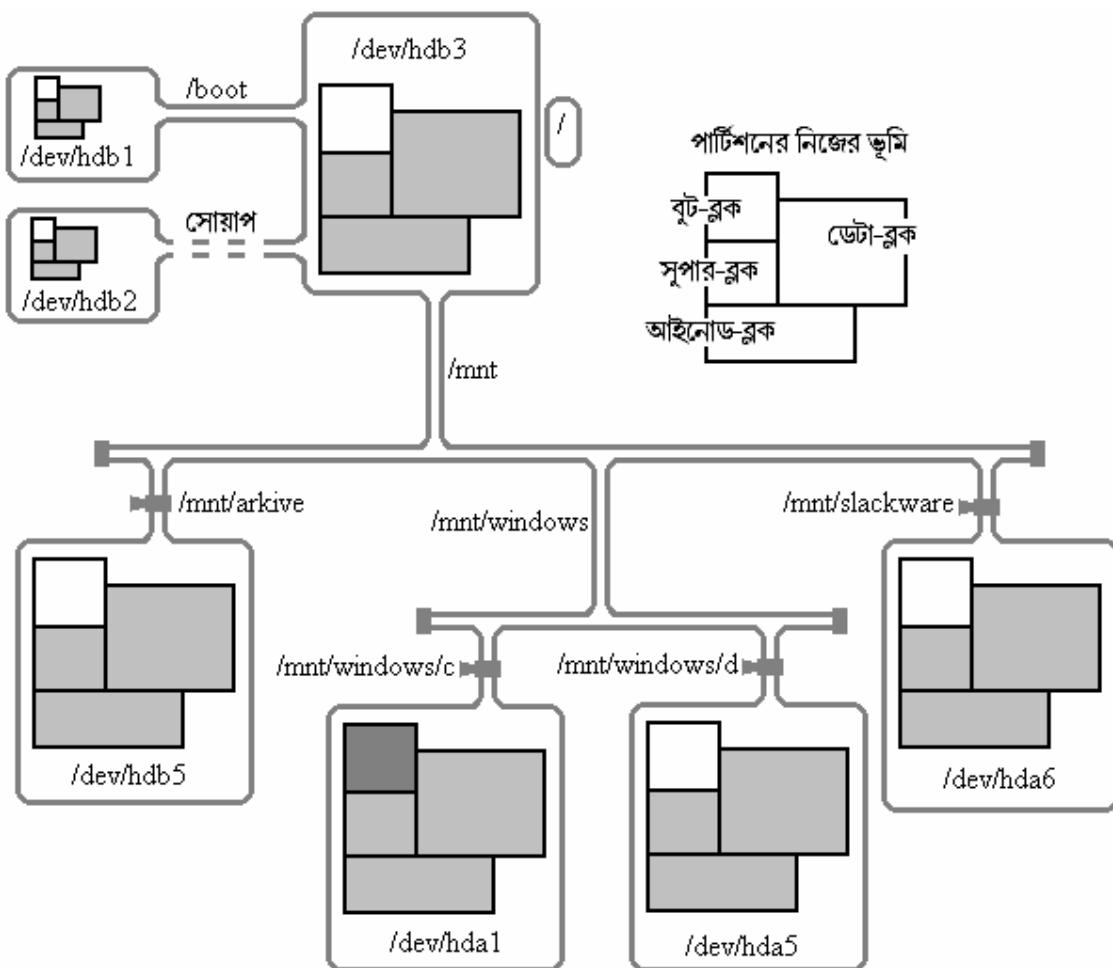
১।। ডিরেক্টরি আর কারনেল

সাত নম্বর দিনে যে আলোচনাটা হয়েছিল, সেটা খুব বড় হয়ে যাচ্ছিল বলে মাঝাপথে দুম করে থামিয়ে দিয়েছিলাম, একটু মনে পড়িয়ে দিই। আমরা একটা গু-লিনাক্স সামগ্রিক ব্যবস্থা বা ঐক্যবদ্ধ ফাইলসিস্টেমের এক একটা অংশ হিশেবে এক একটা পার্টিশনের এক একটা আলাদা ফাইলসিস্টেমের খুঁটিনাটি আলোচনা শুরু করেছিলাম, যে পার্টিশনগুলোর এক একটা আলাদা আলাদা ডিরেক্টরিতে মাউন্ট করি আমরা। — শেষ বাক্যটায় দুবার ‘ফাইলসিস্টেম’ কথাটা দুটো অর্থে ব্যবহৃত — মনে পড়ছে? সেটা করতে গিয়ে আমরা বিভিন্ন ধরনের ব্লকের কথা বলছিলাম, আর একটু মনে পড়িয়ে দিই, একটা ছবি দিয়ে।

এই ছবিতে দেখুন, আমরা শুধু তিনি রকমের ব্লক দেখিয়েছি। সুপার-ব্লক, আইনোড-ব্লক আর ডেটা-ব্লক। এক রকম ব্লক বাদ দিয়েছি। কোন রকম ব্লক বলুন তো? এটা এখুনি মনে করতে পারবেন। বুট-ব্লক দেখাইনি। কিন্তু এর পরের পশ্চিমা এর চেয়ে আর একটু কঠিন। কেন? কেন দেখাইনি আমরা? নিচে আমরা মোটমূটি সাইজ অনুযায়ী একটা পিটের পাঁচ টুকরোয় পাঁচটা পার্টিশনকে দেখিয়েছি। তার প্রথমটার ব্লক-গুলোর ছক এখানে আঁকা। এটা হল '/dev/hdb3', যেখানে

ମୂଳ ସୁଜେ ସିସ୍ଟେମଟା ଥାକେ, ଯାର ଡିରେଷ୍ଟରି ‘/’, ଏହି ପାର୍ଟିଶନେ କୋଣୋ ବୁଟ ବ୍ଲକ ଥାକବେ ନା, ମାନେ ବୁଟ-ବ୍ଲକ ଫାଁକା ଥାକବେ । ଏହି ପାଞ୍ଚଟା ପାର୍ଟିଶନେର ଏକଟାତେହି ମାତ୍ର ବୁଟ-ବ୍ଲକ ଥାକବେ । କେବୁ, ମନେ କରତେ ପାରଛେ ? ଭାବୁନ ଏକଟୁ । ପରେର ମାଉସ୍ଟ ନିଯେ ଛବିଟା ଏକବାର ଦେଖୁନ । ଏହି ଛବିଟା ଏଥିନ ପୁରୋଟା ବୁଝାତେ ପାରବେନ ନା, ଏହି ଛବିଟାର କଥାଯ ଆମରା ଆବାର ଆସବ । ଉପରେ ଦେଖୁନ ଆମରା ଫିଜିକାଲ ବ୍ଲକ ଆର ଲଜିକାଲ ବ୍ଲକ ଦୁଟୋକେହି ଦେଖିଯେଛି । ଏଥାନେ ପାଞ୍ଚଟା ପାର୍ଟିଶନେର ପାଞ୍ଚଟା ମାଉସ୍ଟପ୍ୟେନ୍ଟ ଦେଖିଯେଛି, ପାଞ୍ଚଟା ଡିରେଷ୍ଟରି । ମାଉସ୍ଟ ବ୍ୟାପାରଟାର କେଜୋ ଛକେ ଆପନାରା ଇତିମଧ୍ୟେଇ ପରିଚିତ ହେଁବେ, କିନ୍ତୁ ମାଉସ୍ଟ-ଏର ଗୋଟା ବ୍ୟାପାରଟା ଏଥାନେ ଆମଦେର ଆଲୋଚନାଯ ଆସେନି । ଏକଟୁ ବାଦେଇ ଆସବ । ଆର ଏକଟା ଜିନିଯ ମନେ ରାଖବେ, ଛୟ ଏବଂ ସାତ ନସ୍ବର ଦିନେ ଦେଓୟା ଆମରା ମେଶିନେର ପାର୍ଟିଶନ ଟେବିଲେର ତାଲିକାର ସଙ୍ଗେ ମେଲାନ, ଦେଖବେନ, ଆମରା ଦୁଟୋ ପାର୍ଟିଶନକେ ବାଦ ଦିଯେଛି, ସୋଯାପ ପାର୍ଟିଶନ ମାନେ ‘/dev/hdb2’, ଆର ସୁଜେ ସିସ୍ଟେମେର ବୁଟ ଫାଇଲ ଯେଥାନେ ଥାକେ, ସେହି ବୁଟ ଡିରେଷ୍ଟରିତେ ଯେ ପାର୍ଟିଶନ ମାଉସ୍ଟ କରା ହୁଏ, ମାନେ ‘/dev/hdb1’ । ଏରା ଅନ୍ୟଗୁଲୋର ତୁଳନାଯ ବଡ଼ ଛୋଟ ବଲେ । ଆର ଖେଳାଳ ରାଖୁନ, ନିଚେ ଯେଠା ଆମରା ଏକଟା ପିଠେର ଟୁକରୋ କରେ ଦେଖିଯେଛି, ଆର ଏକଟୁ ବାସ୍ତବ କରତେ ଚାଇଲେ ସେଟାକେ ଦୁଟୋ ପିଠେର ଟୁକରୋଯ ଦେଖାନେ ଉଚିତ, କାରଣ, ହାର୍ଡିକ୍ଷ ଦୁଟୋ । ପାର୍ଟିଶନେର ନାମଗୁଲୋ ଥେକେ ଖେଳାଳ କରଳ । ଆର, ଏଥାନେ ପିଠେଟାକେ ଆମରା ମେଶିନେର ମୋଟ ଡିକ୍ଷଭ୍ୟମି ବଲେ ଭାବୁନ । ଯାର ମଧ୍ୟେ ବାସ୍ତବେ ଦୁଟୋ ହାର୍ଡିକ୍ଷ ଆଛେ ।

ଏବାର ଆସୁନ ଆମରା ଏକଟା ଡିରେଷ୍ଟରିକେ ବୋଝାର ଚେଷ୍ଟା କରି । ଡିରେଷ୍ଟରି ଫାଇଲେର ଅପୋରମ୍ୟ ବିଦୟୁଟେପନା ନିଯେ ଆମରା ଆଗେଇ ବଲେଛି, କାରନେଲ ଛାଡ଼ା କାରନ ପଡ଼ାର ଅଧିକାର ନେଇ ଡିରେଷ୍ଟରି ଫାଇଲ, ମାଯ ରୁଟେରେ ନା, ଆର ସବାଇ ଶୁଦ୍ଧ ଦେଖତେ ପାରେ ସେହି ଡିରେଷ୍ଟରିତେ କୀ ଆଛେ, ତାଓ ସଦି ତାର ସେହି ଡିରେଷ୍ଟରି ଦେଖାର ଅନୁମତି ଥାକେ, ଆର ରୁଟେର ତୋ ସବ ଡିରେଷ୍ଟରି ଦେଖାରଇ ଅନୁମତି ଥାକେ । ଏକଟା ଡିରେଷ୍ଟରିତେ ଏକଟା ଫାଇଲେର ଦୁଟୋ ବ୍ୟାପାର ଲିପିବନ୍ଦ ଥାକେ, ଏକ, ଫାଇଲଟାର ନାମ । ଆର ଦୁଇ, ତାର ଆଇନୋଡ ନସ୍ବର । କେବୁ ଆଇନୋଡ ବ୍ଲକଗୁଲୋର ତାଲିକାଯ ଫାଇଲେର ନାମଟା ଥାକେନା, ସାତ ନସ୍ବର ଦିନେର

ଆଲୋଚନାଯ ଆମରା ବଲେଛି, ଏବାରେ ବୁଝାତେ ପାରଛେ? ଡିରେଷ୍ଟରିର କାହେ ଯେହେତୁ ଏକଟା ଫାଇଲେର ନାମ ଆର ଆଇନୋଡ ନସ୍ବର ଦୁଇ-ଇ ଲେଖା ଥାକେ, ସେ ଏବାର ସହଜେଇ ଓହ ଆଇନୋଡ ନସ୍ବର ଦିଯେ ଫାଇଲଟାକେ ପେଯେ ଯେତେ ପାରେ । ଡିରେଷ୍ଟରି ଫାଇଲ ଆର ଆଇନୋଡ-ର୍ଲକ ଏହି ଦୁଇଯେ ମିଳେ ଏକଟା ପରମ୍ପର-ସମ୍ପର୍କିତ ଯୋଥ-ତାଲିକା ତୈରି କରେ । ଆଇନୋଡ ନସ୍ବର ହଲ ଏହି ଦୁଟୋ ତାଲିକାର ମଧ୍ୟେ ସମ୍ପର୍କିତ । ଏକଟା ଫାଇଲେର ସମସ୍ତ କିଛୁ ଯଦି ଆମରା ଜାନତେ ଚାଇ — ଖୁବ ସହଜ, ଫାଇଲଟାର ଆଇନୋଡ ନସ୍ବର ଦିଯେ ଦୁଟୋ ତାଲିକାରଇ ଓହ ବିଶେଷ ନସ୍ବର ଲାଇନ୍ଟା ପଡ଼େ ଫେଲୋ ।

ସାତ ନସ୍ବର ଦିନେର ଆଲୋଚନାଯ ଆମରା କୀ ଦେଖାଇମ — ସଖନଇ ଏକଟା ଫାଇଲେର ଏକଟା ଲିଂକ ବାନାନୋ ହଚ୍ଛେ, ତାର ଆଇନୋଡ ଉପଲିଖିତ ଲିଂକେର ସଂଖ୍ୟଟା ଏକ କରେ ବେଡ଼େ ଯାଚେ । ଆର ଏହି ଲିଂକ ଫାଇଲଟାର ନତୁନ ଫାଇଲନାମେର ଜନ୍ୟେ ଡିରେଷ୍ଟରିତେଓ ଏକଟା ନତୁନ ଏନ୍ଟି ତୈରି ହଚ୍ଛେ । ଯାର ଆଇନୋଡ ନସ୍ବରଟା ନିଟ କପି କରେ ଦେଓଯା ହଚ୍ଛେ ମୂଳ ଫାଇଲଟାର ଥେକେ, ଯାର ସେ ଲିଂକ । ଆପନାର ବାନାନୋ ଲିଂକଗୁଲୋର ସେ କୋଣୋ ଏକଟାକେ ଏବାର ‘rm’ କରେ ଦେଖୁନ, ଲିଂକଟା ଉଡ଼େ ଯାବେ, ଆର ତାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ‘1s -i1’ କରେ ବାନାନୋ ଆଇନୋଡ-ସହ ଦୀର୍ଘ ତାଲିକାଯ ମୂଳ ଫାଇଲଟାର ଲିଂକ-ସଂଖ୍ୟା ଏକ କମେ ଗେଲ । ଏଥି ଆମରା ଜାନି ଏର ମାନେ କୀ — ଆଇନୋଡ-ର୍ଲକେ ଲେଖା ଲିଂକ-ସଂଖ୍ୟାକେ ଏକ କମିଯେ ଦେଓଯା ହଯେଛେ । ଆର ଡିରେଷ୍ଟରି ଫାଇଲେ ଏହି ଲିଂକଟାର ଜନ୍ୟେ ବାନାନୋ ଏନ୍ଟିଟାଓ ଉଡ଼ିଯେ ଦେଓଯା ହଯେଛେ । ଏକଟା ଫାଇଲେର ଶେଷ ଲିଂକଟା ଉଡ଼ିଯେ ଦେଓଯା ହଲେ, ତଥନ ଫାଇଲଟାଇ ମୁହଁ ଗେଲ । ତାର ଡେଟା-ର୍ଲକଗୁଲୋ ଧୂରେ ମୁହଁ ପୋକ୍ଷାର କରେ ରାଖା ହଲ, ନତୁନ ଫାଇଲ ଲେଖାର ଜନ୍ୟେ । ଆପନାର ସଙ୍ଗେ ଏହି ପୃଥିଵୀର ଶେସତମ ଲିଂକ ତୋ ଆପନି ନିଜେଇ, ଏଟା କଥିନୋ ଖେଯାଲ କରେଛେ? ଆମାଦେର ମତୋ ଯାଦେର ଛନ୍ଦନାମେ ଲେଖାର ଅଭ୍ୟେସ ତୈରି ହୟ, ତାଦେର କାହେ ଏଟା ଖୁବ ସ୍ପଷ୍ଟ । ତ୍ରିଦିବ ସେନଗୁପ୍ତର ଲେଖା ସାମନେ ଏନେ ଧରେ ଦିତେ ପାରେ କେବଳ ଏକମାତ୍ର ଦୀପକ୍ଷର ଦାଶହି, ତ୍ରିଦିବ ସେନଗୁପ୍ତ ହଲ ଦୀପକ୍ଷର ଦାଶେର ଲିଂକ ଫାଇଲ । ତ୍ରିଦିବ ସେନଗୁପ୍ତ ମୁହଁ ଗେଲେଓ ଦୀପକ୍ଷର ଦାଶ ଥାକବେ । କିନ୍ତୁ ଦୀପକ୍ଷର ଦାଶ ନିଜେ ଦୁନିଆର ଡିଙ୍କ ଥେକେ ମୁହଁ ଗେଲେ, ଆର ସେ ନିଜେଇ ନିଜେର ଲେଖାକେ ହାଜିର କରନ୍ତେ ପାରବେ ନା । ତାର ଜାୟଗାୟ ଅନ୍ୟ ଫାଇଲ ଏଲୋ, ଏଥି ଥେକେ ଅନ୍ୟ କେଉଁ ଅପରେର ଲେଖା ଦିତେ ଦେଇ କରାଯ ସୋମନାଥେର କାହେ ଖିଣ୍ଡି ଥାବେ ।

ଏବାର, କାରନେଲେର କାହେ, ଏକଟା ଫାଇଲେର ସମସ୍ତ ହାଲହକିକତ, ସମସ୍ତ ଠିକାନା କୀ ଭାବେ ଥାକେ, ସେଟା ଆମାଦେର କାହେ ସ୍ପଷ୍ଟ । ଏବାର ଧରନ ଆପନି ଆପନାର ତୈରି ‘onefile’ ଫାଇଲଟାଯ କୀ ଆହେ ଦେଖିବେ ଚାଇଲେନ । ଆପନି ତାର କମାନ୍ ଜାନେନ, ଦିଲେନ କବେ ‘cat onefile’ । ସାମନେ ତୋ ସ୍କ୍ରିନ ଜୁଡ଼େ ଗୋଟା ଗୋଟା ଅକ୍ଷରେ ‘onefile’ ଭେସେ ଉଠିଲ । କିନ୍ତୁ ସ୍କ୍ରିନକା ପିଛେ କେଯା ହ୍ୟାଯ? କାରନେଲ ଏହି ସେ ‘onefile’ ଫାଇଲଟାକେ ଖୁଁଜେ ପେତେ ସାମନେ ଏନେ ଆପନାର ସ୍କ୍ରିନେ ମାନେ ସ୍ଟୋର୍ଡାର୍ଡ ଆଉଟପୁଟେ ଧରେ ଦିଲ, ତାର ମାନେ ଆଗେ ତାକେ ‘onefile’ ଫାଇଲଟାର ଠିକାନା ଖୁଁଜେ ପେତେ ହଲ, ସେଥାନ ଥେକେ ଫାଇଲଟାର ଶୁରୁର ର୍ଲକେର ଠିକାନା ଆର ଶେସ ର୍ଲକେର ଠିକାନା ପେତେ ହଲ, ଶେସ ଅନ୍ଦି ପଡ଼େ ନିତେ ହଲ, କାରଣ, ଏକ ସ୍କ୍ରିନେ ଯଦି ଶେସ ଅନ୍ଦି ନା-ଧରେ ତାକେ ପରେର ସ୍କ୍ରିନେ ପରେର ସ୍କ୍ରିନେ ... ଦେଖିଯେ ଯେତେଇ ହବେ । ଏର ଜନ୍ୟେ ସେଟି ବାଇ ସେଟି ପାଇ କାରନେଲକେ ଭାବୁନ ।

ଏକ, ଆଗେଇ ଆମରା ବଲେଛି କାରନେଲ କୀ ଭାବେ କାରେଣ୍ଟ ଡିରେଷ୍ଟରି, ମାନେ ଏଥି ଯେଥାନେ ଆହେ, କାଜ କରଛେ, ସେଇ ଡିରେଷ୍ଟରିର ଡିରେଷ୍ଟରି ଫାଇଲେର ଆଇନୋଡ ନସ୍ବରକେ ମେମରିତେ ତୁଳେ ନେଯ । ଯଦି ମାନେ ନା ପଡ଼େ ସାତ ନସ୍ବର ଦିନେର ୧୧ ନସ୍ବର ସେକଶନେର ସାବସେକଶନଗୁଲୋ ଏକବାର ଦେଖେ ଆସନ । ଏହି ଆଇନୋଡ ନସ୍ବରଟାକେ କାରନେଲ ଏବାର ଖୁଁଜେ ବାର କରେ ଆଇନୋଡ-ର୍ଲକଗୁଲୋ ଥେକେ । ସେଥାନେ ଗିଯେ ‘onefile’ ଫାଇଲେର ଆଇନୋଡ ଖୁଁଜେ ବାର କରେ । ପାଁଚ, ଏହି ଆଇନୋଡ ଥେକେ କାରନେଲ ଏବାର ପଡ଼େ ନେଯ ‘onefile’ ଫାଇଲଟାର ଆୟତନ, ଏବଂ ଡିଙ୍କେର ଶରୀରେ ତାର ଡେଟା-ର୍ଲକେର ଠିକାନାଗୁଲୋ । ଏଥାନେ ଇନଡିରେଷ୍ଟ ର୍ଲକ ଯଦି ଥାକେ ତାହାରେ ସେଇଟାଓ ପଡ଼େ ବାଡ଼ି ଡେଟା-ର୍ଲକେର ଠିକାନାଗୁଲୋରେ ପେଯେ ଯାଇ । ଛୟ, ଏବାର କାରନେଲ ଯାଇ ତାର ଡିଙ୍କ ଡ୍ରାଇଭରେ କାହେ । ତାକେ ଗିଯେ ବଲେ ତୋମାର ଡିଙ୍କେର ହେଡ଼ଗୁଲୋକେ ନଡ଼ିଯେ ତୁମି ତୋମାର ପ୍ଲ୍ୟାଟରେ ଗାଯେ ଏତ ନସ୍ବର ସିଲିନ୍ଡାରେର ଏତ ଏତ ସେକ୍ଟର ଥେକେ ଏହି ଏହି ର୍ଲକଗୁଲୋକେ ପଡ଼େ ଫେଲୋ । ଏହି ହଲ ଫାଇଲଟାର ଆୟତନ, ଏହି ବାଇଟସାଇଜ ହୁଏଯା ଅନ୍ଦି ତୁମି ପଡ଼େ ଚଲୋ । ଏହାଟା ମିଳେ ଗେଲେ କାରନେଲ ବୋବେ ସେ ତାର ଗୋଟା ଫାଇଲଟା ପଡ଼ା ହଯେଛେ, ଏବଂ ତଥନ ତାର ପଡ଼େ ଫେଲା ତଥ୍ୟଟା ଫୁଟିଯେ ତୋଲାର ପାଲା, ତାର ଜନ୍ୟେ ସେ ଯାବେ ଡିସପ୍ଲେ ଡ୍ରାଇଭରେ କାହେ । ସେ ଅନ୍ୟ ଗଲା ।

୨।। ସୋଯାପ ପାର୍ଟିଶନେର ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଫାଇଲବ୍ୟବସ୍ଥା

ଏତବାର ଆଲାଦା ଆଲାଦା ଭାବେ ଦୁଟୋ ଅର୍ଥେ ବ୍ୟବହାର କରା ହେବେ ଯେ ଆମରା ଏଥିନ୍ ‘ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ’ ଶବ୍ଦଟାର ଏହି ଦୁଟୋ ବ୍ୟବହାରେର ସଙ୍ଗେ ଅଭ୍ୟନ୍ତ । ଆମରା ସଖନ ‘/’ ଥେକେ ଶୁରୁ କରେ ଗୋଟା ଡିରେଷ୍ଟ୍ରିବ୍ୟବସ୍ଥାଟାର କଥା ଭାବଛି, ସେଟା ଏକଟା ଐକ୍ୟବନ୍ଧ ଫାଇଲବ୍ୟବସ୍ଥା ବା ଇଉନିଫାରେଡ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ । ମାଉଁନ୍ଟ କରା ବିଭିନ୍ନ ପାର୍ଟିଶନେର ଛବିଟା, ମାନେ ଆଜକେର ଦିତୀୟ ଛବିଟା ଦେଖୁନ, ଏର ମଧ୍ୟେ ବିଭିନ୍ନ ଆଲାଦା ଆଲାଦା ପାର୍ଟିଶନ ମାଉଁନ୍ଟ କରା ଆହେ ବିଭିନ୍ନ ଆଲାଦା ଆଲାଦା ଡିରେଷ୍ଟ୍ରିଟେ । ଯେମନ୍ ‘/dev/hdb5’ ପାର୍ଟିଶନ ଆହେ ‘/mnt/arkive’ ଡିରେଷ୍ଟ୍ରିଟେ, ‘/dev/hda6’ ପାର୍ଟିଶନ ଆହେ ‘/mnt/slackware’ ଡିରେଷ୍ଟ୍ରିଟେ, ଆର ‘/dev/hda1’ ଏବଂ ‘/dev/hda5’ ପାର୍ଟିଶନ ଦୁଟୋ ମାଉଁନ୍ଟ କରା ଆହେ ‘/mnt/windows’ ଡିରେଷ୍ଟ୍ରିର ଭିତର ‘/mnt/windows/c’ ଏବଂ ‘/mnt/windows/d’ ଏହି ଦୁଇ ସାବଡିରେଷ୍ଟ୍ରିତେ । ଏହି ପାର୍ଟିଶନଙ୍ଗୁଲେ ଏହି ଏହି ଡିରେଷ୍ଟ୍ରିତେ ମାଉଁନ୍ଟ କରା ଥାକତେ ପାରେ ଆବାର ନାଓ-ପାରେ, ଏମନକି ଅନ୍ୟ କୋନୋ ଡିରେଷ୍ଟ୍ରିତେଓ ମାଉଁନ୍ଟ କରା ଯେତେ ପାରେ, ସେଟା ଆମରା ଏକଟୁ ବାଦେଇ ଦେଖବ । କିନ୍ତୁ ପାର୍ଟିଶନ ମାଉଁନ୍ଟ କରା ଥାକୁକ ଆର ନାଇ-ଥାକୁକ, ଡିରେଷ୍ଟ୍ରିଟା କିନ୍ତୁ ବାନାନୋ ଆହେଇ । ସେଟାଇ ଆମରା ଦେଖିଯେଛି ଯେନ ନଳପଥ ଆର ତା ଆଟକେ ଦେଓଯାର ସ୍ଟପକକ ଦିଯେ । ଯେନ ଏକ ଏକଟା ପାର୍ଟିଶନେର ଏକ ଟୁକରୋ ଡିକ୍ଷଭ୍ୟ ଏକଟା ଆଲାଦା ଆଲାଦା ରସଦ । ଆଲାଦା ଆଲାଦା ଚୌବାଚାଯ ଆହେ । ତାଦେର ସଙ୍ଗେ ମୂଳ ଚୌବାଚାର ଯୋଗାଯୋଗ ଘଟେ ହାଯେରାକିକାଳ ଡିରେଷ୍ଟ୍ରି ପଥ ବେଯେ, ଯା ଖୋଲା ଥାକେ ସଖନ ପାର୍ଟିଶନଟା ମାଉଁଟେଡ, ଆର ସଖନ ମାଉଁଟେଡ ନେଇ ତଥନ ବନ୍ଧ । ମୂଳ ‘/dev/hdb3’ ଚୌବାଚାଟା ଦେଖୁନ ‘/’ ଡିରେଷ୍ଟ୍ରି । ତାର ସଙ୍ଗେ ‘/boot’ ଡିରେଷ୍ଟ୍ରିତେ ‘/dev/hdb1’ ପାର୍ଟିଶନ ରହେ ନଳପଥ ଦିଯେ ସଂୟୁକ୍ତ । କିନ୍ତୁ ସେଇ ନଲେ କୋନୋ ସ୍ଟପକକ ନେଇ, ମାନେ ଏହି ପାର୍ଟିଶନଟା ସବସମଯେଇ ମାଉଁଟେଡ ଆହେ । ଆର ଏର ଠିକ ନିଚେଇ ରହେ ‘/dev/hdb2’ ପାର୍ଟିଶନ । କିନ୍ତୁ ତାର କୋନୋ ନଳପଥ ମାନେ ଡିରେଷ୍ଟ୍ରିପଥ ନେଇ । ନଲେର ଦାଗଦୁଟୋ ତାଇ, ଦେଖୁନ, ଭାଙ୍ଗ-ଭାଙ୍ଗ ଆଁକା ହେବେ । ଏବଂ ଏର ପାଶେ ଲେଖା ‘ସୋଯାପ’ । ଏର ମାନେ ଏହି ସୋଯାପ ପାର୍ଟିଶନଟାଓ ସବସମଯେଇ ସଂୟୁକ୍ତ, କିନ୍ତୁ ସେଟା ଏକଟା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ୟରକମ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ସ୍ଵାଭାବିକ ଫାଇଲବ୍ୟବସ୍ଥା ବା ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ଥେକେ ଏକଦମ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର । ଏଥାନେ ଆମରା ଫାଇଲବ୍ୟବସ୍ଥା ବଲତେ ବୋବାଛି ଫାଇଲ ଲେଖା ବା ରାଖା ବା ପଡ଼ାର ରକମ, ଯାର ନାନା ଆଲାଦା ଆଲାଦା ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୟ, ଆମରା ଆଗେଇ ବଲେଛି, ଇଏସ୍‌ଟିୟୁ ରାଇଜାରେଫ୍‌ଏସ ଏକ୍‌ଏଫ୍‌ୱେସ ଇତ୍ୟାଦି । କିନ୍ତୁ ସେଇ ସବଙ୍ଗଙ୍ଲୋ ଫାଇଲବ୍ୟବସ୍ଥା ଏକ ଦିକେ, ଆର ସୋଯାପ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନ୍ୟ ଦିକେ । ସୋଯାପ ଏକଦମ ଆଲାଦା, ତାର କାରଣଟା ତୋ ଆପନାରା ଜାନେଇ, ସୋଯାପ ଫାଇଲେର ଜନ୍ମଇ ହୟ ମୃତ୍ୟୁ ଜନ୍ୟେ, ନିଜେ ମରେ ଗିଯେ ଅନ୍ୟ ଫାଇଲକେ ବା ଫାଇଲବ୍ୟବସ୍ଥାକେ ବଦଳେ ଯାବେ ବଲେ, ଅଞ୍ଚାଯୀ ଭାବେ ସ୍ମୃତିକେ ଲିଖେ ରାଖାର ଏକଟା ଜାୟଗା ସୋଯାପ-ଫାଇଲ, ଆମରା ବାରବାର ବଲେଛି — ସୋଯାପ ଫାଇଲ ହଳ ର୍ୟାମେର ସହଚର, ର୍ୟାମକେ ବାଢ଼ିଯେ ତୋଲେ । ତାଇ ଏହି ପାର୍ଟିଶନେର ଫାଇଲ ଲେଖା ରାଖା ପଡ଼ାର କାଯାଦା ଅନ୍ୟରକମ ହବେଇ ।

ତାର ମାନେ, ଏକଟା ମୂଳ ପାର୍ଟିଶନ ଯା ମାଉଁନ୍ଟ ହବେ ‘/’ ଡିରେଷ୍ଟ୍ରିତେ, ଆର ଏକଟା ସୋଯାପ ପାର୍ଟିଶନ — ଏହି ଦୁଇ ରକମେର ଦୁଟୋ ପାର୍ଟିଶନେ ଦୁଇ ଧରନେର ଫାଇଲ-ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଏଟା ଏକଟା ଶୁଳ୍କଲିନାଙ୍କ ସିସ୍ଟେମେ ନୂନତମ ପ୍ରୋଜେକ୍ଟିଯାର ଶର୍ତ । ଏରପର କୀ କୀ ପାର୍ଟିଶନ ଥାକବେ କୀ କୀ ଫାଇଲବ୍ୟବସ୍ଥାଯ ସେଟା ଆପନାର ଇଚ୍ଛେର ଏବଂ ପ୍ରୋଜେକ୍ଟରେ ଉପର ନିର୍ଭର କରଛେ । ପ୍ରଥମଟାକେ ସଚରାଚର ବଲା ହୟ ରଣ୍ଟ ପାର୍ଟିଶନ ଆର ଦିତୀଯଟାକେ ସୋଯାପ ପାର୍ଟିଶନ । ଏମନକି ଖୁବ ବିଦ୍ୟୁଟେ ବିତିକିଛିର ଏକଟା ଅବସ୍ଥାଯ, ଯାକେ ଇଂରିଜିତେ ବଲେ ପରିସ୍ଥିତି, ଏମନକି ଏହି ସୋଯାପ ପାର୍ଟିଶନଙ୍କ ନା-ରାଖା ଯାଯ । କିନ୍ତୁ ରଣ୍ଟ ପାର୍ଟିଶନ ନା-ଥାକା ମାନେ ସିସ୍ଟେମଟାଇ ନା-ଥାକା । ଶୁଳ୍କଲିନାଙ୍କ ଏକଟା ସିସ୍ଟେମେ ଏହି ରଣ୍ଟ ପାର୍ଟିଶନେଇ ଥାକେ ସିସ୍ଟେମେର ଗୋଟା କାଠାମୋଟା । ରଣ୍ଟ ଡିରେଷ୍ଟ୍ରି ଏବଂ ତାର ଥେକେ ବେରୋନୋ ସମସ୍ତ ସାବଦିରେଷ୍ଟ୍ରିର କାଠାମୋଟା ମନେ କରନ୍ତି, ଛନ୍ଦର ଦିନେ ଏସେଛିଲ, ଯାର କୋଥାଯ କୀ ଥାକବେ ସେଇ ଛକ୍ଟା, ଯାର ନାମ ଲିନାଙ୍କ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ହାଯେରାକି, ଯେଟା ଆପନାଦେର ବାରବାର ବଲେ ଆସଛି, ଓହି ସାମନେ, ଓହି ସାମନେ, କିନ୍ତୁ କିଛୁତେଇ ଆର ଏସେ ପୌଛାଇଛି ନା । ଆସନ୍ତେ ଲେଖାର ଆଗେ ଆମି ବୁଝିତେଓ ପାରିନି, ଏକ ଏକଟା ଛୋଟ ଛୋଟ ଜାୟଗା ବଲେ ଆସତେ ଏତଟା କରେ ଲିଖିତେ ହେବେ । ଯାକଗେ, ଏହି ରଣ୍ଟ ପାର୍ଟିଶନେର ମଧ୍ୟେ ଓହି ହାଯେରାକିକାଳ ଡିରେଷ୍ଟ୍ରି ବ୍ୟବସ୍ଥାଟା ଥାକେ, ଥାକେ ସମସ୍ତ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରୋଜେକ୍ଟିଯାର ଫାଇଲ ଏବଂ ଥୋଗ୍ରାମ ।

ସୋଯାପ ପାର୍ଟିଶନ, ଯା ଅବଶ୍ୟଇ ଥାକା ଉଚିତ ଏକଟା ସିସ୍ଟେମେ, କାଜ କରାର ସୁବିଧେ ଜନ୍ୟେ, ମୂଲତ କାରନେଲେର କାଜେର ସହାୟତା କରେ । ଏକ ଆର ଦୁଇ ନୟର ଦିନେ ବିଭିନ୍ନ ଧରନେର ମାଣ୍ଟିପ୍ଲେଞ୍ଚିଂ-ଏର ଆଲୋଚନାର ସୁତ୍ରେ ଆମରା ଯେ ଏକତ୍ର ଚଲମାନ ଅଗଣ୍ୟ ପ୍ରସେସ ବା ପ୍ରକ୍ରିୟାର କଥା ବଲେଛି, ସେଇ ପ୍ରକ୍ରିୟାଙ୍ଗଙ୍କେ ପ୍ରତିଟିର ଗତିଶୀଳତାକେ, କାଜକେ, କାଜ କରତେ ଗିଯେ ସିସ୍ଟେମେର ନାନା ରସଦେର ବ୍ୟବହାରକେ ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ଭାବେ ନିଯମିତ କରେନ୍ତି । ଏହି ନିଯମିତ ଏବଂ ସୀମିତ ରସଦକେ ସୁବିଧେଜନକ ଭାବେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକ୍ରିୟାର ମଧ୍ୟେ ଭାଗବାଟୋଯାରାର କାଜେ କାରନେଲକେ ସହାୟତା କରେ ସୋଯାପ । ଅନେକଙ୍ଗଙ୍ଲୋ ସମାନତାରାଳ

ପ୍ରକ୍ରିୟାର ଭାରେ ସିସ୍ଟେମ ସଥିନ ଭାରାତ୍ରାନ୍ତ, ସିସ୍ଟେମେର ମେମରିର ପିଠ ସଥିନ ବେଁକେ ଗେଛେ ବୋରା ତୁଳତେ ତୁଳତେ ତୁଳତେ ତାର ଏକଟୁ ଦମ ନେଓୟାର ସ୍ୱବସ୍ଥା କରାର ଜଣ୍ୟ କାରନେଲ କିଛୁଟା ବୋରା ଅଞ୍ଚାରୀ ଭାବେ ନାମିଯେ ରାଖେ ଏହି ସୋୟାପେ । ସୋୟାପ ଶବ୍ଦଟାର ଆଭିଧାନିକ ଅର୍ଥ ଏକଟା କିଛୁର ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟ ଏକଟା କିଛୁକେ ବଦଳାନୋ । ଏଖାନେଓ ଠିକ ତାଇ ସଟେ, ର୍ୟାମେର ଏକଦମ ଜ୍ୟାନ୍ତ ଚଲମାନତା ଥେକେ ସୋୟାପେର ଅଞ୍ଚାରୀ ଆରାମେ ପୌଛୟ ଏକଟା ପ୍ରକ୍ରିୟା । ତାରପର ସେଇ ଫୁରସତ ଆସେ, ଆରାମେ ବଦଳାନୋ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଆବାର ଦୌଡ଼ କରାତେ ଶୁରୁ କରେ କାରନେଲ, ସୋୟାପ ଥେକେ ତାକେ ତୁଲେ ର୍ୟାମେ ଫେରତ ଏନେ । ଏହି ସୋୟାପ ପାର୍ଟିଶନେର ଏହି ବିଶେଷ ଧରନେର ଫାଇଲସ୍ୱବସ୍ଥାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହଲ ଏହି ସେ ଏକେ ସରାସରି କୋନୋ ସ୍ୱବସାରକାରୀ ପଡ଼ିତେ ପାରେନା, ଏମନକି ରୁଟ ଇଉଜାର୍ଓ ନା । ସୋୟାପକେ ସ୍ୱବସାର କରେ ଶୁଧୁ କାରନେଲ ।

ଏବାର, ସିସ୍ଟେମେ ବସେ ଆପନି ସୋୟାପ ସମ୍ପର୍କେ ଆର ଏକଟୁ କିଛୁ ଜାନନେ ଚାଇଲେ, ତାର ଉପାୟ କୀ? ମନେ ଆଛେ? ପ୍ରଥମେ ଦିନ ‘man -k swap’ । ଫ୍ରିନେ ଅନେକଟା ଲେଖା ଫୁଟେ ଉଠିଲେ ତାକେ ଫାଇଲ ବାନିଯେ ପଡ଼ାର କୋନୋ ଉପାୟ ଆଛେ? ଏରକମ କିଛୁ ଶୁନେଛେ କୋଥାଓ? ଯାକଗେ, ଏଖାନେ ସେ ସମସ୍ୟା ନେଇ, ସୋୟାପଟା ମୋଟାମୁଟି ଭଦ୍ରଗୋଛେଇ ଆଛେ । ମାତ୍ର ଆଟ ଦଶଟା ଲାଇନ । ଏଖାନେ ତାର କମେକଟା ଲାଇନ ତୁଳି ।

```
mkswap(8) - set up a Linux swap area
swapon(2) - start/stop swapping to file/device
swapoff(2) - start/stop swapping to file/device
swapon(8) - enable/disable devices and files for paging and swapping
swapoff(8) - enable/disable devices and files for paging and swapping
```

ଓଇ ଗୋଟା ଦଶେକ ଲାଇନେର ଥେକେଓ କମେକଟା ଛେଟେ ଦିଲାମ, ଏତ ବେଶି ଟେକନିକାଲ ସେଣ୍ଟଲୋ । ଏବାର ଦେଖୁନ ତୋ, ନିଜେ ପଡ଼େ, କୀ ଆନ୍ଦାଜ ପାଚେନ କମାନ୍ତଗୁଲୋ ସମ୍ପର୍କେ? ‘mkswap’ ସାଭାବିକ ଭାବେଇ, ସୋୟାପଫାଇଲ ବାନାଯ, ମାନେ ଯେ ପାର୍ଟିଶନଟାକେ ଆପନି ସୋୟାପ ପାର୍ଟିଶନ ବାନାତେ ଚାନ, ସେଇ ପାର୍ଟିଶନେ ସୋୟାପ ଫାଇଲ ଲେଖାର ବାନାନୋର ସ୍ୱବସାର କରାର ମତ କରେ ନିଜସ୍ତ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଫାଇଲସ୍ୱବସ୍ଥା ବାନିଯେ ତୋଳେ ‘mkswap’ । ଚଚରାଚର ଏଟା ଚାଲୁ ପ୍ରଥା ଯେ ନତୁନ ସ୍ୱବସାରକାରୀର ଫୁଲିନାଙ୍କ ଇନସ୍ଟେଲେଶନ କରେ ଦେଯ ତାର ଚେନାଜାନା କୋନୋ ଲିନାଙ୍କୀ । ଏମନକି ଆପନି ନିଜେଓ ଯଦି ଇନସ୍ଟଲ କରେ ଥାକେନ, ତାହଲେଓ, ଇନସ୍ଟଲ କରାର ସମୟ, ଆପନି ଆସଲେ ଏହି କମାନ୍ତଟାଇ ସ୍ୱବସାର କରେଛେ, ନା-ଜେନେ । ଇନସ୍ଟଲେଶନେର ସମୟ ସଥିନ ଦେଖିଯେଛେ, କୋଥାଯ ସୋୟାପ ପାର୍ଟିଶନ ରାଖିବ, କଟଟା ତାର ସାଇଜ ରାଖିବ, ତଥନ ଆପନି ଚାଲୁ ପ୍ରଥା ମେନେ, ମୋଟାମୁଟି ର୍ୟାମେର ଡାବଲ, ସାଇଜ ଦିଯେଛେ, କୋଥାଯ ବାନାବେ ବଲେ ଦିଯେଛେ, ବା ଏମନକି ଆପନାର ହେଁ ସିସ୍ଟେମଇ ସେଟୋ କରେଛେ, ନିଜେଇ ମୋଟାମୁଟି ଏକଟା ଗଡ଼ ସ୍ୱବସ୍ଥା ଛକେ ନିଯେଛେ, ତାରପର ସେଇ ଅନୁଯାୟୀ ଇନସ୍ଟଲ କରେଛେ । ସିସ୍ଟେମ ନିଜେଇ କରଙ୍କ, ଅନ୍ୟ କେଟୁ କରେ ଦିକ, ଆପନି କରେ ଥାକୁନ, ଶେଷ ଅବି ସ୍ୱବସାର ହେଁଯେ ଏହି ‘mkswap’ । ସାମନେ ଆପନି କୋନୋ ଛବିଓଲା ବିନଚାକ ଦେଖାନୋର ଦାଁତ ଦେଖେଛେ — ହଲୁଦ ଲାଲ ନୀଳ ଧୂର, କୋନୋଟା ଇଏଞ୍ଚାଟିଟୁ, କୋନୋଟା ରାଇଜାର, କୋନୋଟା ଫ୍ୟାଟିଥାର୍ଟିଟୁ, କୋନୋଟା ପଦିପିସିର ବର୍ମିବାଙ୍ଗ, ଏହି ରୋଗା ହେଁଚେ, ଏହି ମୋଟା ହେଁଚେ, ଏହି ରଂ ପାଲଟାଚେ । ସେଇ ଫଣ୍ଟ-ଏନ୍ଦେର ପିଛନେ ଖାଓୟାର ଦାଁତ ମାନେ ‘mkswap’ ଦିଯେଇ ହାର୍ଡିଙ୍କ୍ଷ ଭୂମିଟାକେ ଚିବିଯେ ଚିବିଯେ ସୋୟାପ ଫାଇଲ ଲେଖାର ମତ କରେ ସାଇଜ କରେଛେ ସିସ୍ଟେମ । ଆର କୋନ ପାର୍ଟିଶନେ ଆପନି ସୋୟାପ ବାନାବେନ ସେଟୋ ସିସ୍ଟେମକେ ଦିଯେଛେ ‘swapon’ ସ୍ୱବସାର କରେ, ଆପନି ହୃତ ଇନ୍ଦୁରେର ପେଟ ଟିପେଛେ, କିନ୍ତୁ ସ୍ୱାକ-ଏନ୍ଦେ ଛିଲ ‘swapon’ । ତେମନି ଆପନି ଯଦି କୋନୋ ପାର୍ଟିଶନେ ସୋୟାପ ଫାଇଲ ଆର ନା-ରାଖିବେ ଚାନ, ସେଟୋକେ ଅନ୍ୟକାଜେ ସ୍ୱବସାର କରନେ ଚାନ, ତଥନ, ଆପନାର ଇନ୍ଦୁରେର ନାଡିଭୁଡ଼ି ବେଯେ ଦୌଡ଼ କରେଛେ ‘swapoff’ ।

ଏବାର ଆପନାର ଏହି ‘ହୟ ହୟ କିନ୍ତୁ ଜାନନେ ନା-ପାରା’ କ୍ୟାଲିଟା ସରାସରି କମାନ୍ତ ପ୍ରମ୍ପଟେ ଶୋ କରେ ଦିଯେ ନିଜେର ଇଗୋକେ ଏକଟୁ ପିଠ-ଚୁଲକେ ଦିତେ ପାରେନ, କିନ୍ତୁ ଦେଖବେନ, ଭାଲୋ କରେ ପାର୍ଟିଶନ ଛକ ନା-ବୁଝେ ଏହିସବ କରନେ ଗିଯେ ସିସ୍ଟେମକେ କାତୁକୁତୁ ଦିଯେ ବସବେ ନା, ଗୋଟାଟା ନେଢ଼େ ଘେନ୍ତେ ଗିଯେ ଏକଟା ସମୁହ କେଳେଂକାରି । ଆର କମାନ୍ତଗୁଲୋ ସମ୍ପର୍କେ ଭାଲୋ କରେ ଜାନବେନ କୀ କରେ? ମରନ୍ତାଧଳେର ଉତ୍ତିଦେର ବାଂଲାର ପଲିମ୍ବିକାଯ କୃଷିର ସାଫଲ୍ୟ ବିଷୟେ ଗବେଷଣା ନିଯେ କୀ ଏକଟା ଗାନ ଆମାଦେର କାନେ ଏସେଛିଲ ନା?

ଓ, ଏକଟା କଥାର ଉତ୍ତର ଦିନ ତୋ, ଏହି ତାଲିକାଟାଯ ‘swapon’ ଆର ‘swapoff’ କମାନ୍ତଦୁଟେର ଦୁବାର କରେ ଦୁଟେ ଆଲାଦା ନମ୍ବରେର ମ୍ୟାନପେଜେର କଥା ବଲାର ମାନେ କୀ? ଦେଖୁନ, ଦୁଟେ କମାନ୍ତଇ ଦୁବାର କରେ ଆଛେ ଏକବାର ‘2’ ଆର ଏକବାର ‘8’ । ତାର ମାନେ ଏକଟା ଦେଖନେ ହବେ ‘man 2 swapon’ ବା ‘man 2 swapoff’ କମାନ୍ତ ଦିଯେ, ଆର ଏକବାର ଦେଖନେ ହବେ ‘man 8 swapon’ ବା ‘man 8 swapoff’ କମାନ୍ତ ଦିଯେ । କିନ୍ତୁ କେନ? ଯଦି ନା ବୁଝାବେ ପାରେନ ହ୍ୟ ନମ୍ବର ଦିନେର

ଗୋଡ଼ାର ଦିକଟା ଏକବାର ଉଣ୍ଟେ ଆସୁନ । ଗୋଟା ପୁରୋନୋ ଆଲୋଚନାଟା ଆପନାର ମାଥାଯ ଏକଦମ ହାତେଗରମ ଥାକା ଚାଇ । ସଚରାଚର ଟେକ୍ସ୍ଟଟଗୁଲୋଯ ଯା ହୟ, ଠିକ ଗଠନେର ନିଯମ ମେନେ ପ୍ରସଙ୍ଗଗୁଲେ ପରପର ଆସେ, ତାତେ ଏକଟୁ ବୋରିଂ ହୟ ଠିକହି, କିନ୍ତୁ ଏକଟା ସୁବିଧାଓ ଥାକେ, ଏଗୋନୋର ପିଛନୋର, ଆଟକେ ଗେଲେ ପିଛିୟେ ଗିଯେ ବୁବୋ-ଆସାର । ଏକଦମ ବିଷୟ-ନିର୍ଭର ବା ଆବଜେକଟିଭ ପାଠ । ଆର ଏହି ଲେଖାଟା ହଚ୍ଛେ ତାର ବିପରୀତ ଧରନେ, ବିଷୟ-ନିର୍ଭର ବା ସାବଜେକଟିଭ ପାଠ ବଲା ଯାଯ । ଯେନ ଏକଜନ ଜ୍ୟାନ୍ କେଉ ସିସ୍ଟେମଟା ବୁଝିତେ ବୁଝିତେ ଚଲେଛେ, ସେଥାନେ ସେଥାନେ ତାର ଯେଟୁକୁ ଆଟକେ ଯାଚେ ସେଟୁକୁ ସେ ଆଲୋଚନା କରେ ନିଛେ, ଓହ ଜ୍ୟାନ୍ ବ୍ୟବହାରକାରୀଟା ବେଶ ଉପସ୍ଥିତ ବ୍ୟବହାରେ ବିଦ୍ୟାଟାର ଚେଯେଓ । ତାଇ ଏଥାନେ ବ୍ୟବହାରକାରୀର ଦାର୍ଶିତ୍ବ ଏକଟୁ ବେଶ ଏସେ ପଡ଼େଇ, ଗୋଟାଟା ନିଜେର ମାଥାଯ ତୁଳିତେ ତୁଳିତେ ଯାଓଯାର । ଏଥାନେ ଆଟକେ ଗେଲେ ଆପନି ତୋ ଖୁଜେଇ ପାବେନ ନା ପ୍ରସଙ୍ଗଟା କୋଥାଯ ଏସେଇ । ଠିକ ଆମାକେ ସତା ଗୋଟା ଲେଖାଟା ମାଥାଯ ରାଖିତେ ହଚ୍ଛେ ଆପନାକେଓ ତାଇ କରତେ ହବେ, ଆମି ଖେଳେ-ନା-ଖେଯେ ଲିଖେ ଚଲେଛି, ଆର ଆପନି ଚୁରିଂଗାମ ଚିବୋତେ ଚିବୋତେ ପଡ଼େ ଫେଲାବେନ, ସେଟା ଚଲାବେ ନା ।

୩ । ନାନା ଧରନେର ଫାଇଲବସ୍ତ୍ର

ଆଗେର ସେକଶନେ ଆମରା ବଲଲାମ ରକ୍ତ ଆର ସୋଯାପ — ଫାଇଲବସ୍ତ୍ରର ଏହି ଦୁଟୋ ବଡ଼ ବିଭାଗେର କଥା । ଏବାର ଏହି ରକ୍ତ ପାର୍ଟିଶନେର ଫାଇଲବସ୍ତ୍ରଟା ଠିକ କୀ ରକମ ହବେ? ତାର ନାନା ପ୍ରକାରଭେଦ ଆଛେ । ସୋଯାପ ଫାଇଲବସ୍ତ୍ରର ଯା ନେଇ । ଆମର ମେଶିନେର ଏକହି ସୋଯାପ ପାର୍ଟିଶନ ସୁଜେ ଆର ସ୍ଲ୍ୟାକଓୟାର ଦୁଜନେଇ ସମାନଭାବେ ବ୍ୟବହାର କରେ, ସଥିନ ଯେଟା ଦିଯେ ବୁଟ କରି । ଆଗେ ସଥିନ ସୁଜେ ସ୍ଲ୍ୟାକଓୟାର ଆର ରେଡହ୍ୟାଟ ତିନଟେଇ ଛିଲ, ତିନଟେରିଇ ତାଇ । ସୋଯାପ ଫାଇଲବସ୍ତ୍ରର ପ୍ରକାରଭେଦ ହୟନା । କିନ୍ତୁ ରକ୍ତ ପାର୍ଟିଶନେର ହୟ । ଆର ଏହାଡାଓ ନାନା ପାର୍ଟିଶନ ଥାକେ, ନାନା ଆଲାଦା ଆଲାଦା ଫାଇଲବସ୍ତ୍ରାୟ, ଆମରା ଆଗେଇ ଦେଖେଛି । ସିସ୍ଟେମେ ନିରାପତ୍ତା, ବ୍ୟବହାରେ ସୁବିଧାର ଜଣେଓ ନାନା ପାର୍ଟିଶନ ରାଖିତେ ହୟ, ଆମରା ବଲେଛି । ଆପନାର ଫୁଲିନାକ୍ଷ ସିସ୍ଟେମେ ଏକଟା ବିଶେଷ ମୁହଁରେ ମୋଟ କତ ରକମେର ଫାଇଲବସ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହତ ହଚ୍ଛେ, ସେଟା ଜାନାର ଏକଟା ଉପାୟ ହଲ, ‘cat /proc/filesystems’ ।

ଏହି ‘/proc’ ଡିରେକ୍ଟୋରିଆ ଆମରା ଏକବନ୍ଦ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେର ଡିରେକ୍ଟୋର କାଠାମୋର ଛବିତେ ଦେଖେଛି, ଏଥାନେ କୀ ଥାକେ ସେଟାଯ ଆମରା ଏକଟୁ ବାଦେ ଆସିବ ଫୁଲିନାକ୍ଷ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ହାଯେରାକିରି ଆଲୋଚନାଯ । ଏହି ଯେ ଏକଟା ବିଶେଷ ମୁହଁରେ କଥା ବଲଲାମ, ସେଟା ଖୁବ ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ । ଧରନ, ଆପନାର ସିସ୍ଟେମେ ଏକଟା ପାର୍ଟିଶନ ଆହେ ସେଥାନେ ଫାଇଲ ଲେଖାର ରାଖାର ପଡ଼ାର ବ୍ୟବହାରଟା ହଲ ରାଇଜାରଏଫ୍ୟେସ, ଏବାର ମେହିନେ ଏହି ପାର୍ଟିଶନଟା ଆପନି ସବସମୟ ମାଉନ୍ଟ କରେନ ନା, ସଥିନ ଦରକାର ପଡ଼େ ମାଉନ୍ଟ କରେ ନେନ । ଆମର ସିସ୍ଟେମେ ‘/dev/hdb5’ ଆର ‘/dev/hda6’ ପାର୍ଟିଶନଦୁଟୋ ଯେମନ, ଆମର ସଥିନ ଦରକାର ପଡ଼େ ଆମି ମାଉନ୍ଟ କରେ ନିହି ‘/mnt/arkive’ ଆର ‘/mnt/slackware’ ଡିରେକ୍ଟୋରିତେ । ମାଉନ୍ଟ କରନ କରବେ, ଆପନାଆପନି ସିସ୍ଟେମ ଏକଟା ପାର୍ଟିଶନେ ମାଉନ୍ଟ କରି ନେବେ କିନା — ଏସବ ନିଜେର ମର୍ଜିମତ ଠିକ କରେ ନେଇଯା ଯାଯ, ‘etc/fstab’ ବଲେ ଏକଟା ଫାଇଲ ମାରଫତ, ମାଉନ୍ଟେର ଆଲୋଚନାଯ ଆମରା ସେକଥାଯ ଆସବ । ଏହାଡା ଆର କୋନୋ ପାର୍ଟିଶନେ ରାଇଜାରଏଫ୍ୟେସ ନେଇ । ଏବାର, ସଥିନ ଆମର ସିସ୍ଟେମେ ଏହି ପାର୍ଟିଶନଦୁଟୋ ମାଉନ୍ଟ କରା ନେଇ, ତଥନ ଆମି ‘cat /proc/filesystems’ କମାନ୍ତ ଦିଲେ ଓ କୋନୋ ରାଇଜାରଏଫ୍ୟେସ ଓର ତାଲିକାଯ ଦେଖାଯ ନା, କିନ୍ତୁ ମାଉନ୍ଟ କରା ଥାକଲେ ଦେଖାଯ ।

ଏବାର ଆମର ସିସ୍ଟେମେ ସବଗୁଲୋ ପାର୍ଟିଶନ ମାଉନ୍ଟ କରା ଅବସ୍ଥାଯ ଆମି ‘cat /proc/filesystems’ ଦିଯେ ଯେ ତାଲିକାଟା ପେଲାମ ସେଟା ଏଥାନେ ତୁଲେ ଦିଇ । ଅବଶ୍ୟାଇ ଏହି ରକମ ଚାର ସ୍ତରେ ଆମି ପାଇନି, ସେଟାକେ କରେ ନିତେ ହେଯେହେ “ବଲେ ଏକଟା କମାନ୍ତ ଦିଯେ । ‘cat /proc/filesystems|pr -4>filesystems’ କମାନ୍ତ ଦିଯେ ପ୍ରଥମେ ତାଲିକାଟାକେ ପାଇପ କରା ହେଯେହେ ‘pr’-ର କାହେ, ‘pr’ ତାଲିକାଟାକେ ଚାର ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ଅବସ୍ଥାଯ ରିଡାଇରେଷ୍ଟ କରେହେ ‘filesystems’ ନାମେର ଫାଇଲେ । ‘pr’ ଆସଲେ ପିନ୍ଟ ସଂକ୍ରାନ୍ତ କମାନ୍ତ, ଆଗେ ‘lpr’ ବଲେ ଏକଟା କମାନ୍ତ ହତ, ଲାଇନ ପିନ୍ଟ କରାର କାଜେ ବ୍ୟବହାର, କିନ୍ତୁ ଏହି ସବ କାଜେ ବେଢେ ବ୍ୟବହାର କରା ଯାଯ, ପାତାର ନସର, କଲାମ, ରୋ, ହେଡାର, ଫୁଟାର, ସବ ଠିକ କରେ ଦେଯ ଏକଟା ଟେକ୍ସ୍ଟ ଫାଇଲେ । ନିଜେ ବ୍ୟବହାର କରେ ଦେଖୁନ । ସେହି ଫାଇଲ ଥେକେ ତୁଲେ ଦିଛି, ଏକଟୁ ଛାଁଟକାଟ କରେ । ଆପନାରା ସଥିନ ମ୍ୟାନପେଜ ପଡ଼ିଛେ, ତଥନ ତାକେଓ ରିଡାଇରେଷ୍ଟ କରେ ଏକଟା ଫାଇଲେ ଏନେ ସେଟାକେ ଏହିଭାବେ ‘pr’ ଦିଯେ ଫରମାଟ କରେ ନିତେ ପାରେନ, ପଡ଼ାର ସୁବିଧେ ହୟ । ଏହାଡା ମ୍ୟାନପେଜ ଥେକେ ଓରେବପେଜ ବା ‘*.html’ ଫରମାଟ ବା ଅନ୍ୟ କୋନୋ ଫରମାଟେ ବଦଳେ ନେଇଯାର ଅନେକ ଉପାୟ ଆହେ । ଆମି ଯେଟା ବ୍ୟବହାର କରି ସେଟା ‘rman’ । ଧରନ ଆପନି ‘ls’-ର ମ୍ୟାନପେଜ ପଡ଼ିତେ ଚାଇଛେ । ତାକେ ରିଡାଇରେଷ୍ଟ କରେ ଫାଇଲ ବାନିଯେ ନିତେ ପାରେନ ‘man ls>lsman’ । ଏକେ ‘pr’

ଦିଯେଓ ଫରମାଟ କରେ ନିତେ ପାରେନ । ବା ‘rman’ ଦିଯେ କରଲେ, ‘man ls|rman -f html>lsman.html’ । ଏତେ ‘ls’ କମାନ୍ଡର ମ୍ୟାନପେଜଟାକେ ‘rman’ ଏକଟା ଓୟେବପେଜ କରେ ଦେବେ ଯାର ନାମ ‘lsman.html’ । ଏକେ ଆପନି ଆପନାର ଇନ୍ଟାରନେଟ ବ୍ରାଉଜାର ଦିଯେ ପଡ଼ିତେ ପାରବେନ । କମାନ୍ଡ ପ୍ରମ୍ପଟେ ବ୍ୟବହାର କରାର ଜବର ଦୁଟୋ ଟେକ୍ସ୍ଟ ମୋଡ ବ୍ରାଉଜାର ହଲ ‘links’ ଆର ‘lynx’ । ଆରୋ କି କି ଆଛେ, ମନେ କରତେ ପାରଛି ନା । ଏହି ବ୍ରାଉଜାରଦୁଟୋ ଦିଯେ ଚାଇଲେ ଛବିସହ ଏକଦମ ସ୍ଵାଭାବିକ ଚେହାରାତେଓ ବ୍ରାଉଜ କରା ଯାଯ, ତଥନ ଆଲାଦା କରେ ‘-graphics’ ଅପଶାନ ଦିତେ ହୟ ।

ଆମି ତୋ ଅନେକସମୟଇ ନେଟେ ବ୍ରାଉଜ କରି ଟେକ୍ସ୍ଟ ମୋଡେ । ଏତେ ସୁବିଧେ ହଲ, ପ୍ରଚୁର ଗାସ୍ଟାଟ ଲୋକ ତାଦେର ଓୟେବପେଜେ ଗାଡ଼ିଲେର ମତ ଦୁଷ୍ଟେ ଦୁଷ୍ଟେ ସବ ଗ୍ରାଫିକ୍ସ ଆର ଜାଭାଫିଲ୍ୟୁପ୍ଟ ଦିଯେ ରାଖେ, ତାର ଆର କୀ, ଖରଚ ତୋ ଆପନାର, ଲୋଡ ହତେ ପ୍ରଚୁର ସମୟ ଲାଗେ । ‘links’ ବା ‘lynx’ ଟେକ୍ସ୍ଟ ମୋଡେ ନିଟ ଦରକାରି ଜିନିଷଟୁକୁ ଏଣେ ଦେଯ, ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ଜାସ୍ଟ ଏକଟା ‘d’ ମେରେ ଡାଉନଲୋଡ କରେ ନାଓ । ଆର ଆପନାର ଫରମାଟ କରା ମ୍ୟାନପେଜଣ୍ଠିଲେ ବା ଯେ ମ୍ୟାନପେଜର ସଂଗ୍ରହ ଏମନିତେହ ଦେଓଯା ଆଛେ ଆପନାର ସିସ୍ଟେମେ ତାଦେରଓ ପଡ଼ିତେ ପାରେନ ଦିଯେ । ଆପନି, କମାନ୍ଡ ପ୍ରମ୍ପଟେ ଥାକଲେ ତୋ ଭାଲୋଇ, ସାଦି ଏହି ମୁହଁରେ ଏକ୍ସ-ଡିଇନଡୋଜେଓ ଥାକେନ, ଅସୁବିଧେ ନେଇ, ଏକଟା ଟାର୍ମିନାଲ ବା ଏକଟା କନ୍ସୋଲ ଖୁଲୁନ, ନେଟେ କାନେଟ୍ କରେ କମାନ୍ଡ ଦିନ ‘links www.geocities.com/ddipankardas/’ । ଆର ସାଦି ବ୍ୟାକଗ୍ରାଉନ୍ ଜିଏଲଟିର ଲୋଗୋର ଅନବଦ୍ୟ ଛବିଟା ସହ — ଆମି କରେଛି ନା ? — ପାତାଟା ଦେଖିତେ ଚାନ, ତଥନ ଜାସ୍ଟ ଏକଟା ‘-g’ ଯୋଗ କରେ ଦିନ କମାନ୍ଡଟାର ସଙ୍ଗେ । ଛବିଦୁଟୋ କୁଚୋ ସାଇଜେର ବଲାଗେ କମ ବଲା ହୟ, ‘glt-logo.png’ ଆର ‘glt-bkg.png’ ଦୁଟୋଇ ଦୁଇ କେବିର କମ । ଏଟା ଇହାଙ୍କ ଜିଓସିଟିତେ ମଧ୍ୟମଗ୍ରାମ ଜିଏଲଟିର ସାଇଟ, ବାନାନେ ଏଖନୋ ଶେସ ହୟନି, ଉପରେର କରେକଟା ମାତ୍ର ଲିଂକ କାଜ କରଛେ । ଏହି ଲେଖଟା ଶେସ ହଲେ, ତଥାଗତ ଅଶେଷ ସକ୍ରମ୍ୟ ଓଦେର ସବ ପୋକବାଢା ହରେ ଗେଲେ ସବଙ୍ଗଲୋ ଚ୍ୟାପ୍ଟାରଇ ଥାକବେ ଏଖାନେ, ପିଡ଼ିଏଫେ । ‘links’ କମାନ୍ଡ ଦେଓଯାର ପରେ ସାଦି ଦେଖାଯ ‘command not found’, ତାର ମାନେ, ଆପନାର ସିସ୍ଟେମେ ‘links’ ଇନ୍‌ସ୍ଟଲ କରା ନେଇ, ଜାସ୍ଟ ଇନ୍‌ସ୍ଟଲେଶନ ସିଡ଼ିଟା ଦିଯେ ଇନ୍‌ସ୍ଟଲ କରେ ନିନ । ‘rman’-ଓ ତାଇ । ଯାକଗେ, ଏବାର ଆସା ଯାକ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେର ତାଲିକାଯ । ‘pr’ କି ସୁନ୍ଦର ନିଜେ ନିଜେହି ଆଜକେର ତାରିଖ ସମୟ ଆର ପାତାର ନସ୍ତର କରେ ଦିଯେଛେ ଦେଖୁନ ।

2004-01-07 11:07

Page 1

rootfs	tmpfs	minix	usbdevfs
bdev	shm	iso9660	usbfs
proc	pipefs	nfs	reiserfs
sockfs	ext2	devpts	vfat
futexfs	ramfs	xfs	

ଏହି ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେର ନାମେର ତାଲିକା ଥେକେ ଦେଖୁନ, କରେକଟା ନାମ ଆପନାର ଚେନା, ଅନ୍ୟ କରେକଟା ନଯ । ଦୁ-ଚାରଟେ କଥା ବଲେ ନେଓଯା ଯାକ ଏଦେର ନିଯେ । ଶୁଙ୍କ କରା ଯାକ ଶୁ-ଲିନାକ୍ସ ସବଚେଯେ ବେଶି ବ୍ୟବହାର ଡିଫଣ୍ଟ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମଙ୍ଠିଲେ ଥେକେ । କରେକ ବଚ୍ଚ ଆଗେଓ ଏହି ବିମ୍ୟାଟା ଛିଲ ଖୁବ ସରଲ, ବ୍ୟବହାରଯୋଗ୍ୟ ଫାଇଲବ୍ୟବସ୍ଥା ଶୁ-ଲିନାକ୍ସ ଦୁଇ କି ମ୍ୟାକ୍ରିମାମ ତିନେର ବେଶି ଛିଲା, ମୂଳତ ବ୍ୟବହାର ହତ ଇଏକ୍ସଟିଟୁ ନିଦେନ ରାଇଜାରେଫ୍ରେସ । ଏଥନ ତା ନଯ, ଅନେକଙ୍ଗିଲେ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ରେଣ୍ଟଲାର ବ୍ୟବହାର ହରେ ଚଲେଛେ ଅଜ୍ଞ ଶୁ-ଲିନାକ୍ସ ସିସ୍ଟେମେ । ଇଏକ୍ସଟିଟୁ କ୍ରମେ ଦିଗନ୍ତେର ଓପାରେ ଚଲେ ଯେତେ ଶୁଙ୍କ କରରେଛେ । ଏମନକୀ ପରିବର୍ତ୍ତନେର ଗଡ଼ିମିସିର ଜନ୍ୟେ ପରିଚିତ ରେଡ଼ହ୍ୟାଟ ଲିନାକ୍ସ ତାର ଭାର୍ଶନ ନାଇନ ଥେକେ ଡିଫଣ୍ଟ କରେ ଦିଯେଛେ ଇଏକ୍ସଟିଟିଥିକେ । ମ୍ୟାନଦ୍ରେକ ସୁଜେ ଏଣ୍ଠିଲେକେ ତୋ ଛେଦେଇ ଦିନ । ଏମନକୀ ବିଶୁଦ୍ଧତାବାଦୀ ସ୍ଲ୍ୟାକ୍ସ୍ୟାର୍‌ଓରାରେ ତାର ଇନ୍‌ସ୍ଟଲ ସିଡ଼ିର କାରନେଲଙ୍ଗିଲେର ଭିତର ଏକଟା ଏକ୍ସଏଫ୍‌ଏସ କାରନେଲଓ ଦିଯେ ଦିଚ୍ଛେ । କାରନେଲ ଭାର୍ଶନ ୨.୪ ଥେକେ ଶୁ-ଲିନାକ୍ସ ଅନେକଙ୍ଗିଲେ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମକେ ବ୍ୟବହାର କରାର ସୁଯୋଗ ଦେଯ । ତାର ଅନେକଙ୍ଗିଲେ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେର ଖୁଟିନାଟିଇ ଦେଖିବେ ଦେଓଯା ଆଛେ ଆପନାର ସିସ୍ଟେମେ, ‘/usr/src/linux/Documentation’ ଡିରେକ୍ଟୋରିଯିର ମଧ୍ୟେ । ଟେକ୍ସ୍ଟ ଫାଇଲେ ।

ଏଖାନେ ଆମରା ଏକଟା ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେର ଗଠନେର ଖୁଟିନାଟି ଜଟିଲତାତେଓ ଯାବନା, ସେ ଏକ ବିଭିନ୍ନ ସ ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟାପାର, ଏଖାନେ କିଛୁଟା ଦେଓଯାର ପ୍ଲାନେ ଆମି ଅନେକଟା ପରିଶ୍ରମ କରିଲାମ କରେକଦିନ ଧରେ । ସକ୍ରମ୍ୟର ଏକଟା ଭାଲୋ ଲିଂକ ଦିଯେଛେ, ଆଇବିଏମ ସାଇଟେ, ଲିନାକ୍ସ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ନିଯେ । ଆର ଏକଟା ଖୁବ ଭାଲୋ ଲିଂକ ଜ୍ୟୋତିନ ସ୍ୟାନ୍ଟୋସ ଫ୍ଲୋରିଡୋର ଲେଖା, ଜାରନାଲ ଫାଇଲ ସିସ୍ଟେମ ନିଯେ, ଲିନାକ୍ସ ଗେଜେଟେ । ତାର ଲିଂକଟା ହଲ, <http://www.linuxgazette.com/issue55/index.html> । ନେମସିସ-ଏର (Namesys) ନିଜେର ସାଇଟେ, ମାନେ ଯାଦେର

ରାଇଜାରେଫ୍ରେସ, ରାଇଜାରେର ଉପର ଖୁବ ଭାଲୋ ଏକଟା ଡକ୍ଟରେମ୍ବଟ ଆହେ। ଠିକ ଏସଜିଆଇ-୬ (SGI) ଯେମନ ଆହେ ତାଦେର ନିଜେଦେର ତୈରି ଏକ୍‌ଏଫ୍‌ଏସ ନିଯେ। ଆମାର ଇଚ୍ଛେ ଛିଲ ବେଶ କିଛୁଟା ଖୁଟିନାଟି ନିଯେ ଏଣ୍ଟଲୋକେ ଧରା, ଶେମେ ନିଜେରଇ କାପଡ଼ଚୋପଡ଼ ଖୁଲେ ଯାଓୟାର ଯୋଗାଡ଼, ଏକଟାକେ ବୁଝାତେ ଆର ଏକଟା, ତାକେ ବୁଝାତେ ଆର ଏକଟା, ତାର ଉପର ଖୁବ ବେଶ ସମୟ ନେଟେ ଥାକତେ ଗେଲେ ନିଜେରଇ ଅପରାଧବୋଧ ହୟ ଏକଟା, ସଂସାର ତୋ ଚାଲାତେ ହରେ। ଆର ଏହି ଲେଖଟାଓ ପ୍ରାୟ ଶେମେର ଦିକେ ଚଲେ ଆସଛେ, ଖୁବ ବେଶ ଲଞ୍ଚା କରାର ଇଚ୍ଛେ ନେଇ। ଏଥାନେ ଆମରା ତାଇ ଖୁବ ଶର୍ଟେ ସାରବ, ଜାସ୍ଟ ଏକ ଏକଟା ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେର ସୁବିଧେ ଅସୁବିଧେ ନିଯେ, କୀ କାଜେର ଉପଯୋଗୀ, ଇତ୍ୟାଦି। ଏକଟା କଥା ମାଥାଯ ରାଖବେନ, ନାନା ଧରନେର ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ଲାଗେ ନାନା ଧରନେର କାଜେର ଜନ୍ୟେ। ଏମନ ଏକଟା ଫାଇଲସିସ୍ଟେମଓ ନେଇ ଯା ସବ କାଜ ସବଚେଯେ ଭାଲୋ ଭାବେ କରତେ ପାରେ। ସବଚେଯେ ନିରାପଦ ଏବଂ ସୁହିଳ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେଓ ପ୍ରଚୁର ଗନ୍ଧଗୋଲ ତୈରି ହୟ, ତାଦେର ସାମଲାତେ ହୟ, ତାଇ ସବସମୟଇ ବ୍ୟାକଆପ କରା ଉଚିତ ନିଜେର ତଥ୍ୟେ, ନିୟମିତ ଭାବେ।

୩.୧ | ଇଏକ୍‌ଷଟ୍ଟୁ

ଫୁ-ଲିନାକ୍ର ଜ୍ଞାନୋର ଏକଦମ ପ୍ରଥମତମ ଇତିହାସ ଥେକେଇ ପ୍ରାୟ ଚାଲୁ ଇଏକ୍‌ଷଟ୍ଟୁ (Ext2)। ଇଏକ୍‌ଷଟ୍ଟୁ ଏସେହେ ତାର ଆଗେକାର ଏକ୍‌ଟେଙ୍କେଡ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ବ୍ୟବହାର ଥେକେ, ନାମେର ଆନ୍ତିରୀତାଟା ଖେଯାଳ କରନ। ଏକ୍‌ଟେଙ୍କେଡ ଫାଇଲ ସିସ୍ଟେମ (Extended-File-System) ସିନେ ଏସେହି ଏପିଲ ୧୯୯୨-୬ ଏ କାରନେଲ ଭାର୍ଷନ ୦.୯୬ସି-ର ସମୟ। ଏରପର ବାରବାର ବଦଲାତେ ଥେକେଛେ। ଏହି ବଦଲେର ସୂତ୍ର ଧରେଇ ଏସେହି ଇଏକ୍‌ଷଟ୍ଟୁ ଏବଂ ଫୁ-ଲିନାକ୍ରେ ସବଚେଯେ ଜନପିଯ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ହୟେ ଉଠେଛି ଏକଟାନା ବେଶ କରେକବଛର ଧରେ। ଜାର୍ନାଲିଂ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ମାନେ ଜାର୍ନାଲ ବ୍ୟବହାର କରେ ଏମନ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ଆସାର ପରଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ସିନ ଥେକେ ସରେ ଯେତେ ଶୁରୁ କରଲ ଇଏକ୍‌ଷଟ୍ଟୁ। ଜାର୍ନାଲ ବ୍ୟାପାରଟା ନିଯେ ବିଶଦ ଆଲୋଚନାର ଲିଂକ ତୋ ଆଗେଇ ଦିଯେଛି, ଏହି ଲେଖଟା ତାର ଜନ୍ୟେ ଖୁବ ଏକଟା ଉପଯୁକ୍ତ ଜାଯଗାଓ ନଯ, ଏବଂ ଆମିଓ ଆଲୋଚକ ହିଶେବେ ଆଦୌ ଖୁବ ଉପଯୁକ୍ତ ନଇ, ଏତ ବେଶ ଟେକନିକାଲ ସେଟ୍ଟା। ତବୁ ବ୍ୟାପାରଟା କୀ ସେଟ୍ଟା ଏକଟୁ ବଲେ ନଇ।

ଏକଟା ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେର ଜାର୍ନାଲ ବଲତେ ବୋବାଯ ଏକଟା ଛକ, ଏକଟା କାଠାମୋ। ଏହି ଛକଟାଓ ରାଖା ଥାକେ ଡିକ୍ଷେର ଓହ ପାର୍ଟିଶନେଇ, ଯେ ପାର୍ଟିଶନେର ଫାଇଲସିସ୍ଟେମକେ ଜାର୍ନାଲ କରା ହଚେ। ଛକ ବା କାଠାମୋଟା ହଲ ଏକଥରନେର ଏକଟା ନୟ ବା ଲଗ, ଯେଥାନେ ସମସ୍ତ ବଦଲଗୁଲୋ ଲିପିବନ୍ଦ ହୟ। ଇନଫ୍ୟାକ୍ଟ୍ ବଲା ଭାଲା, ବଦଲଗୁଲୋ ହେଁଯାର ଆଗେଇ ଲିପିବନ୍ଦ ହୟ। ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ତାର ନିଜେର ମେଟାଡେଟା କୋନୋ ବଦଲ ସ୍ଟାନ୍ଡାର୍ଡାର ଆଗେ ସେଇ ବଦଲେର ହିଶେବନିକେଶ ଏହି ଜାର୍ନାଲେ ଲିଖେ ରାଖେ। ମେଟାଡେଟା ବଲତେ ବୋବାଯ ଏକଟା ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେର ଆଭାସରୀନ ତଥ୍ୟର କାଠାମୋ। ଯେ କାଠାମୋଟାର କାଜ ଏଟା ନିଶ୍ଚିତ କରା ଯେ ତଥ୍ୟର ଏବଂ ତଥ୍ୟର ସଜ୍ଜାଟାର ଥୋବଡ଼ା ବିଲା ହୟେ ଯାଇନି, ହଲିଯା ବଦଲେ ଯାଇନି, ଘେଁଟେ ଯାଇନି ସେଗୁଲୋ। ଏହି ‘ମେଟା’ କଥାଟା ଉତ୍ତରାଧୁନିକ ସଂସ୍କୃତିରେ ଏକଟା ଖୁବ ପ୍ରିୟ ଟାର୍ମ। ମେଟାନ୍ୟାରେଟିଭ, ମେଟାଟେକ୍ସଟ — ନ୍ୟାରେଟିଭ ବିଷୟେ ନ୍ୟାରେଟିଭ, ଟେକ୍ସଟ ବିଷୟେ ଟେକ୍ସଟ। ଆମି ଅନେକଦିନ ଆଗେ ‘ନିରନ୍ତର ପ୍ରବର୍ଜ୍ୟାୟ: ଦ୍ଵିତୀୟ ଖୁଦା’ ନାମେ ଏକଟା ଉପନ୍ୟାସ ଲିଖେଛିଲାମ, ସେଟ୍ଟା ଏହି ଅର୍ଥେ ମେଟାନ୍ୟାରେଲ। ଏକଟା ଉପନ୍ୟାସ କୀ କରେ ଲିଖିବ ତାଇ ନିଯେ ଏକଟା ଉପନ୍ୟାସ। ଯେ କୋନୋ କିଛୁତେଇ ଏଟା ଘଟତେ ପାରେ। କବିତା ନାଟକ ଫିଲ୍ମ। ଏଥାନେ ମେଟାଡେଟା ସେଇ ରକମ ଡେଟା ବିଷୟେ ଡେଟା, ତଥ୍ୟ ବିଷୟେ ତଥ୍ୟ। ପ୍ରତ୍ୟେକ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେରଇ ନିଜେର ଏକଟା ମେଟାଡେଟା ଥାକେ, ଏବଂ ମେଟାଡେଟା ଲେଖାର ଏକଟା ରକମ ଥାକେ। ମେଟାଡେଟାର କାଠାମୋର ତଫାତ ଏକଟା ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ଥେକେ ଆର ଏକଟା ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେର ତଫାତେର ଏକଟା ବଡ଼ ଜାଯଗା। ମେଟାଡେଟାକେ ବଦଲେ ଯେତେ ନା-ଦେଓୟା — ଏକଟା ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେର ଜରରି କାଜଗୁଲୋର ମଧ୍ୟେ ସବଚେଯେ ଜରରି। କାରଣ, ଭେବେ ଦେଖୁନ, ମେଟାଡେଟା ବଦଲାନୋ ମାନେଇ ଆପନାର ସିସ୍ଟେମ ଆର ଓହ ପାର୍ଟିଶନେର ଓହ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେ ରାଖା ତଥ୍ୟର ସଜ୍ଜାକେ କାଠାମୋକେ ତଥ୍ୟକେ ଚିନିତେ ପାରବେନା। ତଥ୍ୟଗୁଲୋ ତଥନ ଆହେ ଏବଂ ନେଇ। ମାନେ ନେଇ। ଓରକମ ସନ୍ଧ୍ୟାଭାବର ଅମ୍ପଟା ନିଯେ ସାଇକୋଲଜି ଚଲେ, କାବ୍ୟ ଚଲେ, ହାର୍ଡିଡିକ୍ଷେର ପ୍ଲ୍ୟାଟାର ଆର ହେଡ ଚଲେନା।

ଜାର୍ନାଲାଇଜ୍ଡ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେର ଜାର୍ନାଲେର କାଜ ଏହି ମେଟାଡେଟା କୋନୋ ବଦଲ ସ୍ଟାନ୍ଡାର୍ଡାର ଆଗେ ଲିଖେ ରାଖା। ସିସ୍ଟେମ ବୁଟ କରାର ସମୟ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ଯେ ଚେକ ହୟ, ବା କୋନୋ ଗନ୍ଧଗୋଲ ଘଟିଲେ, ବିଦୁତିବିଭାବ ଇତ୍ୟାଦି, ଯଥନ ଚେକ କରା ହୟ, ଆଗେଇ ବନେଛି ଆମରା, ସେଇ ଚେକର ବା ନିରୀକ୍ଷାର କାଜେ ସମୟେର ପ୍ରୋଜେକ୍ଟା ଭୟାନକଭାବେ କମିଯେ ଦେଯ ଜାର୍ନାଲ। ଏମନିତେ ଭାବୁନ, ପ୍ରତିଟି ସିଲିନ୍ଡାରେର ଟ୍ର୍ୟାକେର କାଠାମୋ ଧରେ ଧରେ ତଥ୍ୟ ଏବଂ ତଥ୍ୟର ସଜ୍ଜାକେ ମେଲାନୋର କାଜଟା କମେ ଗିଯେ ଦାଁଡ଼ାଚେ ଜାସ୍ଟ ଜାର୍ନାଲ ମେଲାନୋର କାଜେ। ଗୋଟା ଡିରେକ୍ଟର ସିସ୍ଟେମ ଫାଇଲ ସିସ୍ଟେମଟା ଆର ମେଲାତେ ହଚେନା। ଶୁଧ ଜାର୍ନାଲଟା ଆର ଏକବାର ଚାଲିଯେ ଦେଓୟା ହଚେଛେ। ଏହି ଜାର୍ନାଲ ବ୍ୟବହାର କରା ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ଆସାର ପରେଇ ଇଏକ୍‌ଷଟ୍ଟୁ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେର ଜନପିଯତା କମେ ଯେତେ ଶୁରୁ କରଲ। ଆସଲେ ଜାର୍ନାଲ ବ୍ୟବହାର କରାଟା ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ଚେକର ସମୟଟକେ

ଏମନ ଅବିଶ୍ଵାସ୍ୟ ଭାବେ କମିଯେ ଦେଇ । କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ଏକଟା ବିରାଟ ସଂଖ୍ୟକ ଲିନାକ୍ରୀର କାହେଇ ଇଏକ୍ସଟିଟୁ ଖୁବ ପିଯ ଏକଟା ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ । ତାର ଏକଟା ବଡ କାରଣ ଏହି ଯେ, ଏଟାର ସଙ୍ଗେ ଦୀର୍ଘଦିନେର ଅଭ୍ୟନ୍ତରୀ ଛାଡ଼ାଓ, ଏତ ବେଶି ମେଶିନେର ଏତ ବେଶି ସିସ୍ଟେମେ ଏତ ବେଶି ବ୍ୟବହାରକାରୀ ଇଏକ୍ସଟିଟୁକେ ବ୍ୟବହାର କରେଛେ ଯେ ଏର ମତ ବାରବାର ପରୀକ୍ଷିତ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ଆର ହେଁଯା ସମ୍ଭବ ନାହିଁ । ସ୍ଵାଭାବିକ ଅବସ୍ଥାଯ, ସିସ୍ଟେମ ଅଫ ହେଁଯାର ସମୟ, କାରନେଲ ସମ୍ଭବ ବାଫାରକେ ତାର ନିଜେର ଜାଯଗାଯ ସଠିକଭାବେ ଲିଖେ ଦିଯେ ପାର୍ଟିଶନ ଥିକେ ବେରିଯେ ଆସେ, ମାନେ ପାର୍ଟିଶନଟାକେ ନିଜେର ସିସ୍ଟେମେର ବାଇରେ ବାର କରେ ଦେଇ । ଏକେ ବଳେ ଆନମାଉନ୍ଟ କରା । ଏକ ଏକ କରେ କାରନେଲ ପ୍ରତିଟି ପାର୍ଟିଶନ ଥିକେ ଆନମାଉନ୍ଟ କରେ, ଏବଂ ଏହି ପକ୍ରିଯାର ଶେବେ ମେଶିନେ ନିଜେଇ କାହୁ ଥିଲେ ହୁଏ କାହୁ ଥିଲେ ହୁଏ କାହୁ ଥିଲେ ହୁଏ ।

Sending all processes the TERM signal...

Sending all processes the KILL signal..., ମେଶିନ ଅଫ ହେଁ ।

ବିଦ୍ୟୁତ୍ସିଭାଟ ବା ଅନ୍ୟ କୋନୋ କାରଣେ, ଭୁଲ ଭାବେ ମେଶିନ ବନ୍ଧ କରାର କାରଣେ, ବା ଅନ୍ୟ କୋନୋ ଗୋଲଯୋଗେ, ସାଥିନ ସ୍ଵାଭାବିକ ଆନମାଉନ୍ଟ ଘଟନା, ମାନେ, ସଠିକଭାବେ ବାଫାରଣ୍ଗଲୋକେ ଲିଖେ ସମ୍ଭବ ଜରଗି ତଥ୍ୟକେ ତାର ନିଜେର ଜାଯଗାଯ ରେଖେ ସମ୍ଭବତାବେ ବେରିଯେ ଆସତେ ପାରେନା କାରନେଲ, ତଥନ ପରେର ବାର ବୁଟ ହେଁଯାର ସମୟ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ଚେକିଂ ଶୁରୁ ହେଁ । ଆମରା ‘fsck’ କମାନ୍ଡଟାର କଥା ବଲେଛିଲାମ, ଏଇ ଇଏକ୍ସଟିଟୁ ଭାର୍ଶନ୍ଟାର ନାମ ‘fsck.ext2’ । ସେଇ ‘fsck.ext2’ ତଥନ ଚାଲୁ ହେଁ । ତାର କାଜ ଗୋଟା ମେଟାଡେଟାକେ ପୁନଃସଂସ୍ଥାପିତ କରା ତାର ସଠିକତାଯ । ଏହିଟା କରତେ ଗିଯେ ତାକେ ଗୋଟା ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ୍‌ଟାଇ ତରତମ କରେ ଖୁଟିଯେ ଖୁଟିଯେ ପରଖ କରତେ ହେଁ, ଶୁଧୁ ମେଟାଡେଟାର ବିଟଣ୍ଗଲୋର ସାମ୍ପ୍ରତିକତମ ବଦଳଟାକେ ବିଶ୍ଲେଷଣ କରଲେଇ କାଜ ହେଁନା । ‘fsck.ext2’ ବକେଯା ଥିଲେ ଯାଓଯା ତଥ୍ୟ ବା ଡେଟା-ରୁକ୍ଷଣଗୁଲୋକେ ଏକଟା ‘lost+found’ ନାମର ଡିରେଞ୍ଚରିତେ ତୁଲେ ରାଖେ । ତାର ମାନେ, ପ୍ରଚୁର ପ୍ରଚୁର ସମୟ, ଜାର୍ନାଲେର ଲଗଟା ଚାଲିଯେ ଦେଖିତେ ଯା ସମୟ ଲାଗେ ତାର ଚେଯେ ଅନେକ ବେଶି । ବଡ ହାର୍ଡଡିକ୍ସେ ଏହି କାଜେ ଦୁଇନ ସନ୍ଟାଓ ଲେଗେ ଯେତେ ପାରେ । କିନ୍ତୁ ଆବାର ଜାର୍ନାଲ ରାଖେନା ବଳେଇ ମେଟାଡେଟାର ପରିମାଣଟା ଅନେକ ଛୋଟ ହେଁ, ମେମରି ଅନେକ କମ ଲାଗେ ଏହି ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେର ବ୍ୟବହାରେ । ତାଇ ବ୍ୟବହାରେର ସମୟ, ଯଦି ସିସ୍ଟେମେର ର୍ୟାମ ଖୁବ କମ ହେଁ, ଇଏକ୍ସଟିଟୁ ଅନେକ ତାଡ଼ାତାଡ଼ି କାଜ କରତେ ପାରେ ଅନ୍ୟ ଅନେକ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେର ଚେଯେ ।

3.2.1 | ଇଏକ୍ସଟିଥି

ଆପଣ୍ଟେର କରା ବା ଉପରତର କରେ ତୋଳାଟା କମ୍ପ୍ୟୁଟାର ଜଗତେ, ହାର୍ଡଓ୍ସାର ଆର ସଫଟ୍ୱେରର ଦୁଟୋତେଇ, ଖୁବ ବଡ ଏକଟା ଇଶ୍କୁଳ । ଇଏକ୍ସଟିଟୁକେ ଇଏକ୍ସଟିଥିତେ ଆପଣ୍ଟେର କରେ ତୋଳାର କାଜଟା ଖୁବଇ ସହଜ । ଇଏକ୍ସଟିଥି (Ext3) ଆବାର ଜାର୍ନାଲିତ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ । ଇଏକ୍ସଟିଟୁର ସହଜତା ଏବଂ ଜାର୍ନାଲେର ଦ୍ରୁତତା ଏକମାତ୍ର ପରିମାଣରେ ପାଇଁ ଯାଓଯା ଯାଇ । ଇଏକ୍ସଟିଥିର ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପରବତୀ ଯୁଗେର ଜାର୍ନାଲିତ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେର ତଫାତ ଏଟାଇ ଯେ ଇଏକ୍ସଟିଥି କିନ୍ତୁ ଏକ୍ସଟେନ୍‌ଡେଫ୍ ଫାଇଲ ସିସ୍ଟେମେର କାଠାମୋ ଥିଲେ କିମ୍ବା ମେରି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବେରିଯେ ଯାଇନି । ନାମେର ଧାରାବାହିକତାଟା ଦେଖୁନ । ଇଏକ୍ସଟିଥି ପ୍ରାୟ ସରାସରି ଇଏକ୍ସଟିଟୁ-ର ଉତ୍ତରାଧିକାର ବହନ କରେ । ଦୁଟୋର ଆସ୍ତିଯତାର ଜାଯଗାଟା ଖୁବଇ ପୋକ୍ତ । ଆର ଏହି କାରଣେଇ ଏକଟା ଇଏକ୍ସଟିଟୁ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେର ଉପର ଖୁବଇ ସହଜେ ଏକଟା ଇଏକ୍ସଟିଥି ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ବାନିଯେ ତୋଳା ଯାଇ । ଏଦେର ଏକମାତ୍ର ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ତଫାତ ଓହି ଜାର୍ନାଲ ।

ଇଏକ୍ସଟିଥି-ର ସୁବିଧେଗୁଲୋର ଏକଟା, ତାଇ, ଖୁବ ସହଜେ ଇଏକ୍ସଟିଟୁ ଥିଲେ କରି ବଦଳେ ନିତେ ପାରା । ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ତଥ୍ୟ ଏବଂ ତଥ୍ୟସଜ୍ଜର କୋନୋ ଗଲାତି ହେଁଯାର ସନ୍ତାବନା ଥାକେନା । ଇଏକ୍ସଟିଟୁ-ର କୋଡର ଉପରେଇ ତୈରି ଇଏକ୍ସଟିଥିର କୋଡ, ଆର ଡିକ୍ଷେର ଭିତର ତଥ୍ୟ ରାଖାର କୌଶଳ ବା ମେଟାଡେଟାର କାଠାମୋ ଦୁଟୋ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେଇ ପ୍ରାୟ ହେଁବା ଏକ, ତାଇ ଇଏକ୍ସଟିଟୁତେ କୋନୋ ପାର୍ଟିଶନ ଫରମ୍ୟାଟ କରା ଥାକଲେ, ଏବଂ ପରେ ସେଟା ବଦଳେ କୋନୋ ଜାର୍ନାଲିତ ଫାଇଲବ୍ୟବସ୍ଥାଯ ଯେତେ ଚାଇଲେ, ରାଇଜାରେଫ୍ରେସ (ReiserFS) ଏକ୍ୟରେଫ୍ରେସ (XFS) ବା ଜେଏଫ୍ରେସ (JFS) ଜାତୀୟ ଅନ୍ୟ କୋନୋ ସିସ୍ଟେମେ ଯାଓଯାର ଯେ ଝାମେଲା ସେଟା ଇଏକ୍ସଟିଥିର ବେଳାଯ ହେଁନା । ଓଣ୍ଗୁଲୋଯ ଯାଓଯାର ଆଗେ ପାର୍ଟିଶନେର ଗୋଟା ତଥ୍ୟେ ବ୍ୟାକାତାପ କରେ ନିତେ ହେଁ, ଏବଂ ସେଇ ବ୍ୟାକାତାପ ଥିଲେ ଫେର ଶୁରୁ କରେ ଗୋଟାଟା ବାନିଯେ ନିତେ ହେଁ । ସେଟା ଇଏକ୍ସଟିଥି-ତେ ହେଁନା । ଆର ଫେର ଗୋଟାଟା ବାନିଯେ ନିତେ ଗିଯେ କିନ୍ତୁ ଧାପଲା ନା-ଟାଟାଟାଇ ଆଶର୍ଯ୍ୟ । କୋନୋ ଏକଟା ଲିଂକ କାଜ କରଛେ ନା, କୋନୋ ଏକଟା ଲାଇବେରି ପାଇଁଛନ୍ତି, ଇତ୍ୟାଦି । ଏଟା ଇଏକ୍ସଟିଥି-ର ବେଳାଯ ହେଁନା, କାରଣ ଆସଲେ ଓହି କାଠାମୋଟା ତୋ ବଦଳାଇଛେ ନା । ଆବାର ଇଏକ୍ସଟିଥି ଥିଲେ କଥନୋ ଇଏକ୍ସଟିଟୁ-ତେ ଫେରତ ଯେତେ ଚାଇଲେ ସେଟାଓ ଦିବ୍ୟ ସହଜ । ଏକଟା ପରିଚଳନ ରକ୍ତପାତିହିନ ଆନମାଉନ୍ଟ କରୋ ଇଏକ୍ସଟିଥି ପାର୍ଟିଶନ ଥିଲେ, ଆବାର ତାକେ ରିମାଉନ୍ଟ କରୋ ଇଏକ୍ସଟିଟୁ ହିଶେବେ । ଆମରା ଦେଖିବ ଏକଟୁ ବାଦେଇ, କୀ କରେ ଏହି ଅପଶାନଗୁଲୋ ଦିତେ ହେଁ । ଅନ୍ୟ ଜାର୍ନାଲିତ ଫାଇଲବ୍ୟବସ୍ଥାଗୁଲୋ ତଥ୍ୟସତତା କାଯେମ ରାଖାର କାଯଦାଟା

ହଲ ଶୁଧୁ ମେଟାଡେଟାକେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରେ । ମେଟାଡେଟା ସବସମଯେଇ ଅନାଧ୍ୱାତ ଅନାହତ ଥାକବେ । କିନ୍ତୁ ମୂଳ ଫାଇଲବ୍ୟବଙ୍କର ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟତାଟା ଏତଟା ବର୍ମଚର୍ମବୃତ୍ତ ନଯ । ଇଞ୍ଜାଟିଥି-ର ବେଳାଯ ତା ନଯ, ସେ ତଥ୍ୟ ଏବଂ ତଥ୍ୟ-ବିଷୟକ-ତଥ୍ୟ, ଡେଟା ଏବଂ ମେଟାଡେଟା, ଦୁଇରଇ ନିରାପତ୍ତାର ଦେଖଭାଲ କରେ । କତଟା ଯତ୍ନ ନିୟେ ଦେଖଭାଲ କରବେ ସେଟାଓ ବଲେ ଦେଓଯା ଯାଯ, ମାନେ ନିଜେର ମତ କରେ ବଦଳେ କାସ୍ଟମାଇଜ କରେ ନେଓଯା ଯାଯ । ଡେଟା ଏବଂ ଜାର୍ନାଲକେ ତୁଳନ୍ୟମୂଳ୍ୟ କରେ ଦିଲେ, ‘data=journal’ ମୋଡେ ସବଚେଯେ ବେଶି ନିରାପତ୍ତା, କିନ୍ତୁ କାଜ କରେ ଖୁବ ଆସ୍ତେ । ଏତେ ତଥ୍ୟେର ଗାୟେ କୋନୋ ଆଁଚଢ଼ ପଡ଼େନା, କାରଣ ତଥ୍ୟ ଏବଂ ତଥ୍ୟେ-ତଥ୍ୟ, ଡେଟା ଏବଂ ମେଟାଡେଟା, ଦୁଇରଇ ଜାର୍ନାଲ ରାଖା ହଚ୍ଛେ । ବରେ ‘data=ordered’ ମୋଡେ ଡେଟା ଏବଂ ମେଟାଡେଟା ଦୁଇର ଆୟୁଟତାତେଓ ନଜର ରାଖା ହୟ, କିନ୍ତୁ ଜାର୍ନାଲ ରାଖା ହୟ ଶୁଧୁ ମେଟାଡେଟାର । ମେଟାଡେଟାର ଏକ ଏକବାର ବଦଳେର ସଙ୍ଗେ ସମ୍ପୃକ୍ଷ ଯାବତୀୟ ରକଣ୍ଗଲୋକେ ସଂଗ୍ରହ କରେ ରାଖେ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ୍ ଡ୍ରାଇଭର, ଏକ ଏକଟା ଦଲେ, ଏକ ଏକଟା ଟ୍ରାନ୍ସଜାକଶନ-ଏର (‘transaction’) ଆକାରେ । ଏବଂ ମେଟାଡେଟାଯ ବଦଳ ସ୍ଟାନୋର ଆଗେ ଏକ ଏକଟା ଗୋଟା ଟ୍ରାନ୍ସଜାକଶନକେ ଲିଖେ ଫେଲା ହୟ ହାର୍ଡଡିକ୍ଷେର ଶରୀରେ । ଏତେ କାଜର ଗତିଓ ଠିକ ଥାକେ, ଆବାର ତଥ୍ୟେର ନିରାପତ୍ତାଓ ବଜାଯ ଥାକେ । ଆର ଏକଟା ମୋଡ ହଲ ‘data=writeback’ । ଏହି ମୋଡେ ମେଟାଡେଟାର ଖାତାଯ ବଦଳେର ନଥି ଲିଖେ ଫେଲାର ପର ହାର୍ଡଡିକ୍ଷେର ମୂଳ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେ ତଥ୍ୟ ଲେଖା ହୟ । ମୋଡେର ନାମଟା ଦେଖନ, ଆଗେ-ପରେ-ଟା ବୁଝାତେ ପାରବେନ । ଏହି ତିନ-ନୟର ମୋଡେ କାଜ ସବଚେଯେ ତାଢ଼ାତଢ଼ି ହୟ । କିନ୍ତୁ ଏକଟା କୋନୋ ବିଦ୍ୟୁତିଭାଟ ବା ଓଇ ଜାତୀୟ କୋନୋ କେଳେର ପରେ ଏକଟା ବିଦ୍ୟୁଟେ ବ୍ୟାପାର ସନ୍ତାବନା ଥାକେ । ଆପନାର କବିତାର ଫାଇଲେ ଯେବେ ଲାଇନ ଆପନି ଇତିମଧ୍ୟେଇ ଉଡ଼ିଯେ ଦିଯେଛେ, ସେଗୁଲୋ ଫେର ପେଯେ ଯେତେ ପାରେନ ଫାଇଲେ । କେନ ଭାବୁନ ତୋ ? ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀନ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେର ତୋ କୋନୋ ହାନି ହୟନି, ସେଟା ଆୟୁଟ ଆଛେ । ଏବାର, ଆପନି ଯେ ବଦଳ ସଟିଯେଛିଲେ, ସେଟା ମେଟାଡେଟାଯ ଲିଖେ ଫେଲାର, ରାଇଟବ୍ୟାକ କରାର ଆଗେଇ କେଳେଟା ଘଟେଛିଲ । ତାଇ ଆପନାର ବର୍ଜିଟ ଲାଇନେରା ଆବାର କୋରାସେ ଗାଇତେ ଶୁରୁ କରେଛେ, ଲାଇନେଇ ଛିଲାମ ବାବା । ଯଦି ନିଜେର ଥେକେ କୋନୋ ପଚ୍ଛଦ ନା ଦିଯେ ଦେନ, ତାହଲେ ଇଞ୍ଜାଟିଥି ଚଲେ ତାର ଡିଫଣ୍ଟ ସେଟିଂ-ଏ, ମାନେ ‘data=ordered’, ମାନେ ଶୁରୁତେ ଖାନିକ ମୃଗାଳ-ମାଣିକ ଅନ୍ତେ ସୁଭାଷ ଘାଇ ଦିଯେ କୋନାକୁନି ବନସାଇଯେ ସାଜାନୋ ଟୋନା-ଟୁନିର ନିରାପଦ ସଂସାର ।

୩.୩ । ରାଇଜାରେଫ୍ରେସ

କାରନେଲ ଭାର୍ଶନ ୨.୪ ଥେକେ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଭାବେ, ଅଫିଶିଆଲି ପାଓଯା ଗେଲ, କିନ୍ତୁ ତାର କିଛୁ ଆଗେ ଥେକେଇ ରାଇଜାରେଫ୍ରେସ ଏକଟା କାରନେଲ ପ୍ଯାଚେର ଆକାରେ ପାଓଯା ଯେତ । ପ୍ଯାଚ ବଲତେ ଏକଦମ ତାପି ବଲତେ ଆମରା ଯା ବୁଝି । ଶୁଧୁ ନେଗେଟିଭ ନଯ, ପଜିଟିଭ ତାପି । ମୂଳ ପ୍ଯାନ୍ଟୁଲୁନେର ଫୁଟୋ ଢାକତେ ତାପି ମାରାର କଥା ନା-ଭେବେ ଭାବୁନ ଏକଟା ବାଡ଼ତି ପକେଟ ପାଓଯାର ଆଶାଯ ପଜିଟିଭ ତାପି । ପ୍ଯାଚକେ ମୂଳ କାଠାମୋର ଗାୟେ ସେଁଟେ ଦେଓଯା ହୟ ବାଡ଼ତି କିଛୁ ପାଓଯାର ଆଶାଯ । ବାଡ଼ତି କୋନୋ କାଜ, ବାଡ଼ତି କୋନୋ ସୁବିଧା । ଲ୍ୟାରି ଓୟାଲ ଆର ପଲ ଏଗାଟେର ଏହି ପ୍ଯାଚେର ସଫଟୋୟାର ଧାରଣାଟା ବେଶ ଇନ୍ଟାରେସିଟି । କିନ୍ତୁ ଏଥାନେ ସେଟା ଆଲୋଚନାର ଜାଯଗା ନଯ । କାରନେଲେର ମଧ୍ୟେ ଯା ନେଇ, କିନ୍ତୁ ବାହିରେ ଥେକେ ଯୋଗ କରେ ନେଓଯା ଯେତେ ପାରେ, କାରନେଲେର ଭାର୍ଶନ ହିଂର ହେଁ ଯାଓଯାର ଆର ଯା କାଜ ହେଁବେ ସେଗୁଲୋ ଦିଯେ ଦେଓଯା ଯାଯ ଏହି ପ୍ଯାଚ । ଏକଟୁ ‘man patch’ କରେ ନିତେ ପାରେନ । ପ୍ଯାଚ ବୁଝାତେ ଗେଲେ ଆବାର ଏକଟୁ ଡିଫ (diff) ବୁଝାତେ ହବେ, ଡିଫ ପଡ଼େ ଦେଖନ, ଦୁଟୋ ଫାଇଲେର ତଫାତ ବା ଡିଫାରେଙ୍ଗେ ନିୟେ କାଜ କରେ, ଖୁବ ମଜାର ।

ରାଇଜାର ଯାଦେର ତୈରି ସେହି କୋମ୍ପାନିର ନାମ ନେମେସି-କେ (Namesys) ଖୁବ ସହଜେଇ ନେମେସି ପଡ଼ା ଯାଯ, କିନ୍ତୁ ଗ୍ରୀକ ପୁରାଣ ମାଧ୍ୟମକ ତଥ୍ୟେର କୋନୋ ସମୁହ ବିନାଶ ଆଦୌ ଏର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନଯ, ବରେ ତାର ଉପେଟେଟା, ରାଇଜାରେଫ୍ରେସ ଏସେଚିଲ ପୁରୋନୋ ଇଞ୍ଜାଟିଟୁ-ର ଏକଟା ଶକ୍ତିଶାଲୀ ବିକଳ୍ପ ହିଶେବେ, ତଥ୍ୟେର ଶକ୍ତିଶାଲୀତର ଯତ୍ନାତ୍ମିର ଆଶାଯ । ସୀମିତ ଡିକ୍ଷଭୂମିର ଆରୋ କାବେଲ ବ୍ୟବହାର, ଆରୋ କମ ଜାଯଗାଯ ମୋଟ ଆରୋ ତଥ୍ୟ ରାଖା, ରାଇଜାରେର ଏକଟା ଜୋରେର ଜାଯଗା । ଏବଂ ବ୍ୟାଶ ବା କେଳୋ ଥେକେ ଦ୍ରବ୍ୟତର ଆରୋଗ୍ୟ, ଯାର କଥା ଆମରା ଆଗେଇ ବଲେଛି । କିନ୍ତୁ ଏକଟା ସମସ୍ୟାର ଜାଯଗା ଏହି ଯେ ରାଇଜାରେର ବେଶି ମନୋଯୋଗ ଡେଟାର ଚେଯେଓ ମେଟାଡେଟାର ଦିକେ । ପରେ ହୟତ ରାଇଜାର ଶୁଧୁ ମେଟାଡେଟା ନଯ, ଡେଟାରେ ଜାର୍ନାଲ ରାଖିତେ ଶୁରୁ କରବେ, ଇଞ୍ଜାଟିଥିର ବେଳାଯ ଯେମନ ବଲଛିଲାମ ।

ଡିକ୍ଷଭୂମିର ଖୁବ ଭାଲୋ ବ୍ୟବହାର ହୟ ରାଇଜାରେ । ଏହି କାଜେ ରାଇଜାରେଫ୍ରେସ ମୂଲତ ବ୍ୟବହାର କରେ ବ୍ୟାଲାନ୍ଡ-ଟ୍ରି ଅ୍ୟାଲଗରିଦମ । ଶୁଧୁ ରାଇଜାରେଫ୍ରେସ ନଯ, ଏହି ବ୍ୟାଲାନ୍ଡ ଟ୍ରି ଅ୍ୟାଲଗରିଦମ ବ୍ୟବହାର କରେ ଏଇଚ୍‌ଏଫ୍‌ୱେସ (HFS), ଏନ୍‌ୱେସ୍‌ୱେସ (NSS) ଏବଂ ସ୍ପାଇରାଲଗ (Spiralog) ଫାଇଲସିସ୍ଟେମତେ । ଯଦିଓ ରାଇଜାରେଫ୍ରେସ ଭାର୍ଶନ ଫୋର, ବ୍ୟାଲାନ୍ଡ ଟ୍ରି-ର ଜାଯଗାଯ ଡ୍ୟାଲିଙ୍ ଟ୍ରି ଅ୍ୟାଲଗରିଦମରେ କଥା ବଲେଛେ । କିନ୍ତୁ ଏଟା ଏମନ ଏକଟା ଜାଯଗାଯ ଦୁକେ ପଡ଼ିଛି, ଆମି ତୋକାର ଚେଷ୍ଟା କରେ ଦେଖେଛି, ଅନ୍ତର ଏଥିନେ ଆମର ସେଖାନେ କଥା ବଲାର ଯୋଗ୍ୟତା ନେଇ । ଆମି ଆପନାଦେର ଏହି ରାଇଜାର, ଏରପର ଜେଏଫ୍‌ୱେସ

ଆର ଏକ୍‌ଏଫ୍‌ୱେସ୍-ଏର ଏକଟା ହାଲକା ଉପରମା ଆନ୍ଦାଜ ଦିଯେ ବେରିଯେ ଯାବ । ଯତ୍କୁ କଥା ନା-ଜାନଲେ ଅନ୍ୟ ଖୁବ ସାଧାରଣ କାଜଗୁଲୋଓ ବୁବାତେ ଅସୁବିଧେ ହୁଏ । କାଜ କରତେ ଗିଯେ ଆମି ଦେଖେଛି, ରାଇଜାରେଫ୍‌ୱେସ ଆର ଏକ୍‌ଏଫ୍‌ୱେସ ଅନେକ ସୁବିଧାଜନକ, ରାଇଜାର ବ୍ୟବହାରେର ପରାମର୍ଶ ଆମାଯ ଦିଯେଛିଲ ଅରିଜିୟ, ଆର ଏକ୍‌ଏଫ୍‌ୱେସ୍‌ରେ ଦିଯେଛିଲ ତଥାଗତ । ଏବଂ ଇଏକ୍‌ଟିଟୁ ବା ଇଏକ୍‌ଟିଥିର ସଙ୍ଗେ ଗତିର ପାର୍ଥକ୍ୟ ଏଟାଟାଇ ଯେ ଏକବାର ମ୍ୟାନଡ୍ରେକ ୮.୨-୬ ଏକ୍‌ଏଫ୍‌ୱେସ୍‌ରେ ଅଭ୍ୟନ୍ତ ହେବେ ଯାଓଯାର ପରେ ରେଡ଼ହ୍ୟାଟେ ଇଏକ୍‌ଟିଟୁ ବା ଥିତେ, ବିଶେଷ କରେ କିଛୁ କମ୍ପାଇଲ କରାର ସମୟ, ଆମାର କାନ୍ନା ପେଯେ ଯେତ । ରେଡ଼ହ୍ୟାଟ୍ ଡିଡିଯେଇ ଦିଯେଛିଲାମ । ଶେବେ ଇନ୍‌ସ୍ଟଲ କରାର ସମୟେ ଦିତୀୟ ଭାର୍ଚୁଲ କନ୍‌ସୋଲେ ଗିଯେ ‘mkfs.reiserfs’ ବ୍ୟବହାର କରେ ପାର୍ଟିଶନ୍‌ଟା ରାଇଜାର ବାନିଯେ ଏକ ନନ୍ଦର କନ୍‌ସୋଲେ ଫେରତ ଏସେ ପାର୍ଟିଶନ ଆର ଫରମ୍‌ୟାଟ ନା-କରେ ଇନ୍‌ସ୍ଟଲ କରେ, ରାଇଜାରେ ରେଡ଼ହ୍ୟାଟ କରେଛିଲାମ, ତବେ ସିସ୍ଟେମ ଭଦ୍ରତ୍ୱ ହେବିଲ । ରେଡ଼ହ୍ୟାଟେ ଏକ୍‌ଏଫ୍‌ୱେସ କରାର କୋନୋ ଉପାୟ ଆମି ପାଇନି, ତବେ ଇନ୍‌ଦ୍ର ବଲେଛିଲ ଓର କାହେ କି ଏକଟା ସିଡି ଆହେ ଯା ଦିଯେ ଏକ୍‌ଏଫ୍‌ୱେସ୍‌ରେ କରା ଯାଯ, ଆମାଯ ଦେବେ, ତା ଇନ୍‌ଦ୍ର ଯା ବ୍ୟନ୍ତ ଥାକେ, ଫୋନ କରବେ ଏବଂ ଫୋନ କରଲ ଏହି ଦୁଟୀର ମଧ୍ୟେ ଥାକେ ଏକମାସେର ଦୂରବ୍ରତ, ଯେ ଆମି ସାମନେର ଜମ୍ନେର ଆଗେ ଓଟା ପାଓଯାର ଖୁବ ବୈଶି ଆଶା କରିନା । ଆମାର ନିଜେର ଅନ୍ତତ ଏକ୍‌ଏଫ୍‌ୱେସ ସବଚେଯେ ପଛନ୍ଦେର, କିନ୍ତୁ ସ୍ଲ୍ୟାକ୍‌ଓୟାର ନାହିଁଲେ ଆମାଯ ଏକ୍‌ଏଫ୍‌ୱେସ ଥେକେ ରାଇଜାରେ ଫେରତ ଯେତେ ହେବେଛେ, କାରଣ ଏକ୍‌ଏଫ୍‌ୱେସ କାରନ୍‌ଲେ ଯୋଟା ଥାକେ ସେଟାର ସଙ୍ଗେ କିଛୁ କାରନ୍‌ଲେ ମଡିଉଲେର ବେଶ ସମସ୍ୟା ହେବେଛେ । ହତେ ପାରେ ଆମାର ଏନଭିଡିଆ ଜିଫୋର୍ସ କାର୍ଡେର ଜନ୍ୟେ । କାରଣ, ଜିଫୋର୍ସେର ଡ୍ରାଇଭରେ ଦେଖେଛି କିଛୁ ସମସ୍ୟା ହୁଏ । ଆମାର ସ୍ଲ୍ୟାକ୍‌ଓୟାର ସିସ୍ଟେମେ ଏକ୍‌ଏଫ୍‌ୱେସ କାରନ୍‌ଲେ, ଏମପ୍ଲେଯାର ଆର ଜିଏସ୍‌ୱେସ୍ ମାନେ ଫୁ-ସାଯେନ୍ଟିଫିକ ଲାଇବ୍ରେରି, ସି-ତେ ଗଣିତ ଆର ବିଜ୍ଞାନେର କାଜ କରାର ଏକଟା ଲାଇବ୍ରେରି, କିଛୁତେହି କମ୍ପାଇଲିଡ ହେବିଲା ନା । ରାଇଜାରେ ଫେରତ ଆସାର ପର ଆବାର ସବ ଚମ୍ରକାର ହେବେ ଗେଛେ । ଦେଖି, ସ୍ଲ୍ୟାକ୍‌ଓୟାର ନାହିଁଲେ ପରେନ୍ଟ ଓୟାନେର ସିଡି ଇମେଜ ଡାଉନଲୋଡ କରଛେ ତଥାଗତ, କାଲାଇ ଫୋନ କରେ ଜାନିଯେଛେ, ଅନେକଟାଇ ହେବେ ଗେଛେ, ଯଦି ସେଟାଯ ଭାଲୋ ଭାବେ ଏକ୍‌ଏଫ୍‌ୱେସ୍‌ରେ କରା ଯାଯ ତାହଲେ ଆମାର ସବଚେଯେ ପଛନ୍ଦେର ଡିଷ୍ଟ୍ରିବ୍‌ସ୍ଲ୍ୟାକ୍‌ଓୟାରେ ସବଚେଯେ ପଛନ୍ଦେର ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ଏକ୍‌ଏଫ୍‌ୱେସ୍‌ରେ କାଜ କରତେ ପାରିବ । ଏକହି ସଙ୍ଗେ ଏଟାଓ ବଲେ ରାଖା ଭାଲ ଏହି ପଛଦିନାଲୋ କୋନୋ ରକମେହି ସବ ଜେନେ ବୁଝେ ପଛନ୍ଦ ନାହିଁ । ହତେହି ପାରେ ଅନ୍ୟ କୋନୋ କିଛୁ ଆମାର ଆରୋ ପଛନ୍ଦ ହତ ଏକଟୁ ବିଶେଷ ରକମେ ବଦଲେ ନିଲେଇ, ଯାକେ ଟେକନିକାଲ ଭାଷାଯ ବଲେ ‘ଟୁଇକ କରା’ । ସେଟାର କଥା ଆଦୋ ଜାନିନ୍ତାନା, ଏତ କମ ଜାନି କମ୍ପିଉଟାରେ । ତବେ, ଚାରଦିକେର ଅବଶ୍ଵା ଯା, କାଲକେହି ଯାଦବପୁରେ ଅଂକୁର ବାଂଲା ସିଡି ନିଯେ ଫୁ-ଲିନାକ୍ ସେମିନାରେ ଗଲା ଶୁଣିଲାମ । ସେଖାନେ ଏକଜନ ସିନିୟର ସିଟିଜେନ କୋନୋ ଏକଟା ମନ୍ତ୍ରବେର ସୂତ୍ରେ ବଲେଛେ, ଆମି ତୋ ‘ଲିନାକ୍ ଏହିଟ’ ବ୍ୟବହାର କରି । ଏବଂ ଏହି ସଟନାଟାର ଉପାର୍ଥନତାର ମୂଳ ଖୋଚଟା ଏହିଥାନେ ଯେ ଲୋକଟା ଯାଦବପୁର କମ୍ପିଉଟାର ସାରେନ୍ ଡିପାର୍ଟମେନ୍ଟେର ଫ୍ୟାକାଲିଟ ମେମ୍ବର, ସେଖାନେ ପଡ଼ାଯ, ଏବଂ ସେ, ନାକି, ଲିନାକ୍ ନିଯେ କାଜ କରେ । ଏଟା ଯଦି ଆମି ବଲତାମ, ଆମାଦେର ଜିଏଲଟିର ନତୁନ ଛେଲେଦେର କେଟ ବଲତ, ସେଟା ଅବାକ ଲାଗିତ, ଏମା କିଛୁହି ତୋ ଜାନିସ ନା — ଲିନାକ୍ ଏହିଟ ବଲେଇ କିଛୁ ହୁଏନା । କିନ୍ତୁ ଏହି ପରିସ୍ଥିତିତେ ଏଟା ଏକଟା ଅପଦାର୍ଥ ଧୃଷ୍ଟତା, ଏକଟା ସ୍ପର୍ଦା, ଏକଟା ଜାତିସଭାର ଧ୍ୟାନ । ଇଂରେଜରା ଆମାଦେର ଯେମନ ଚାହିତ ତେମନି ହେବେ ଥାକା । ଚାରପାଶଟାଇ ଏହିରକମିଇ — ଏକଟା ଶକ୍ତିର କେନ୍ଦ୍ର, ତାର ଚାରଦିକେ ଛୋଟ ଛୋଟ ବୋକା ବୋକା ଜମିଦାରରା । ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱାସ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ସବକିଛୁଇ, ଠିକ ଓହି ଲୋକଟାର ଲିନାକ୍ରେ କାଜେର ମତହି, ଏକଟା ଜନଶ୍ରତି କିମ୍ବଦ୍ଵାରି ହିୟାରେ — ‘ନାକି’ କାଜ କରେ । ଅୟକାଡେମିର ଓହି ସିନିୟର ସିଟିଜେନଦେର ମହିମାମର ହେବେ ବିରାଜ କରାର କଲ୍ୟାନେଇ ଆମାର ପାଡ଼ାର ଛୋଟ ଛୋଟ ଛେଲେଦେର ମଧ୍ୟେ କମ୍ପିଉଟାର ନିଯେ ମହିମାର ଭାସେର ଏଲିଟତାର ଆବହ ବାନାନ୍ତେ ହୁଏ, ବୟେ ନିଯେ ଯାଓଯା ହୁଏ । ସବକିଛୁଇ ନିଜେ କରାର, ନିଜେ କରେ ମିଲିଯେ ନେତ୍ରୀର ଉପାୟ ଥାକେ ବଲେଇ, ଫୁ-ଲିନାକ୍ ଆସଲେ ଏହି ଆବହଟାର ଉପରେଇ ଆକ୍ରମଣ । ଏହି ଗୋଟା ଲେଖାଟାଯ ଯା କରେ ଚଲାର ଚେଷ୍ଟା କରଛି, ପରିଶ୍ରମ କରୋ, ଶେଖୋ, ସବକିଛୁ ତୋମର ଜନ୍ୟେ ଦେବୋ ଆହେ ଫୁ-ଲିନାକ୍ରେ । ଏମନିକି ଆମିଓ, କମ୍ପିଉଟାରେ ବାହିରେର ଲୋକ ହେବେ, ଯଦି ନିଜେର ଚେଷ୍ଟାଯ ଦୁରହରେରେ କମେ ଏହି ଲେଖାଟା ଲେଖାର ମତ ଶିଖେ ଉଠିତେ ପାରି, ତାହଲେ ତୁହିଓ ପାରବି । ଏଟା ଆମି ରୋଜ ଅଶ୍ୟେକେ ପିଉକେ କେଯାକେ ବଲାଇଛି । ସମ୍ପଦଟା ସାମନେଇ ଆହେ, ଦ୍ୟାଖ, ଶେଖ । ଓହି ମୌରସି ପାଟାର ବାହିରେ, ଓଦେର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ଜନଶ୍ରତି ବାହିରେ, ନିଜେ ହାଁଟ । ନିଜେ ଦେଖେ ଶେଖାର ଚେଷ୍ଟା କର, ଯା ଯା ତୋର କାହେ ଆସହେ ତାର ସବହ ଏକ ଏକଟା ପ୍ରାଚାର ଜନଶ୍ରତି ରନ୍‌ପକଥା, ମୂଲ୍ୟବୋଧ ମନନ ଅବଶ୍ଵାନ୍ତ ଏଥନ ଏକଟା ଜନଶ୍ରତି, ଏକଟା ‘ନାକି’, ନିଜେ ହାଁଟ — ଯଦି ତୋର ଡାକ ଶୁଣେ କେଟ ନା ଆସେ, ତବେ ‘ନାକି’ ଏକଲା ଚଲତେ ହୁଏ ... (କାର୍ଟିସ ନଚିକେତା)

ହାଁଁ, ରାଇଜାରେଫ୍‌ୱେସ । ରାଇଜାରେଫ୍‌ୱେସ-୬ ଗୋଟା ତଥ୍ୟାଟାଇ ସଜ୍ଜିତ ଥାକେ ଏକଟା କାଠାମୋଯ ଯାର ନାମ ‘ବି-ବ୍ୟାଲାନ୍ଡ ଟ୍ରି’ । ଏହି ଟ୍ରି ବା ଗାଛେର ଆକାରେ ସଜ୍ଜାର କଲ୍ୟାନେଇ ଖୁବ ଚମ୍ରକାର ଭାବେ ଡିକ୍ଷଭ୍ୟାମିଟାକେ ବ୍ୟବହାର କରତେ ପାରେ ରାଇଜାରେଫ୍‌ୱେସ ।

ଖୁବ ଛୋଟ ଛୋଟ ଫାଇଲଗୁଲୋକେ ସରାସରି ଓହି ଗାଛେର ପାତାଯ ପାତାଯ ରାଖିତେ ଯାଯ, ଶିକଡ଼ ଗୁଂଡ଼ି ଡାଲପାଳା ଏରକମ କୋଥାଓ ନା-ରେଖେ — ଶୁଧୁମାତ୍ର ବାସ୍ତବ ଡିକ୍ଷେର ବାସ୍ତବ ଶରୀରେ ତାର ଅବସ୍ଥାନେର ପରେନ୍ଟାରଟୁକୁ ଲିଖେ ରେଖେ । ଏହି ଲିଖେ ରାଖାଟାଓ ଏକ କେବି ବା ଚାର କେବିର ଏକ ଏକଟା ଖଣ୍ଡ ସଟେନା, ଘଟେ ଠିକ ସତଟା ଆୟତନ ପ୍ରୋଜେନ ତତଟା ଆୟତନେର ଏକ ଏକଟା ଅଂଶେ । ରାଇଜାରଏଫ୍‌ସେର ଆର ଏକଟା ଭାଲୋ ଜାଯଗା ଆଇନୋଡ଼ଗୁଲୋକେ ଗତିଶୀଳ ବା ଡାଯନାମିକ ରକମେ ଧାର୍ଯ୍ୟ କରାର ପ୍ରକ୍ରିୟା । ଇଏକ୍ସଟିଟୁ ଜାତୀୟ ପୁରୋନୋ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମଗୁଲୋର ଚେ଱େ ଏଟା ଭାଲୋ, ସେଥାନେ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ବାନାନେର ସମୟେଇ ହିଁର କରା ଥାକେ ଆଇନୋଡ଼ଦେର ସନ୍ତ୍ର କଟଟା ଅନ୍ତି ହତେ ପାରେ । ଖୁବ ଛୋଟ ଛୋଟ ଫାଇଲେର ବେଳାୟ, ରାଇଜାରେ, ଫାଇଲ ଆର ଫାଇଲେର ‘stat_data’ ବା ଆଇନୋଡ଼ ତଥ୍ୟ ପାଶାପାଶି ରାଖା ଥାକେ, ଯାତେ ମାତ୍ର ଏକବାର ଡିକ୍ଷେ ପଡ଼େ ବା ଲିଖେଇ ଫାଇଲ ସଂକ୍ରାନ୍ତ ଗୋଟା କାଜଟା ସିସ୍ଟେମ କରେ ନିତେ ପାରେ । ଏତେ ଡିକ୍ଷ ଅନେକ ଦ୍ରୁତ କାଜ କରେ । ଆର ଜାର୍ଣାଲେର କଳ୍ୟାଣେ କୋନୋ କେଳୋ ବା କ୍ର୍ୟାଶ ଥେକେ ଫେରତ ଆସତେ ରାଇଜାରେର ସମୟ ଲାଗେ ମାତ୍ର କରେକ ସେକେନ୍ଦ । ଏମନକି ଗାବଦା ଗାବଦା ସାଇଜେର ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେଓ ।

3.4 || ଜେଏଫ୍‌ସ୍

ଜାର୍ଣାଲ ଥାକଟା ଜେଏଫ୍‌ସ୍-ଏର ନାମେଇ ସୌଧିତ — ଜାର୍ଣାଲିଂ ଫାଇଲ ସିସ୍ଟେମ । ଏଟା ଏନୋହିଲ ଆଇବିଏମ । ଫୁଲିନାଙ୍କେ ଜେଏଫ୍‌ସ୍ ଏସେଥେ ଖୁବ ଅଞ୍ଚଦିନ, ଦୁହାଜାର ସାଲେ ବିଟା ଭାର୍ଶନ ବା ପ୍ରସ୍ତ୍ରିକାଲୀନ ସଂକ୍ରଣ, ଆର ୨୦୦୧-ଏ ଏସେ ପ୍ରଥମ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାର୍ଶନ । ମୂଳତ ଖୁବ ବୈଶି କାଜେର ଚାପେ ଥାକା ସାର୍ଭାର ମେଶିନଗୁଲୋର କଥା ଭେବେଇ ଜେଏଫ୍‌ସ୍ ତୈରି, କାଜ କତ ଦ୍ରୁତ କରା ଯାଯ ଏଟାଇ ସେଥାନେ ପ୍ରାୟ ଏକମାତ୍ର ବିବେଚ୍ୟ । ଜେଏଫ୍‌ସ୍ ପୁରୋପୁରି ଏକଟା ୬୪-ବିଟ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ, ତାଇ ଖୁବ ବଡ଼ ବଡ଼ ସାଇଜେର ଫାଇଲ ଏବଂ ପାର୍ଟିଶନ ବାନାନେ ଜେଏଫ୍‌ସ୍-ସେକେନ୍ଦ ଶେଷେ ବଡ଼ ଫାଇଲେର ଆୟତନେର କଥାଯ ଆସଛି । ସାର୍ଭାର ସିସ୍ଟେମେର ବେଳାୟ ଜେଏଫ୍‌ସ୍ ଖୁବଇ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରିୟା ।

ରାଇଜାରେର ମତ ଜେଏଫ୍‌ସ୍ ବ୍ୟବସ୍ଥାତେଓ ଜାର୍ଣାଲ ରାଖା ହ୍ୟ ଶୁଧୁ ମେଟାଡେଟାର । ଖୁବ ବିଶଦ ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ଚେକିଂ-ଏର ଜାଯଗାଯ ଚେକ କରା ହ୍ୟ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେର ସାମ୍ପ୍ରତିକତମ ବଦଲେର କାରଣେ ମେଟାଡେଟାର ଶରୀରେ ସଟେ ଯାଓଯା ପରିବର୍ତନଗୁଲୋକେଇ । ଏତେ କ୍ର୍ୟାଶ ଥେକେ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତନେର ପ୍ରଚୁର ସମୟ ବେଳେ ଯାଯ । ତଥ୍ୟ ଲେଖା ଏବଂ ପଡ଼ାର କାଜ, ଏବଂ ତାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଲଗ ବା ନଥିର ବଦଲେର କାଜ ଏକଇ ସଙ୍ଗେ ଏକାଧିକ ଜାଯଗାଯ ସଟତେ ଥାକେ ଜେଏଫ୍‌ସ୍-ସେ, ଏକ ଏକଟା ଗୁଚ୍ଛ ବା ଦଲେ ବା ହପେ । ଆଲାଦା ଆଲାଦା ଭାବେ ଲେଖାର କାଜେର ଜାଯଗାଯ ଏହି କନକାରେନ୍ଟ କାଜେର ପ୍ରଥା ଜେଏଫ୍‌ସ୍-ସେର ଦ୍ରୁତତାର ଏକଟା ବଡ଼ କାରଣ । ଜେଏଫ୍‌ସ୍-ସେ ଦୁ ଧରନେର ଡିରେକ୍ଟର କାଠାମୋ ଏକଇ ସଙ୍ଗେ ଥାକେ । ଛୋଟ ଛୋଟ ଡିରେକ୍ଟର ଜନ୍ୟେ ଡିରେକ୍ଟର ମଧ୍ୟେକାର ମାଲପତ୍ର ସରାସରି ଆଇନୋଡ଼ ରାଖା ହ୍ୟ । ଆର ବଡ଼ ବଡ଼ ଡିରେକ୍ଟର ବେଳାୟ ବି-ଟ୍ରି ବ୍ୟବହାର କରା ହ୍ୟ । ଏତେ ଡିରେକ୍ଟର ସଂଗ୍ଗଠନ ଖୁବ ଭାଲୋ ଭାବେ ହତେ ପାରେ । ଏବଂ ଆଇନୋଡ଼ ଧାର୍ଯ୍ୟ କରାର ପ୍ରକ୍ରିୟାଟା ଜେଏଫ୍‌ସ୍ ବ୍ୟବସ୍ଥାତେଓ ଗତିଶୀଳ ବା ଡାଯନାମିକ । ଆମରା ଆଗେଇ ବଲେଇ ଇଏକ୍ସଟିଟୁ ଫାଇଲବ୍ୟବସ୍ଥାଯ ଏହି ଆଇନୋଡ଼ ସନ୍ତ୍ର ଆଗେ ଥେବେଇ ହିଁର କାରାର । ତାଇ, ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେ କଟଗୁଲୋ ଡିରେକ୍ଟର ଥାକତେ ପାରବେ, ବା ଡିରେକ୍ଟରିତେ କଟଗୁଲୋ ଫାଇଲ ଥାକତେ ପାରବେ ତାର କିଛୁ ବିଧିନିଷେଧ ଏସେ ପଡ଼େ । ଜେଏଫ୍‌ସ୍ ବ୍ୟବସ୍ଥାଯ ଏଇସବ ବାମେଲା ନେଇ, ଏଥାନେ ଡିରେକ୍ଟର ବା ଫାଇଲଦେର ଭୂମି ବଣ୍ଟନ କରା ହ୍ୟ ଗତିଶୀଳ ରକମେ । ଆର ଯେଇ କୋନୋ ଏକଟା ଫାଇଲେର ବା ଡିରେକ୍ଟରିର କୋନୋ ଏକଟା ଜମିର ପ୍ରୋଜେନ ଫୁରିଯେ ଯାଯ ଅମନି ସେଇ ଜମିଟାକେ ଫେର ବଣ୍ଟନେର ଜନ୍ୟେ ତୁଲେ ରାଖେ ।

3.5 || ଏକ୍ସଏଫ୍‌ସ୍

ଇଉନିକ୍ଲେର ବିଭିନ୍ନ ଫ୍ରେଭାରେର କଥା ବଲତେ ଗିଯେ ଆମରା ଆଇରିଙ୍କେର (Irix) କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରେଛି, ଚାର ଏବଂ ପାଁଚ ନୟର ଦିନେର ଆଲୋଚନାଯ । ଏସଜିଆଇ ବା ସିଲିକନ ଗ୍ରାଫିକ୍ ଏହି ଏକ୍ସଏଫ୍‌ସ୍ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ପ୍ରଥମ ତୈରି କରେ ଏହି ଆଇରିଙ୍କ ଅପାରେଟିଂ ସିସ୍ଟେମେର ଜନ୍ୟେ, ୧୯୯୦-୬ । ଖୁବ ଦ୍ରୁତ କାଜ କରତେ ପାରେ ଏମନ ଏକଟା ୬୪-ବିଟ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ବାନାନେର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । କମ୍ପ୍ୟୁଟାରେର ତଥା ମେଶିନେର କାହିଁ ସିସ୍ଟେମେର ଚାହିଁ ଶୁଧୁଇ ବାଡ଼ଛି । ବଡ଼ ବଡ଼ ଫାଇଲ ନିଯେ କାଜ କରାର ବ୍ୟାପାରେ ଏକ୍ସଏଫ୍‌ସ୍ ଖୁବଇ ଦଢ଼ । ପରେ ଏକ୍ସଏଫ୍‌ସ୍-କେ ପୋର୍ଟ କରା ହ୍ୟ । ତବେ ଠିକ ରାଇଜାରଏଫ୍‌ସ୍ ବା ଜେଏଫ୍‌ସ୍-ଏର ମତି ଏକ୍ସଏଫ୍‌ସ୍-ସେର ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଏକଟା ଫାଇଲେର ଚେଯେଓ ମେଟାଡେଟା ନିଯେ । ଉନ୍ନତ ହାର୍ଡଓ୍ସାରେ ଏକ୍ସଏଫ୍‌ସ୍ ବୋଧହ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେର ଚେଯେ ଦ୍ରୁତତର କାଜ କରତେ ପାରେ ।

ଏକ୍ସଏଫ୍‌ସ୍ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ତୈରିର ସମୟେଇ, ଯେ ବ୍ଲକ-ଡିଭାଇସେର ଉପର ଫାଇଲସିସ୍ଟେମଟା ତୈରି ହଚ୍ଛେ, ସେଟାକେ ଆଟଟା ବା ତାର ବୈଶି ସମାନ ମାପେର ଏକବିରେଖିକ ବା ଲିନିଯାର ଅନ୍ଧନେ ଭେଣେ ଫେଲା ହ୍ୟ । ଏଦେରକେ ଡାକା ହ୍ୟ ବଣ୍ଟନ-ଦଲ ବା

অ্যালোকেশন গ্রুপ বলে। প্রত্যেকটা অ্যালোকেশন গ্রুপের থাকে নিজের নিজের আইনোড এবং মুক্ত ডিস্ক ভূমি। এর মালিক ওই অ্যালোকেশন গ্রুপ। অ্যালোকেশন গ্রুপগুলো হল ফাইলসিস্টেমের মধ্যে ছেট ছেট ছানা ফাইলসিস্টেম। প্রত্যেকটা অ্যালোকেশন গ্রুপ অন্য অ্যালোকেশন গ্রুপদের থেকে স্বতন্ত্র এবং স্বাধীন। তাই কারণে একই সাথে একাধিক অ্যালোকেশন গ্রুপের সঙ্গে কথোপকথনে আসতে পারে। জেএফএসের কনকারেন্ট ব্যবস্থার কথা মনে করুন। এই অ্যালোকেশন গ্রুপ হল এক্সএফএস ফাইলব্যবস্থার একটা জোরের জায়গা। কিন্তু, স্বাভাবিক ভাবেই, একাধিক প্রসেসের সম্পন্ন কম্পিউটারে, সিমেট্রিক-মাল্টি-প্রসেসিং গোছের, সবচেয়ে ভালোভাবে কাজ করতে পারে এই অ্যালোকেশন গ্রুপের ধারণাটা। এসএমপির কাজের সঙ্গে খুব যায় এই অ্যালোকেশন গ্রুপের ব্যবহৃত।

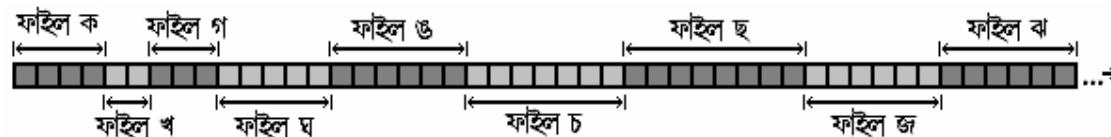
ডিস্কভূমিটাকে নিয়ন্ত্রণের কাজটা এক্সএফএস খুব ভালো ভাবে করে। এক্সএফএসের কাজের দ্রুততার একটা কারণ ওই বি-ট্রি। অন্য ফাইলসিস্টেম থেকে সম্পূর্ণ স্বতন্ত্র এক্সএফএস-এর একটা বৈশিষ্ট্য হল ‘টিলে বণ্টন’ বা ডিলেড অ্যালোকেশন ('delayed allocation')। ডিস্কভূমিতে তথ্য বণ্টনের গোটা কাজটাকে এক্সএফএস দুটো ভাগে ভাগ করে নেয়। স্থগিত রাখা বা দেরি-করিয়ে-দেওয়া বা ডিলেড কাজটাকে রেখে দেওয়া হয় র্যামে, আর তার জন্যে চিহ্নিত করে রাখা হয় প্রয়োজনীয় ভূমির পরিমাপ। কিন্তু সত্ত্বিকারের বণ্টনটা করার জন্যে এক্সএফএস একদম শেষ মুহূর্ত অদি অপেক্ষা করে। এই ধরে রাখা তথ্যের মধ্যে কোনো অস্থায়ী অংশ যদি থাকে, অনেক তথ্যের চরিত্র তাই হয়, খুব ছেট একটা সময়ের জন্যে জমায় তারা, তার পরেই মরে যায়, সেই তথ্য আর কোনোদিনই ডিস্কের গায়ে লেখা হয়না। কারণ, যতক্ষণে এক্সএফএস গোটা তথ্যটাকে লিখে ফেলার সিদ্ধান্ত নেয় তার মধ্যে হয়ত সে মরেই গেছে। একটা জিনিষ খেয়াল করুন, এই প্রক্রিয়ার কারণে মোট লেখালেখির পরিমাণ কিন্তু কমে যাচ্ছে। এটা এক্সএফএস ফাইলব্যবস্থার দ্রুততার একটা কারণ। আর ফাইলব্যবস্থার মধ্যে ফাইলগুলোর যে টুকরো হয়ে যাওয়া বা ফ্র্যাগমেন্টেশনের কথা বলেছিলাম আমরা, সেই ফ্র্যাগমেন্টেশনের পরিমাণও এতে কমে যাবে। অনেক কম সংখ্যক বার তাকে তো বাস্তব হার্ডডিস্কে লিখতে হচ্ছে। কিন্তু এই লেখালেখির প্রক্রিয়ার মাঝপথে সিস্টেমে যদি কোনো বাড় নামে, কোনো ব্র্যাশ, তাহলে অবিভ্যাসলি তথ্য হারানোর পরিমাণও অন্য ফাইলসিস্টেমের চেয়ে বেশি হবে। এই টুকরো হয়ে যাওয়া বা ফ্র্যাগমেন্টেশন এড়ানোর আর একটা কায়দাও আছে এক্সএফএস-এর। যার নাম প্রাকবণ্টন বা প্রিঅ্যালোকেশন ('preallocation')। ফাইলটাকে ডিস্কের ফাইলসিস্টেমে লেখার আগে এক্সএফএস ফাইলটার সঙ্গে মানানসই কিছুটা ডিস্কভূমিকে রিজার্ভ সরিয়ে রাখে। তাই পরে যখন লেখে, স্বাভাবিকভাবেই, ফাইলটার টুকরো হওয়ার সম্ভাবনা অনেক কমে যায়। আর একটা ফাইলের মোট তথ্য যেহেতু একটা গোটা ডিস্কের নানা জায়গায় ছড়িয়ে থাকেনা, ফাইলসিস্টেমটা কাজও করতে পারে অনেক তাড়াতাড়ি।

৩.৬।। আইএসও-৯৬৬০ (iso9660)

সিডি পোড়ানোর প্রচুর সফটওয়ার গু-লিনাক্সে এমনিতেই দেওয়া থাকে। ছবি-ইঁদুর দিয়েও রাশি রাশি সফটওয়ার আছে। ইন্দ্র জিএলটির মিটি-এ একটা মজার কথা বলেছিল, এখানে প্রবলেমটা ক্ষেয়ারসিটি বা সফটওয়ারের অভাব নয়। প্রবলেম অফ প্লেটি। প্রাচুর্যের সমস্যা। আসলে চারে এবং পাঁচে দেওয়া গু-লিনাক্সের জন্ম এবং বিবর্তনের ইতিহাসটা খেয়াল করুন, তাহলেই বুঝতে পারবেন। ধরুন আপনি প্রোগ্রাম করতে জানেন, আপনি দেখছেন আপনার কোনো একটা কাজ করতে একটা সমস্যা হচ্ছে, আপনি চালু সফটওয়ারটাকে একটু বদলে নিতে চাইলেন। এই কাজের প্রোগ্রামের জন্যে যতগুলো সফটওয়ার পাওয়া যায়, তাদের সবাইকে আপনি নেড়ে ঘেঁটে দেখলেন। গু-লিনাক্স জগতের বাইরে এটা অসম্ভব। কারণ, আপনি তো সোর্স কোড পাবেন না। আপনি প্রোগ্রামটা ব্যবহার করতে পারেন, জানতে বা বুঝতে পারেন না। এবার আপনার প্রয়োজন মোতাবেক সেটাকে মানিয়ে নিতে গিয়ে তৈরি হয়ে গেল একটা আন্দোপাস্ত নতুন প্রোগ্রাম। এবং স্টেল্ম্যানের জিপিএলের খচড়ামিটা মনে করুন, আপনি জিপিএল-এর আওতায় আসা সফটওয়ার ব্যবহার করেছে মানেই আপনার সফটওয়্যারও জিপিএলে এসে গেল, এটাও একইরকম উন্মুক্ত। এবং আপনি লিনাক্সি মানে আপনিও তো তাই চান। শুধু মাত্র নিজে পয়সা পিটে গাঢ়ি বাঢ়ি করলেন, আপনার নিজের পরবর্তী প্রজন্মও জানতে বুঝতে পারলনা, বিদ্যা থেমে গেল, এটা চাইলে তো আপনি গু-লিনাক্সে আসতেনই না। এই প্রোগ্রাম বানাতে অন্য নানা প্রোগ্রামের চমৎকারিত্বটা গল্পের মত করে ভারি চমৎকার পাবেন এরিক রেমন্ডস-এর ‘দি ক্যাথিড্রাল অ্যাল্ড দি বাজার’ লেখাটায় (<http://www.tuxedo.org/~esr/>)। এভাবেই গু-লিনাক্সে যে কোনো কাজের জন্যে রাশি রাশি প্রোগ্রাম তৈরি হয়ে গেছে। ইন্দ্রও ঠিকই বলেছে, একজন নতুন ব্যবহারকারীর সত্যিই মাথা

খারাপ হয়ে যায়। তাও তো, এই লেখাটায়, আগেই ঠিক করে নিয়েছিলাম, কোনো গুই প্রোগ্রামকে আনব না। তাই সিডি পোড়ানোর যোসব কমান্ড মোড প্রোগ্রাম দেওয়া থাকে সিস্টেমে, তার মধ্যে দুটো হল সিডিআরডিএও (cdrdao) এবং সিডিরেকর্ড (cdrecord)। দুটোই বেড়ে জিনিষ। এই দুটোই হল, একটা সিডি রয়েছে, বা তার ইমেজ রয়েছে, সেটাকে একটা নতুন সিডিতে পোড়ানোর। কিন্তু ধরন আপনার কিছু ডিরেক্টরি আর ফাইল আপনি সিডিতে তুলতে চান, সেই অবস্থায় আপনার সেই ডিরেক্টরি এবং ফাইলগুলো থেকে একটা ইমেজ বা প্রতিচিত্র বানাতে হবে। ইমেজটা আসলে কী করবে এখন আপনি সেটার একটা আন্দাজ করতে পারছেন। হার্ডডিস্কে থাকার সময়ে তার যে ফাইলব্যবস্থা ছিল সেটাকে বদলে সিডিতে থাকার ফাইলব্যবস্থায় নিয়ে আসা। এই ইমেজ বানানোর সফটওয়্যারও দেওয়া থাকে ফুলিনার্সের ভিতরেই, কমান্ড মোডে করার, মেকআইএসওএফএস (mkisofs) এবং মেকহাইব্রিডএফএস (mkhybridfs)। নামদুটোকে দেখুন তো ভেঙে বুঝতে পারছেন কিনা। সফটওয়্যার দেওয়ার সঙ্গে সঙ্গে আরো চমৎকার যেটা, সেটা হল, এই প্রোগ্রামগুলোর নিজের ডকুমেন্টেশন, মূলত ম্যানপেজ পড়ে ফেললেই সিডি বিষয়ে বাংলা বাজারে নিজেকে একজন ধূরঞ্জ বলে আপনি চালাতে পারবেন। ঠিক যেটা হয় এমপ্লিয়ারের (mplayer) ডকুমেন্টেশন পড়ে। বিভিন্ন ধরনের মাল্টিমিডিয়া ফাইল, তার ফরম্যাট, তার কাজের তফাও, একদম মাল্টিমিডিয়ার হস্তান্তর — যা বেবি, দৌড়ে যাবি, শিখবি মাল্টিমিডিয়া, নমস্টস্যে, নমস্টস্যে, নমস্টস্যে, নমোনমঃ। ম্যানপেজগুলো ব্রাউজ করে একবার দেখে নিন, আইএসও নিয়ে ওরা কী বলেছে।

সিডিরমের ফাইলব্যবস্থা নিয়ে একটু বড় করে এখানে বলতে হচ্ছে, তার কারণ, খেয়াল করুন, যে মাধ্যমটায় এই ফাইলব্যবস্থাটা তৈরি হচ্ছে সেটা একদম আলাদা। আমরা হার্ডডিস্কের চৌম্বক মাধ্যম নিয়ে অনেক কথা বলেছি। সিডির সেই অপ্টিকাল ভৌত মাধ্যমের আলোচনায় আর গেলাম না। শুধু মাধ্যম বদলে যাওয়ায় ফাইলব্যবস্থাটাও তো আমূল বদলে যাবেই, অন্যরকম হয়ে যাবেই। এবং মজার কথা কী বলুন তো, পুরোনো দিনের হার্ডডিস্কেও একসময় এই জাতীয় ফাইলব্যবস্থাই ব্যবহার হত, যা সিডিরমের বেলায় এখন হয়। আমরা আগেও প্রসঙ্গটা এনেছি, পরপর পরস্পর সম্বিন্দ বা কন্টিগ্যুস ফাইলসিস্টেম। এই কন্টিগ্যুস ফাইলসিস্টেম কিন্তু একটা জায়গায় ভারি উৎকৃষ্ট জিনিষ, ফাইল টুকরো হয়ে যাওয়ার বা ফ্র্যাগমেন্টেশনের কোনো সমস্যাই তাতে ছিলনা। কিন্তু কাজের ঝামেলার জন্যে সেটা বদলে যায়। পরে যা ফের ফেরত এল সিডি এবং ডিভিডি লেখার ব্যবস্থায়। কারণ এখানে ফাইল বা ডিরেক্টরিগুলো লেখার পরে আর বদলাচ্ছেন। বারবার পোড়ানোর মত, মানে রিরাইটেবল সিডিতেও ভাবুন, আপনি যে পুড়িয়ে ফেলা ফাইল আর ডিরেক্টরিগুলোকে বদলাচ্ছেন, তা কিন্তু নয়। আপনি পুরোনো পোড়ানোটাকে মুছে ফেলে নতুন করে পোড়াচ্ছেন।

এই ছবিতে দেখুন, একটা কন্টিগ্যুস ফাইলব্যবস্থায় ফাইল কী ভাবে থাকে। ফাইলব্যবস্থাটার শুরু থেকে শুরু করে মোট ৪৭-টা ব্লক আমরা দেখিয়েছি। পরপর একরেখিক বা লিনিয়ার সজ্জায়, ফাইল ক থেকে ফাইল ঝ। ফাইলব্যবস্থাটা কিন্তু এর পরেও চলছে, এখানেই শেষ নয়, আমরা এখানে কয়েকটা মাত্র ফাইলকে দেখালাম। ফাইল ক থেকে ফাইল ঝ পরপর ৪, ২, ৩, ৫, ৬, ৭, ৮, ৬, এবং ৬ ব্লকের। আদতে এরা যে কোনো মাপেরই হতে পারত। ফাইলদের এই পরপর কন্টিগ্যুস রকমে থাকাটা বেশ সহজ এবং আরামদায়ক একটা ব্যবস্থা। একটা ফাইলের মোট পরিমাপ মনে রাখা মানে জাস্ট দুটো সংখ্যা মনে রাখা, প্রথম ব্লকের নম্বর, আর ফাইলটায় কটা ব্লক আছে। যেমন ব্লকগুলোর নম্বর যদি ০ থেকে শুরু করি, কম্পিউটার-দুনিয়ায় মোটামুটি সেটাই প্রথা, আমাদের এই পাঠ্মালাটাও শুরু হয়েছিল ০ থেকে, তাহলে ফাইল ক মানে ০ আর ৪। শুরু ০ নম্বর ব্লক থেকে, চলেছে ৪ ব্লক। ফাইল খ মানে ৫ আর ২। ফাইল গ মানে ৭ আর ৩। ফাইল ঘ মানে ১০ আর ৫। ইত্যাদি। এই ফাইলব্যবস্থার আর একটা সুবিধে এই যে ফাইল পড়ার সময় সিস্টেমের সময় খরচ হবে সবচেয়ে কম, এক একটা ফাইল এক এক বারে গোটাটা পড়ে ফেলছে। একটা ফাইল পড়ার সময় সিস্টেমকে খুঁজতে হবে মাত্র একবার। শুধু শুরুর ব্লকটা গুনে বার করো, মার দিয়া কেল্পা। তার মানে এই কন্টিগ্যুস ব্যবস্থাটা একই সঙ্গে সহজ এবং দ্রুত। তাহলে বাতিল হল কেন? গন্ডগোলটা পাকতে থাকে সময়ের সঙ্গে সঙ্গে। আপনি যদি আপনার মেশিনটাকে সচলন সবেলপাতা তুলে রাখেন, যেমন

অনেকেরই মেশিন দেখি, ঢাকনা লাগানো থাকে, যেন ওটা কাজের যন্ত্রপাতি নয়, একটা স্যান্ডেল তুলে রাখার গয়না, তাহলে কোনো ঘাপলা নেই। আপনার ফাইলব্যবস্থাটা চিরকাল স্বচ্ছ একইরকম চমৎকারী আর মনোহর রয়ে যাবে। কিন্তু যদি আপনি ভুলগ্রন্থেও মেশিনটা ব্যবহার করেন, তাহলেই গেলেন। পরের ছবিটা দেখুন।

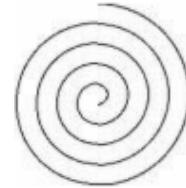

আপনি মেশিনটা ব্যবহার করছেন। ব্যবহার করা মানেই কিছু পুরোনো ফাইল ওড়ানো, কিছু নতুন ফাইল লেখা। ফাইল গ, ফাইল চ এবং ফাইল জ ইহজগতে আর নেই, তাদের আঘাত শান্তিকামনা করে আপনি আরো আরো ফাইল লিখে জীবনে কিছু ফাইল রেখে যাওয়ার দিকে এগোচ্ছেন। এই ফাইল গ চ এবং জ তাদের ডিস্ক্রিপ্টর চৌম্বকজগলের মত অস্থায়ী জীবন দিয়ে কিছুই যে রেখে যায়নি তা কিন্তু নয়। তারা প্রত্যেকেই ডিস্ক্রিপ্টর পাতায় এক একটা ফুটো রেখে গেছে, ঠিক যত ব্লকের উপস্থিতি ছিল তাদের, সেই মাপের এক একটা ফুটো। ডিস্ক্রিপ্টর প্রথম সাতচলিশটা ব্লক জুড়ে এখন আছে ছাটা ফাইল এবং তিনিটে ফুটো। ফুটো তিনিটে সাইজ ৩, ৭ এবং ৬ ব্লক। এখনো আপনার সমৃহ বেদনার দিন শুরু হয়নি। ফাইলব্যবস্থার আরো পরের আরো পরের দিকে, মানে আমাদের ছবির অদৃশ্য ডানদিকে আপনি ফাইল লিখে এবং লিখে চলেছেন। তাদের কিছু কিছু ওড়াচ্ছেনও নিজের খুশিমত। সেই বাবু আর কোথায় যারা পায়রা ওড়াত এবং বাজি পোড়াত আমরা শুধু ফাইল ওড়াই এবং সিডি পোড়াই। একসময় আসবে যখন এইভাবে হরেক সাইজের ফুটোয় আর ফাইলে আপনার গোটা ডিস্ক্রিপ্টর ভরে যাবে। এবার? এখন সিস্টেমকে ডিস্ক্রিপ্টর লেখার মত জায়গার হিসেবে রাখতে হচ্ছে ফুটো এবং ফুটোর সাইজ গুলো, যাতে সেই ফুটোগুলোকে ঠিক ঠিক সাইজের ফাইলে ভরানো যায়। কোনো ফাইল লেখার আগেই এখন খুঁজে বার করতে হবে সেই ফাইল রাখার জন্যে সঠিক সাইজের একটা ফুটো। আপনি মেজাজে কবিতা লিখতে বসলেন, একটা ওয়ার্ড প্রসেসর খুললেন, প্রথমেই সিস্টেম আপনার কাছে জানতে চাইল, কত সাইজের ফাইল হবে? কারণ, সিস্টেমের তো মাথায় আছে ফুটোময় এই মহাবিশ্ব। আপনি হয়তো, আপনার প্রগাঢ় আত্মকাব্যসচেতনতার বলে বলীয়ান হয়ে, এবং পরে যাতে কাব্যোচ্চাস বাড়লে ফাইলসাইজের কার্পণ্যে আপনাকে আটকে যেতে না-হয়, কারণ, তখনতো ওই ফুটোয় আর তথ্য রাখা যাবেনা, আপনি জানিয়ে দিলেন, পাঁচ এমবি। সিস্টেম জানাল, বাতিল। ওই সাইজের ফুটো নেই। মাঝখান থেকে আপনার কবিতা লেখার মুড়টাই ভেস্টে গেল। আবার ওয়ার্ড প্রসেসর খুলে চার এমবি তিন এমবি করে নিজের উচ্চাকাঙ্গা যে কমিয়ে আনতে পারেন না, তা নয়, কিন্তু, নিজেই ভেবে দেখুন, কবিতা লেখার তথ্য পিসি ব্যবহারের এটা একটা স্ট্যান্ডার্ড প্রক্রিয়া হল?

কিন্তু এবার ভাবুন, হার্ডডিস্কে যে ব্যবস্থা অসম্ভব, সেটা চমৎকার ভাবে সম্ভব হয়ে ওঠে যখন ফাইল বা ডিরেক্টরির কাঠামো এবং সাইজ এবং সংখ্যা আর বদলাবে না। ঠিক সিডি-রম এবং ডিভিডি-রমের বেলায় যেটা ঘটে। অনেক বছর আগে চৌম্বক হার্ডডিস্কে এই কনটিগুয়াস রকমেই ফাইল রাখা হত, এর সরলতা এবং দ্রুততার জন্যে। কিন্তু সিডি-রম, ডিভিডি-রম এই জাতীয় অপ্টিকাল মাধ্যমে আবার ফেরত এসেছে, যেখানে ফাইলব্যবস্থা মানে একবার লেখো এবং বারবার পড়ো। আইএসও-৯৬৬০ হল সিডি-রমের ফাইলব্যবস্থা। রম মানে মনে আছে তো, রিড-অনলি, শুধু পড়া যায়। এই রিড-অনলি ফাইলসিস্টেমের একটা আরাম ভাবুন, ফি-ব্লক কী রইল তা নিয়ে মাথা ঘামাতে হয়না, আর তো লিখতে হবেনা। রিলাইটেবল সিডি মানে যেখানে পুরোনো তথ্য মুছে নতুন করে লেখা যায়, বা মাণ্টিসেসন সিডি, মানে যেখানে আপনি সিডির গোটা তথ্যটা এক বারের জায়গায় একাধিক বারে পোড়াচ্ছেন, সেখানেও, লেখার মুহূর্তে গোটা ব্যবস্থাটা কিন্তু প্রদত্ত, পড়ার সময়ে তারা আর বদলাচ্ছে না। ‘ইন-সিডি’ জাতীয় যে ব্যবস্থাগুলো আছে, সিডিকেই ফলপির মত করে ব্যবহার করার, তাদের ফাইলব্যবস্থাগুলো, স্বাভাবিক ভাবেই, আলাদা।

আইএসও-৯৬৬০ হল সবচেয়ে জনপ্রিয় এবং বহুল ব্যবহারের সিডি-রম ফাইলব্যবস্থা। আইএসও-৯৬৬০ হল একটা আন্তর্জাতিক স্ট্যান্ডার্ড, অস্ট্রিশিতে গৃহীত হয়েছিল। বাজারে প্রাপ্তব্য প্রতিটি সিডি-রমই প্রাথমিকভাবে এই স্ট্যান্ডার্ড মেনে চলে, তার সঙ্গে কোথাও কোথাও আরো বাড়তি কিছু থাকে। এই স্ট্যান্ডার্ড গৃহীত হয়েছিল যাতে এই গ্রহের প্রতিটি সিডি-ড্রাইভেই যে কোনো সিডি-রম পড়া যায়, যে অপারেটিং সিস্টেমেই সেটা লাগানো হোক, যে রকম বাইট-ব্যবস্থাই ব্যবহার করা হোক সেই সিস্টেমে। পোসিল্ব বা এলএসবি স্ট্যান্ডার্ডের ঠিক যে যুক্তি, আগেই বলেছি।

ହାର୍ଡିଙ୍କ୍ରିକ୍ସ୍‌ର ବେଳାୟ ଆମରା ଯେ ଏକକେନ୍ଦ୍ରିକ ସିଲିନ୍ଡରେର କଥା ବଲେଛି ସିଡ଼ି-ରମେ ଓରକମ କିଛୁ ଥାକେ ନା । ତାର ବଦଳେ ଥାକେ ଏକଟା ହେଦହିନ ସ୍ପାଇରାଲ ବରାବର ପରପର ସାଜାନୋ ବିଟେର ସାରି । ଏକରୈଥିକ ବା ଲିନିଆର । ତବେ ଖୋଜାର ସମୟ ସ୍ପାଇରାଲଟାର ଶୁରୁ ଥେକେଇ ଶୁରୁ କରତେ ହବେ, ତା ନଯ । ଯେ କୋନୋ ଜାଯଗାତେଇ ଖୋଜା ଯେତେ ପାରେ । ସ୍ପାଇରାଲ ଶବ୍ଦଟାର କୋନୋ ବାଂଳା ପ୍ରତିଶ୍ଵଦ ଆହେ ବଲେ ଜାନିନା । ଏକଟା ଛୁବି ଦିଇ । ଏକଟା ବୃକ୍ଷକାର ପଥ, ଯାର ପରିଧି କ୍ରମେ କମହେ ବା ବାଡ଼ହେ, ଯେ ଭାବେଇ ଭାବୁନ । ଆପନାଦେର ଜନ୍ୟେ ଆମି ଏକଟା ସ୍ପାଇରାଲ ଆଁକାର ଚେଷ୍ଟା କରଲାମ, ଦୁ-ଘନ୍ଟା ଧରେ । ପାରଲାମ ନା । ଏଟା ଶେଷେ ନେଟେ ଗିଯେ ନାମିଯେ ଏକଟୁ ବଦଳେ ନିଲାମ କପିରାଇଟ ବାଁଚାତେ । କିନ୍ତୁ ଏରାଇ ବା ଆଁକଳ କୀ କରେ? ଯନ୍ତ୍ର ଦିଯେ ମନେ ହେଁ । ବା ହାତେ ଏଁକେ କ୍ଷୟାନ କରେ? କେ ଜାନେ ବାପୁ? ପ୍ରକୃତି ଭୀଷଣ ସ୍ପାଇରାଲପରାଯଣ । ଏକଟା ଶାଁଖେର ମୁଖ୍ଟା ଭାବୁନ । ସ୍ପାଇରାଲ ଆର ଫିରୋନାକ୍ଷି ସଂଖ୍ୟାର ସିରିଜ ନିଯେ ଭାବି ମଜା ଆହେ । ଫିରୋନାକ୍ଷି ସିରିଜ ମାନେ ୦, ୧, ୧, ୨, ୩, ୫, ୮, ୧୩, ୨୧ ... ଏହି ସଂଖ୍ୟାର ସାରିଟା, ଯାର ପ୍ରତ୍ୟେକଟାକେଇ ପାଓଯା ଯାଇ ଆଗେର ଦୁଟୋକେ ଯୋଗ କରେ । ଟିଭିତେ ଏକଦିନ ଦେଖାଇଲୁ, ପ୍ରକୃତିର ସବ ସ୍ପାଇରାଲଗୁଲୋ ଏହି ଫିରୋନାକ୍ଷି ସିରିଜ ମନେ ଚଲେ ।

ଯାକଗେ, ସିଡ଼ିରମେର କଥାଯ ଆସା ଯାକ । ସିଡ଼ିରମେର ଏହି ସ୍ପାଇରାଲ ବରାବର ବାଇଟଗୁଲୋ ପରପର ସାଜାନୋ ଥାକେ ଲଜିକାଲ ବ୍ଲକେର ଏକକେ । ଯାର ଏକ ଏକଟାର ମାପ ୨୩୫୨ ବାଇଟ । ଏର ମଧ୍ୟେ ଅନେକଟା ଥାକେ ପ୍ରିଆସ୍ତଳ ମାନେ ଗୌରଚନ୍ଦ୍ରିକା — ଧରନ ମେଟାଡେଟା ଗୋଛେର, କୀ ତଥ୍ୟ କୀ ଭାବେ ଆହେ ସେଇ ବିଷୟେ ତଥ୍ୟ । ଏର ସଙ୍ଗେ ଏରର କାରେକଶନ ବା କ୍ରଟି ସଂଶୋଧନା ଥାକେ । ମାନେ ତଥ୍ୟେର ଆକାରଟା ସଠିକ ଆହେ କିନ୍ତୁ ସେଟା ମିଲିଯେ ଦେଓଯାର କୋଶଳ । ଆର ଜେନ୍ଯୁଇନ ତଥ୍ୟ ଥାକେ ୨୦୪୮ ବାଇଟ । ଗାନେର ଅଭିଯୋଗ ସିଡ଼ି ଥାକଲେ ଗାନେର ଆଗେର, ପରେର, ମଧ୍ୟେର ନୈଃଶ୍ଵର୍ଯ୍ୟ । ଯା ଡେଟା ସିଡ଼ି ବା ତଥ୍ୟେର ସିଡ଼ିତେ ଥାକେନା । ସିଡ଼ି ପୋଡ଼ାନୋର ସମୟ ଦେଖିବେଳ, ଅନେକ ସମୟ ମିନିଟ ଆର ସେକେନ୍ଦ୍ରେ ମାପେ ଗୋଟାଟା ବଲଛେ, ଏହି ମାପଟା ହଲ ୧ ସେକେନ୍ଡ = ୭୫ ବ୍ଲକ । ପ୍ରତ୍ୟେକଟା ସିଡ଼ିରମେର ଗୋଡ଼ାଯ ଥାକେ ଫାଁକା ଘୋଲୋଟା ବ୍ଲକ । ଫାଁକା କାରଣ ଏଗୁଲୋ ନିଯେ ଆଇଏସ୍‌ଓ ସ୍ଟ୍ୟାନ୍ଡାର୍ଡ୍ କିଛୁ ବଲେ ଦେଓଯା ହେଁନି । ବୁଟେବେଳ ସିଡ଼ି ବାନାନୋର ଜନ୍ୟେ, ମାନେ ଯା ଦିଯେ ବୁଟ କରା ଯାଇ, ଅପାରେଟିଂ ସିସ୍ଟେମ ବା ଅପାରେଟିଂ ସିସ୍ଟେମ ଚାଲୁ କରେ ଦେଓଯାର ସନ୍ତ୍ରପାତି ଯାତେ ଦେଓଯା ଥାକେ — ଏହି ବୁଟ ସିଡ଼ି ବାନାନୋର ଜନ୍ୟେ ଏହି ଘୋଲୋଟା ବ୍ଲକ ବ୍ୟବହାର କରା ହେଁ । ଅନ୍ୟ କାଜେଓ କେଉ ବ୍ୟବହାର କରତେ ପାରେ । ଏରପର ଆସେ ପ୍ରାଇମାରି ଭଲିଉମ ଡେସକ୍ରିପ୍ଟର । ଏଥାନେ ଏକଟା ସିଡ଼ିକେ ଏକଟା ସେଟେର ଏକଟା ଭଲିଉମ ହିଶେବେ ଭାବୁନ । ଏବାର ଏହି ପ୍ରାଇମାରି ଭଲିଉମ ଡେସକ୍ରିପ୍ଟରରେ ଥାକେ ଓହି ସେଟ୍‌ଟାର ପରିଚିତି, ଭଲିଉମଟାର ପରିଚିତି, ପ୍ରକାଶକ ଏବଂ ତଥ୍ୟଟା ଯେ ସିଡ଼ିର ଜନ୍ୟେ ପ୍ରକ୍ଷୁପିତ କରେଛେ, ତାର ପରିଚିତି । ସବ ସିସ୍ଟେମେଇ ସିଡ଼ିଟା ଯାତେ ସମାନଭାବେ ପାଠ୍ୟୋଗ୍ୟ ହେଁ, ତାର ଜନ୍ୟେ ପ୍ରାଇମାରି ଭଲିଉମ ଡେସକ୍ରିପ୍ଟରର ବିବରଣେ ବ୍ୟବହାର କରତେ ହେଁ ଶୁଦ୍ଧ ବଡ଼ ହାତେର ବର୍ଗମାଲା, ସଂଖ୍ୟା, ଆର ଅନ୍ନ କରେକଟା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଯତିଚିହ୍ନ ।

ସିଡ଼ିରମଟାର ରକ୍ଟ ଡିରେଷ୍ଟର ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଡିରେଷ୍ଟରଗୁଲୋ ଭରା ଥାକେ ତାଦେର ମଧ୍ୟେକାର ସାବାଡ଼ିରେଷ୍ଟର ଏବଂ ଫାଇଲଗୁଲୋର ଏଣ୍ଟି ଦିଯେ । ଖେଳାଲ ରାଖୁନ, ଏଟାଓ ସେଇ ଅର୍ଥେ ମେଟାଡେଟା । ଏର ଶେଷ ଡିରେଷ୍ଟରର ଶେଷ ଏଣ୍ଟିର ମାଥାଯ ଥାକେ ଏକଟା ବିଶେଷ ବିଟ ଯା ଦିଯେ ବୋବା ଯାଇ ଯେ ଏଥାନେ ଏହି ଡିରେଷ୍ଟରର ଏଣ୍ଟିଦେର ବିବରଣ ଶେଷ ହଲ । ଡିରେଷ୍ଟର ଏଣ୍ଟିଗୁଲୋଯ ଥାକେ ଫାଇଲେର ଠିକାନା, ଫାଇଲେର ସାଇଜ, ଫାଇଲେର ତାରିଖ ଆର ସମୟ, ଫାଇଲେର ନାମ । ଫାଇଲେର ଠିକାନା ମାନେ ତାର ଶୁରୁ ବ୍ଲକେର ନୟର । ଫାଇଲେର ନାମେର ଏକଟା କାଠାମୋ ଆହେ । ମୂଳ ନାମ ବା ବେସନେମ, ତାରପରେ ଏକଟା ‘;’, ତାରପରେ ଏକ୍‌ଟେନେଶନ, ତାରପରେ ଏକଟା ସେମିକୋଲନ ବା ‘;’ ଏବଂ ସବାର ଶେଷେ ଏକଟା ବାଇନାରି ଭାର୍ଶନ ନାମ୍ବାର । ବେସନେମ ଏବଂ ଏକ୍‌ଟେନେଶନ ଅଂଶେ ଛୋଟହାତେର ବା ବଡ଼ହାତେର ବର୍ଗମାଲା ଏବଂ ଶୁଣ୍ୟ ଥେକେ ନୟ ଅବି ଅକ୍ଷ ବ୍ୟବହାର କରା ଯାବେ । ମୂଳ ନାମ ବା ବେସନେମେ ଆଟଟା ଅବି ବର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବହାର କରା ଯାବେ, ଏବଂ ଏକ୍‌ଟେନେଶନେ ତିନ ଅବି । ଆପନାର କି ଏକଟୁଓ ଚେନା ଲାଗଛେ ଏହି ହିଶେବଟା? ଛୟ ନୟର ଦିନେର ଆଲୋଚନାର ସଙ୍ଗେ ମିଲିଯେ ?

ଏହି ତାରିଖ ଆର ସମୟେର ବ୍ୟାପାରଟାଯ ଏକଟୁ ମଜା ଆହେ । ଆମରା Y2K ବା ୨୦୦୦ ସାଲେ କମ୍ପ୍ୟୁଟାର ସିସ୍ଟେମେର ସମୟ ଏବଂ ହିଶେବ ରାଖାର ସମସ୍ୟା ନିଯେ ବହୁରକ୍ଷେତ୍ରେ ଲ୍ୟାକ୍‌ରିଯାର ଗଲ୍ଲ ସବାଇ ଜାନି । ଠିକ ଏରକମିହ ଏକଟା ସମସ୍ୟା ଆହେ ସିଡ଼ିତେଓ । ଏହି ସମୟେର ଫିଳ୍‌ଟାଯ ଏକଟା ଆଲାଦା ବାଇଟ କରେ ଦେଓଯା ଥାକେ ବଚର, ମାସ, ଦିନ, ଘନ୍ଟା, ମିନିଟ, ସେକେନ୍ଡ, ଆର ଟାଇମଜୋନେର ପ୍ରତ୍ୟେକଟାର ଜନ୍ୟେ । ଟାଇମଜୋନ ବା ସମୟଏଲାକା ଭୋଗୋଲିକ ଅବସ୍ଥାନ, ହିନ୍ଦୁଇଚ୍‌ର ତୁଳନାଯ, ଯେଭାବେ ଆମରା ଏକଟା ଦେଶେର ସମୟ ଥେକେ ଆର ଏକଟା ଦେଶେର ସମୟକେ ଆଲାଦା କରି । ଏବାର, ମଜଟା ଓହି ବଚରେର ବାଇଟ-ଟାତେ । ସମୟ ଗୋନା ଶୁରୁ ହେଁଛିଲ, ଓହି ଆଇଏସ୍‌ଓ କମିଟିର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ମୋତାବେକ ୧୯୦୦ ଥେକେ । ଏରପର ୨୫୬ ବଚର ଅବି, ମାନେ ୨୧୫୫ ସାଲ ଅବି ସିଡ଼ିତେ ବଚରସଂଖ୍ୟା ଲେଖା ଯାବେ । ତାର ପରେ ଆବାର ଏଟା ଫିରେ ଯାବେ ୧୯୦୦-ତେ । ତବେ କୋନୋ ଭୟ

নেই, ২১৫৫ অব্দি কেন ২০০৫-অব্দিই সিডি থাকে কিনা সন্দেহ। পশ্চিমে সিডি এখন বাতিল প্রকৌশলের দলে। এখানেও, আমাদের লাগেরই, যে কজনেরই একটু পয়সা আছে, সব ডিভিডি এবং ডিভিডি ড্রাইভ ব্যবহার করছে। ডিভিডি বার্নারের এখনো অবশ্য অল্পীল দাম। আচছা, বগুন তো, কেন ২১৫৫ সালের পরে গিয়েই সমস্যাটা হচ্ছে? যদি ভোবে উঠতে না-পারেন, আপনার সময় এসে গেছে শূন্য থেকে শুরু করার, মানে, ফের শূন্য নম্বর দিন থেকে একবার পড়তে পড়তে আসুন।

ডিরেক্টরি এন্ট্রিগুলো রাখা থাকে বর্ণনুক্রমে, পরপর অক্ষর অনুযায়ী। শুধু প্রথম দুটো এন্ট্রি বাদ দিয়ে। প্রথমটা হল ডিরেক্টরিটা নিজেই। ঠিক ফুলিনাম্বে যেমন, ‘মানে সেই ডিরেক্টরিটা নিজেই, আর ..’ মানে জনিত্তডিরেক্টরিটা, মানে, যে ডিরেক্টরির সাবডিরেক্টরি এই ডিরেক্টরিটা। ডিরেক্টরি এন্ট্রিগুলোর প্রথম দুটো সবসময়েই থাকে এই দুটো এন্ট্রি। একটা ডিরেক্টরিতে কতগুলো এন্ট্রি থাকতে পারবে তার কোনো নিয়েধ নেই, কিন্তু কটা স্তর অব্দি নামা যাবে, তার নিয়ম আছে। এই ডিরেক্টরির মধ্যে সাবডিরেক্টরি, মা থেকে ছানা, এই ভাবে নামা যাবে আটটা স্তর অব্দি, একে বলে নেস্টিং (nesting)। ডিরেক্টরি এন্ট্রির একদম শেষে এসে আর একটা জিনিস থাকতে পারে, তার নাম ‘সিস্টেম ইউজ’ (System Use)। এই ফিল্ডটা সবসময় সব সিস্টেমে থাকেনা, এবং অনেক সিস্টেম এদের আলাদা আলাদা রকমে ব্যবহার করে। এই নেস্টিং আর ফাইলনামের কাঠামোর বিধিনিয়েধ আর ‘সিস্টেম-ইউজ’ নামে ফিল্ডটার কথায় আসছি একটু বাদেই। সিডিরমের শুরুতেই এই ডিরেক্টরি এন্ট্রিগুলো শেষ হলে শুরু হয় ফাইল। ফাইলগুলো রাখা থাকে ওই পরপর কন্টিগ্যাস রুকে। যেমন আগেই বলেছি, ডিরেক্টরি এন্ট্রিতে দেওয়া ফাইলের শুরুর রুকের ঠিকানা আর ফাইলের সাইজ দিয়ে একটা ফাইলকে পুরোপুরি বুঝে নেওয়া যায়। খুব ছোট করে, খুব সরল করে এই হল আইএসও ৯৬৬০ ফাইলব্যবস্থার কাঠামো।

শুনুন, একদম বাইরের একটা মজা আপনাদের না-শুনিয়ে পারছিলা, এইমাত্র, এই শৈত্যরন্ধুক্রান্ত সকালে, একটা আটো চুকল আমাদের পাড়ায়। প্রত্যেকটা মফস্বলের কিছু নিজস্ব ভাঁড়ামি থাকে, মহানগরের ভাঁড়ামি থেকে স্বতন্ত্র — সেরকমই একটা, পুষ্পপদশনী, মধ্যমগ্রামে হব বছর হয়। ওসব ডেসিবেল ছাড়ুন, মাইক নিয়ে প্রবল চেঁচাচ্ছে। একবার ভাবলাম বাইরে গিয়ে জিগেশ করি, পুষ্পকে যে প্রদর্শন করবেন, পুষ্পের বরের কোনো আপত্তি নেই তো? এর মধ্যেই এল ক্লাইম্যার্ট। এরা চেঁচানো ছেড়ে গান বাজানো শুরু করল, আটোটা পাড়া গেরিয়ে যেতে যেতে গানটার বেশ কয়েকলাইন শোনা গোল। কী গান হতে পারে, একবার মনে মনে কঙ্গনা করুন, যদি পারেন, এইমাত্র শীতের সকালে আমায় যে গরম মাছভাজাটা দেওয়া হল, কাল আমার জনের ফিল্ডের পরিস্কার করার ব্যক্ষিশ হিশেবে, সেটা আপনাকে দিয়ে দেব। গানটা কী, পারলেন ভাবতে? দেবৰত্র পুষ্প দিয়ে মারো যাবে —’। পাগলা মাছ খাবি তো মাটি খা।

আইএসও ৯৬৬০-র তিনিটে পর্যায় বা লেভেল আছে। লেভেল ওয়ানে বিধিনিয়েধ খুব বেশি। ফাইলনামের ওই ৮+৩ কাঠামোটা রাখতেই হবে, বর্গমালার নিয়মও মানতে হবে, ফাইলদেরও একদম নিখুঁতভাবে পরপর সন্ধিত বা কন্টিগ্যাস হতে হবে। এছাড়া আরো আছে। ডিরেক্টরি নামের কোনো এক্সটেনশন থাকবে না, তাদের হতে হবে আট অক্ষরের মধ্যে। এটা এসেছিল, বুঝতে পারছেন, এমএস-ডস ফাইলসিস্টেমের সঙ্গে মিলিয়ে। দু নম্বর লেভেলে নামের দৈর্ঘ্যের নিয়েধটা একটু শিথিল। সেখানে নামের অক্ষরের সংখ্যা হতে পারে ৩১ অব্দি, কিন্তু সেই বর্ণগুলো আসবে নিয়ম মেনে। তিন নম্বর লেভেলে ফাইলগুলোকে আর নিখুঁত ভাবে কন্টিগ্যাস না-হলেও চলে, একটা ফাইল একাধিক অংশে ভাগ করা থাকতে পারে, তার এক একটা অংশের রুকগুলো কন্টিগ্যাস হলেই হবে। এই রকম আরো কিছু।

আইএসও ৯৬৬০ প্রথার এই বিধিনিয়েধগুলোকে বদলাতে এল রকরিজ এক্সটেনশন (Rock Ridge Extension)। রকরিজ নামটা এসেছে জিন ওয়াইল্ডারের ‘রেজিং স্যাডলস’ নামে একটা সিনেমার একটা শহরের নাম থেকে, কারণ, যে কমিটি এই প্রথাটা স্থির করে তাদের একজনের খুব পছন্দ ছিল সিনেমাটা। রকরিজ এক্সটেনশন দিয়ে ফাইলের মালিকানা এবং অনুমতির যে কাঠামোটার আলোচনা করেছি আমরা সেটা রাখা চলে একটা সিডিরমে। রাখা যায় মেজর এবং মাইনর ডিভাইস নম্বর আর সিম্বলিক লিংক। ফাইলনামের দৈর্ঘ্য এবং বর্গমালা সংক্রান্ত কোনো বিধিনিয়েধ থাকেনা। রকরিজ দিয়ে আরো কিছু করা যায় — তার মধ্যে সবচেয়ে জরুরি পুঁঃস্থাপন বা ‘রিলোকেশন’ (relocation)। যে রিলোকেশন দিয়ে ওই আট স্তর অব্দি নেস্টিং-এর নিয়েধটাকে এড়ানো যায়। একটা ডিরেক্টরিকে আপনি রিলোকেশন করলেন এবং তার মধ্যে আবার আটটা স্তর অব্দি নেমে গেলেন। এই ভাবে। যে সিস্টেম রকরিজ চেনেনা সে এই সিডিরমটাকে রকরিজ বাদ দিয়ে এমনি সিডিরমের মত করেই পড়ে। আপনি কি এই রকরিজ

ଏକ୍ସଟେନ୍ଶନ କାରା ଏନେହେ ସେଟୋ ନିଜେ ବୁଝେ ନିତେ ପାରଛେ? ଆଇଏସଓ ୯୬୬୦ ଆସାର ପରପରାଇ ଇଉନିକ୍ଲେର ବିଭିନ୍ନ ସରାନାର ଲୋକେରା ମିଳେ ସଥିନ ରକରିଜ ଏକ୍ସଟେନ୍ଶନ ପ୍ରଥା ଚାଲୁ କରେ ତଥାନେ ଫୁଲିନାକ୍ରେ ଜମ ହୟନି। ଏକଟା ଜିନିଯ ଖେଳାଳ କରନ୍ତି, ରକରିଜ ଯେ ବିଧିନିଷେଧଗୁଲୋକେ ଭାଙ୍ଗି ତାର ମଧ୍ୟେ ନାମେର ଦୈର୍ଘ୍ୟର ଫ୍ୟାଚାଂଟା କିନ୍ତୁ ଉଇନଡୋଜ ୯୫ ଏବଂ ତାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଉଇନଡୋଜ ବ୍ୟବହାର ବେଳାତେଓ ଅସୁବିଧେ। କାରଣ, ମେଖାନେ ନାମେର ଦୈର୍ଘ୍ୟର କୋନୋ ନିଷେଧ ନେଇ। ଏହିଜଣେ ଏଲ ରକରିଜ ଛାଡ଼ାଓ ଆରୋ ଏକଟା ଜିନିଯ, ତାର ନାମ ଜଲିଯେଟ ଏକ୍ସଟେନ୍ଶନ (Joliet Extension)। ଜଲିଯେଟ ପ୍ରଥାଯ ଲସା ଫାଇଲନାମ ଆନା ଗେଲ, ବର୍ଗମାଲାର ବିଧିନିଷେଧ ପାଇଁ ନେଇ ହୟେ ଗେଲ, ଆଟଟାର ବେଶ ନେସ୍ଟିଂ କରା ଗେଲ, ଏବଂ ସବଚେଯେ ମଜାର କଥା ଡିରେଷ୍ଟର ନାମେରେ ଏକ୍ସଟେନ୍ଶନ ଦେଉୟା ଗେଲ। ଏହି ଶେଷଟା ଥୁବ ଅନ୍ତୁତ। କାରଣ, ଉଇନଡୋଜେ ଡିରେଷ୍ଟର ନାମେର ଏକ୍ସଟେନ୍ଶନ ବ୍ୟବହାର ହୟନା।

ଆପନାର ମ୍ୟାନପେଜ ପଡ଼ାର ଏକଟା ଟାଙ୍କ ଦେଉୟା ଯାକ। ହାର୍ଡିଡିକ୍ଷେ ଥାକା କୋନୋ ଏକଟା ଡିରେଷ୍ଟର ଆର ଫାଇଲେର ସମାହାରକେ ସିଡ଼ିରମେର ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ବାନାନୋର ସମୟ, ଆଗେଇ ବଲେଛି, ଏକଟା ଉପାୟ ହଲ ‘mkisofs’। ଏବାର, ଧରନ ଆମାଦେର ଜିଏଲଟିର ସିଡ଼ିର ଜିନିଷପତ୍ରଗୁଲୋ, କରେକହାଜାର ଓୟେବପେଜ ଆର କରେକଶୋ ପିଡ଼ିଏଫ ସହ, ରାଖା ଆଛେ ଆମାର ମେଶିନେର ‘/arkive’ ଡିରେଷ୍ଟରର ମଧ୍ୟେ ‘/arkive/linux.books’ ନାମେ ଏକଟା ସାବଡ଼ିରେଷ୍ଟରିତେ। ଏହି ଗୋଟା ଡିରେଷ୍ଟରିଟାକେ ଆମ ଏକଟା ଇମେଜ କରତେ ଚାଇଛି ‘glt-iso’ ନାମେ। ଏହି ଇମେଜଟାକେ ବାନାନୋର ଜଣ୍ୟେ ଏର ଜଣ୍ୟେ ସଚରାଚର ଆମି କମାନ୍ତ ଦିଇଁ, ‘mkisofs -DJU -joliet-long -o glt-iso /arkive/linux.books’। ଆପନି ମ୍ୟାନପେଜ ପଡ଼େ ଦେଖୁନ ତୋ, ଏହି ବାଡ଼ିତ ଅପଶାନଗୁଲୋ ଆମି କେନ ଦିଇଁ? ଏକଟା କଥା ବଲେ ରାଖି, ନାମେର ବା ନେସ୍ଟିଂ-ଏର କୋନୋ ବିଧିନିଷେଧ ମାନ ହୟନି, ଏବଂ ଆମି ଚାଇ ଆମାଦେର ଜିଏଲଟିର ସିଡ଼ିଟାକେ ଫୁଲିନାକ୍ର ବା ଉଇନଡୋଜ ଯେ କୋନୋ ଅପାରେଟିଂ ସିସ୍ଟେମ ଥେକେଇ ସମାନଭାବେ ପଡ଼ା ଯାକ। ଏର ପରେ, ଇମେଜ ବାନାନୋ ଯେଇ ହୟେ ଗେଲ, ସିଡ଼ିତେ ପୋଡ଼ାତେ ହୟ ଇମେଜଟା। ତଥନ ବ୍ୟବହାର କରାଇ ‘cdrecord’। ଏଥାନେଇ ବା ଅପଶାନଗୁଲୋର ମାନେ କୀ? ଶୁଧୁ ଏକଟା ଜିନିଯ ବଲି, ସିଡ଼ିରେକ୍ଵଡ ବ୍ୟବହାର କରାର ଆଗେ ରୁଟ ହୟେ ନେବେନ। ଆର ଆପନାର ଡିଭାଇସ କୋନ୍ଟା ଜାନାର ଜଣ୍ୟେ ଆପନି ବ୍ୟବହାର କରବେଳେ ‘cdrecord scanbus’, ଏଟାଓ ରୁଟ ହୟେ। ଏଟା ଆପନି ମ୍ୟାନ ଥେକେଇ ପେତେ ପାରନେ, କିନ୍ତୁ କୀ କରବ ବଲୁନ, ଆମାର ମନ୍ଟା ଏତ ନରମ। ଏବାର ବଲୁନ ତୋ, ‘-v “glt-mad@ilug-cal.org”’ ଅପଶାନ୍ଟା ‘mkisofs’-ଏର କମାନ୍ଟାର ମଧ୍ୟେ ଯୋଗ କରଲେ ତାର ମାନେ କୀ ହତ?

୩.୭ । ଦୁଷ୍ମୋ ସାଇଜେର ଫାଇଲ ଆର ଫାଇଲବ୍ୟବସ୍ଥା

ଏହି ଗେଲ ଛଟା ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ବୁଡ଼ି ଛୁଁଯେ ଆସା। ଏର ପରେଓ ଆରୋ ବହ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ବ୍ୟବହାର କରା ଯାଯ ଫୁଲିନାକ୍ରେ। କିନ୍ତୁ ସେଗୁଲୋ ଅନେକ ବିଶେଷ ଧରନେର ପ୍ରୟୋଜନ। ଏଥାନେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାର ମାନେ ପାଇଁଛନା। ଆର ଯଦି ତେମନ ଦରକାର ପଡ଼େ ଆପନି ତୋ କୋଲକାତା ଲାଗ ଏର ମେଇଲିଂ ଲିସ୍ଟେ (ilug-cal@ilug-cal.org) ଲିଖତେଇ ପାରେନ। ମନେ କରେ ଦେଖୁନ, ‘cat /proc/filesystems’ କରେ ଆମରା ଯେ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମଗୁଲୋର ତାଲିକା ଆମରା ପେଯେଛିଲାମ, ତାର ବେଶ କରେକଟାର ଆଲୋଚନା ହଲ, କିନ୍ତୁ କତକଗୁଲୋର ହୟନି। ସେଗୁଲୋର ବିଷୟେ ପ୍ରାଥମିକ ଧାରଣା ଆପନାର ସିସ୍ଟେମେର ଭିତରେଇ କୋଥାଯ ପାଓଯା ଯାବେ ବଲୁନ ତୋ?

ଆଗେଇ ବଲେଛିଲାମ ଏହି ସେକଶନେର ଶେଷେ ଆମରା ଆସବ ଏକଟା ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ କତ ବଡ଼ ସାଇଜେର ଅବି ହତେ ପାରେ, ଆର ଏକଟା ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ କୋନୋ ଏକଟା ଏକକ ଫାଇଲ କତ ବଡ଼ ସାଇଜେର ଅବି ହତେ ପାରେ, ତାର ହିଶେବେ। ଏହି ହିଶେବଟା କିନ୍ତୁ ରୋଜଇ ବଦଲାଚେଛ। ରୋଜଇ ନତୁନ ପ୍ରକୌଶଳ ଆସିଛେ, ପୁରୋନୋ ପ୍ରକୌଶଳ ବଦଲାଚେଛ, ସଫଟ୍‌ସ୍ଵାର ଏବଂ ହାର୍ଡୋସାର ଦୁଟୋ ସ୍ତରେଇ। ତବୁ, ଏକଟା ଆନ୍ଦାଜ କରା ଯାବେ। ବଡ଼ ଫାଇଲବ୍ୟବସ୍ଥାର ଏବଂ ଫାଇଲେର ଯେ ବିକଟ ହିଶେବ ଏଥାନେ ଏସେଛେ, ସେଇ ସାଇଜେର କୋନୋ କିନ୍ତୁ ଆମି ଦେଖା ବା ଚେନା ତୋ ଦୂରେର କଥା, ଭେବେଓ ଉଠିତେ ପାରିନା। ଏଥାନେ ଆମି ଯେ ହିଶେବଟା ଦିଚ୍ଛି ସେଟା ସୁଜେ ସାଇଟ ଥେକେ ପାଓଯା, ଏବଂ ତାଓ ଏକଦମ ନତୁନ ନା।

ହିଶେବଟା ଦେଓଯାର ଆଗେ, ବିଟ ବାଇଟ ଏବଂ ତାଦେର ବୃତ୍ତର ଏକକଗୁଲୋ ନିଯେ ଦୁ-ଏକଟା କଥା ବଲେ ନିଇ। ଶୁନ୍ୟ ବଲେଛି ଆମରା, ପରେଓ ଏସେଛେ, କିନ୍ତୁ ତଥନ ଆମରା ବିଟ ବାଇଟେର ଉପର କିଲୋ ମେଗା ଗିଗା ନିଯେଇ ଖୁଣି ଛିଲାମ, ଟେରା-ପେଟା-ଏକ୍ଲା-ଜିଟା-ଇଯୋଟାର ବିକଟତାଯ ପୌଛିଛନି। ଆର, ଏଥାନେ ଏହି ପରିମାପଗୁଲୋର ସ୍ଟ୍ୟାନ୍ଡାର୍ଡ ନିଯେଓ କିନ୍ତୁ କଥା ବଲାର ଆଛେ। ଆମରା ଏକାଧିକବାର ବଲେଛି, କମ୍ପ୍ୟୁଟଟାରେ ତଥ୍ୟେର ପରିମାପଟା ହୟ ବାଇନାର ପଦ୍ଧତିତିତେ, କିନ୍ତୁ ମଜାର କଥା ହଲ, ଏର ଗୁଣିତକ ବା ମାଣ୍ଟିପଲଗୁଲୋର ଜଣ୍ୟେ ଯେ ପ୍ରାକଶଦ ବା ପ୍ରିଫିକ୍ ଆମରା ବ୍ୟବହାର କରି, ଯେମନ, କିଲୋ, ସେଟା କିନ୍ତୁ ମେଟ୍ରିକ ପଦ୍ଧତିର। କିଲୋବାଇଟ ମାନେ ଆମରା ଧରିଛି ୧୦୨୪ ବାଇଟ, ଅଥାବା, ମେଟ୍ରିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାର କିଲୋ ହଲ ୧୦୦୦। କାରଣ ମେଟ୍ରିକ

ପଦ୍ଧତି ହଲ ଡେସିମାଲ ବା ଦଶମିକ । ଏଥାନେ, ଆତ୍ମୀୟତଟା ଏହିରକମ ଯେ ଡେସିମାଲ ସଂଖ୍ୟା ୧୦୦୦ ବା ୧୦୯୩-ଏର ସବଚେଯେ କାହେ ବାଇନାରି ପ୍ରଥାୟ ପୌଛିଛି ୧୦୨୪ ବା ୨୯୧୦ । ('^୯ ଦିଯେ ଆମରା ପାଓୟାର ବା ସୂଚକ ବୁବିଯୋଛି, ୨୯୩ ମାନେ ୨୫୨୫) ତାଇ ମେଟ୍ରିକ କିଲୋ ଶବ୍ଦଟା ବାଇନାରିତେ ଆସିଥିବା ପରିବର୍ତ୍ତନ, ୧୦୦୦ ଥିକେ ବଦଳେ ୧୦୨୪ ହେବା ଯାଚେ । ଆବାର କିଲୋ ବଲାତେ ଦଶମିକ କିଲୋଓ ଚାଲୁ ଛିଲ, ତଥନ ଲେଖା ହତ ୧ କିଲୋବାଇଟ (ବାଇନାରି) ମାନେ ୧୦୨୪ ବାଇଟ, ୧ କିଲୋବାଇଟ (ଦଶମିକ) ମାନେ ୧୦୦୦ ବାଇଟ । କିନ୍ତୁ ଏତେ ଭଜକଟୋଟା ବେଡ଼େଛେ ବହି କମେନି । '୯୮ ସାଲେର ଡିସେମ୍ବରେ ଆଇଇସି (IEC — International-Electrotechnical-Commission) ଏକଟା ନତୁନ ଆଇଇସି ସ୍ଟ୍ଯାନ୍ଡାର୍ଡ ଚାଲୁ କରେ । ତାତେ ବଲା ହୁଏ, ମେଟ୍ରିକ ଓହି ପ୍ରାକଶଦ ବା ପ୍ରିଫିକ୍ସ୍ ବଦଳେ ବାଇନାରି ପ୍ରକ୍ରିୟାର ଗୁଣିତକଣ୍ଠଗୁଲୋର ଜନ୍ୟ ନତୁନ କିଛୁ ପ୍ରାକଶଦ ବ୍ୟବହାର କରାତେ ହେବେ । ଏହି ନତୁନ ପ୍ରାକଶଦଙ୍ଗଗୁଲୋ ତୈରି ହେବେ ମେଟ୍ରିକ ପ୍ରାକଶଦର ପ୍ରଥମ ଦୁଇ ବର୍ଣ୍ଣ ଆବଶ୍ୟକ ହେବେ । ଏହି ନତୁନ ପ୍ରାକଶଦଙ୍ଗଗୁଲୋ ତୈରି ହେବେ ମେଟ୍ରିକ ପ୍ରାକଶଦର ପ୍ରଥମ ଦୁଇ ବର୍ଣ୍ଣ ମିଳିଯେ । ସେମନ କିଲୋବାଇଟ ଶବ୍ଦଟା ଏଥନ ଥିକେ ହେବେ କିବିବାଇଟ । କିବି (Kibi) ମାନେ, କିଲୋ (Kilo) ଥିକେ ଆସିଥିବା କି (Ki) ଆବଶ୍ୟକ (Binary) ଥିକେ ଆସିଥିବା (bi) । ମେଗାବାଇଟର 'ମେଗା' ବଦଳେ ବ୍ୟବହାର କରାତେ ହେବେ ମେବିବାଇଟ, ଗିଗାବାଇଟର 'ଗିଗା' ବଦଳେ ବ୍ୟବହାର କରାତେ ହେବେ ଗିବିବାଇଟ, ଇତ୍ୟାଦି । କିନ୍ତୁ ଏଥାନେ ଆଇଇସି ବ୍ୟବସ୍ଥା ତେମନ ଜନନ୍ତିଯ ହୁଏ । ଆମରା ତାଇ ସାବେକ ବାଇନାରି ରକମେଇ ହିଶେବଟା ଦିଇଛି ।

ଏକ ବିଟ (bit) = ୦ ବା ୧, ଏକକ ଲେଖା ହୁଏ 'b' ଦିଯେ ।

ଏକ ବାଇଟ (byte) = ୮ ବିଟ, ଏକକ ଲେଖା ହୁଏ 'B' ଦିଯେ ।

ଏକ କିଲୋବାଇଟ (Kilobyte) = ୧୦୨୪ ବାଇଟ = ୨୯୧୦ ବାଇଟ, ଏକକ ଲେଖା ହୁଏ 'KB' ଦିଯେ ।

ଏକ ମେଗାବାଇଟ (Megabyte) = ୧୦୨୪ କିଲୋବାଇଟ = ୨୯୨୦ ବାଇଟ, ଏକକ ଲେଖା ହୁଏ 'MB' ଦିଯେ ।

ଏକ ଗିଗାବାଇଟ (Gigabyte) = ୧୦୨୪ ମେଗାବାଇଟ = ୨୯୩୦ ବାଇଟ, ଏକକ ଲେଖା ହୁଏ 'GB' ଦିଯେ ।

ଏକ ଟେରାବାଇଟ (Terabyte) = ୧୦୨୪ ଗିଗାବାଇଟ = ୨୯୪୦ ବାଇଟ, ଏକକ ଲେଖା ହୁଏ 'TB' ଦିଯେ ।

ଏକ ପେଟାବାଇଟ (Petabyte) = ୧୦୨୪ ଟେରାବାଇଟ = ୨୯୫୦ ବାଇଟ, ଏକକ ଲେଖା ହୁଏ 'PB' ଦିଯେ ।

ଏକ ଏକ୍ସାବାଇଟ (Exabyte) = ୧୦୨୪ ପେଟାବାଇଟ = ୨୯୬୦ ବାଇଟ, ଏକକ ଲେଖା ହୁଏ 'EB' ଦିଯେ ।

ଏକ ଜିଟାବାଇଟ (Zettabyte) = ୧୦୨୪ ଏକ୍ସାବାଇଟ = ୨୯୭୦ ବାଇଟ, ଏକକ ଲେଖା ହୁଏ 'ZB' ଦିଯେ ।

ଏକ ଇୟୋଟାବାଇଟ (Yottabyte) = ୧୦୨୪ ଜିଟାବାଇଟ = ୨୯୮୦ ବାଇଟ, ଏକକ ଲେଖା ହୁଏ 'YB' ଦିଯେ ।

ଏବାର ଏତାବର୍ତ୍ତ ମହତ୍ତମ ଏକକେର ବଲେ ବଲୀଯାନ ହେବେ ଆସୁନ ଆମରା ସେଇସବ ଜଗଦଳ ଫାଇଲବ୍ୟବସ୍ଥା ଆବଶ୍ୟକ ନିଯେ ନାଡ଼ାଚାଡ଼ା କରି, ଭେଜାନୋ ମୁଗ ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ । ଏକଦମ ପ୍ରଥମେ ଶୁଳ୍କନାମ୍ବିର ଦୁଇ ଜିବି ଅନ୍ତିମ ସାଇଜେର ଫାଇଲ ବାନାନୋର ସଂସ୍ଥାନ ଛିଲ । କିନ୍ତୁ ତଥାନେ ମାଲିଟିମିଡିଆ ସେଭାବେ ସିନେ ଆସେନ । ଆବଶ୍ୟକ ଖୁବ ବଡ଼ ବଡ଼ ସାଇଜେର ଡେଟାବେସ ବା ତଥ୍ୟଭାଗ୍ୟର ନିଯେ କାଜ କରାତେ ହୁଏ । ପରପର ବଡ଼ ବଡ଼ ସାର୍ଭାରେ ସଂଖ୍ୟା ଶୁଳ୍କନାମ୍ବିର ଦୁଇ ଜିବି ଅନ୍ତିମ ସାଇଜେର ଫାଇଲର ବାନାନୋ ଏବଂ ବ୍ୟବହାର କରା ଯାଏ । ଏକକଥାୟ ଏର ନାମ ଏଲ୍‌ଏଫ୍‌ସ୍ (LFS — Large-File-Support) । ଏଥନ ପ୍ରାୟ ସବଙ୍ଗଲୋ ଫାଇଲବ୍ୟବସ୍ଥାତେଇ ଏଲ୍‌ଏଫ୍‌ସ ଚାଲୁ ଆଛେ, ଯାତେ ଖୁବ ଉନ୍ନତ ଧରନେର କାଜକର୍ମ କମ୍ପ୍ୟୁଟାରେ କରା ଯାଏ ।

ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ	ଫାଇଲ-ସାଇଜେର ସୀମା	ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ-ସାଇଜେର ସୀମା
ଇଞ୍କାଟ୍ରୁ ବା ଥି, ୧ କେବି ଲ୍ରାକ	୧୬ ଜିବି (GB)	୨ ଟିବି (TB)
ଇଞ୍କାଟ୍ରୋ ବା ଥି, ୪ କେବି ଲ୍ରାକ	୨ ଟିବି (TB)	୧୬ ଟିବି (TB)
ରାଇଜାର୍‌ଏଫ୍‌ସ ୩.୫	୪ ଜିବି (GB)	୧୬ ଟିବି (TB)
ଏକ୍ସାଏଫ୍‌ସ	୮ ଇବି (EB)	୮ ଇବି (EB)
ଜେଏଫ୍‌ସ, ଚାର କେବି ଲ୍ରାକ	୮ ଇବି (EB)	୮ ପିବି (PB)

ଏର ବାଇରେ ଶୁଳ୍କନାମ୍ବିର କାରନେଲେର କିଛୁ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀନ ଫାଇଲସାଇଜ ସୀମା ଆଛେ । ୩୨-ବିଟ ସିସ୍ଟେମେ ଏକଟା ଫାଇଲ ବା ଲ୍ରାକ ଡିଭାଇସର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସାଇଜ ହେବେ ପାରେ ୨ ଟିବି (TB) । ତବେ ଲାଜିକାଲ ଏଲ୍‌ଏଭି‌ଏମ (LVM — Logical-Volume-Manager) ବ୍ୟବହାର କରେ ଏର ଚେଯେ ବଡ଼ ଫାଇଲବ୍ୟବସ୍ଥା ବାନାନୋ ଯାଏ । ୬୪-ବିଟ ସିସ୍ଟେମେ ଏହି ସୀମାଟା ହଲ ୮ ଇବି (EB) । ଉପରେ ଆମରା କମେକଟା ମାତ୍ର ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେର ଉଦ୍ଦରଣ ଦିଲାମ, ଏରକମ ସବ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେଇ ଦେଉୟା ଯାଏ । ଏସବ ଆମାଦେର ବାଡିର ନିଜେର ପିସିତେ କାର ଲାଗେ କେ ଜାନେ ? ଆମର ମେଶିନେ ସବଚେଯେ ବଡ଼ ଫାଇଲ ବାନିଯେଛିଲାମ, ଟେନ କମାନ୍‌ମେନ୍‌ସ ଏର ଚାରଟେ ଭିସିଡ଼ି ଥିକେ ଏକଟା ଏଭିଆଇ (*.avi) ଫାଇଲ ବାନିଯେଛିଲାମ, ଏମଙ୍ଗେଯାରେ କ୍ୟାଟ କରେ କରା

ଯାଯ । ତାର ସାଇଜ ଛିଲ ଆଡ଼ାଇ ଜିବି ମାନେ ୨.୬ ଗିଗାବାଇଟ । ଏଟାଇ ଆମାର ଟାଇଟାନମାନସେର ଚରମ । ତଥାଗତ ଡିଭିଡ଼ ଏନକୋଡ ଡିକୋଡ କରେ, ଓର ହୟତ ଚାର ପାଂଚ ଜିବି ଅବି ଲାଗତେ ପାରେ । ଏଣ୍ଠିଲୋ ସବ ତାଦେର ଲାଗେ ଯାଦେର ସଙ୍ଗେ କମ୍ପ୍ଯୁଟାରେର ସମ୍ପର୍କ ଆମାର ମତ ଅଟେକନିକାଲ ନୟ ।

୪ । ତୁମି ଯେ ଆମାର, ମାଉନ୍ଟ, ତୁମି ଯେ ଆମାର

‘ମାଉନ୍ଟ କରା’ — ଏହି କଥାଟାର ହସ୍ତ ସଂଜ୍ଞା ହଲ ଏକଟା ପାର୍ଟିଶନେ ଥାକା ଏକଟା ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ (ତଥ୍-କାଠାମୋ ତଥା ଫାଇଲ ରାଖାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅର୍ଥେ, ଯେମନ ଏକ୍‌ଆଫ୍‌ସ ବା ଇଏକ୍‌ଡିଟିଷ୍ଟି, ଆବାର ଡିରେଷ୍ଟେରିବ୍ୟବସ୍ଥା ଅର୍ଥେ) ଏକଟା ଐକ୍ୟବଦ୍ଧ ଡିରେଷ୍ଟେରି ହାୟେରାକିନ୍ୟସ୍ତ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେ ଯୁକ୍ତ ହୟେ ପଡ଼ା । ଏ ପାର୍ଟିଶନେର ଫାଇଲସିସ୍ଟେମର ମଧ୍ୟେ ଏକଟା ହାୟେରାକିନ୍ୟସ୍ତ ଡିରେଷ୍ଟେରି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆଛେ । ପାର୍ଟିଶନେର ଫାଇଲସିସ୍ଟେମୁକୁ ଏକଟା ରୁଟ ଡିରେଷ୍ଟେରି ଆଛେ । ସେଇ ରୁଟ ଡିରେଷ୍ଟେରି ଥେକେ ଶାଖା-ପ୍ରଶାଖାର ମତ ବୈରିଯେ ଏସେହେ ନାନା ଡିରେଷ୍ଟେରି ସାବଡିରେଷ୍ଟେରି ଏବଂ ତାଦେର ମଧ୍ୟେ ଥାକା ଫାଇଲ, ଯେମନ ଆମରା ଦେଖିଯେଛି ସାତ ନୟର ଦିନେର ୧୧ ନୟର ସେକଶନେର ଛ୍ଵିତେ । ଐକ୍ୟବଦ୍ଧ ମୂଳ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେର ତେମନି ଆବାର ଏକଟା ରୁଟ ଆଛେ, ଏବଂ ସେଖାନ ଥେକେ ବେରୋନୋ ଶାଖାପ୍ରଶାଖା । ପାର୍ଟିଶନେର ଓହି ଫାଇଲସିସ୍ଟେମର ରୁଟ ଡିରେଷ୍ଟେରି ଏଥିନ ମୂଳ ରୁଟ ଡିରେଷ୍ଟେରିର ମଧ୍ୟେର କୋନୋ ଏକଟା ଡିରେଷ୍ଟେରି ବା ସାବଡିରେଷ୍ଟେରିତେ ଯୁକ୍ତ ହୟେ ଯାଯ ।

ଆଜକେର ଆଲୋଚନାର ୧ ନୟର ସେକଶନେର ଦ୍ଵିତୀୟ ଛ୍ଵିଟା ଦେଖୁନ । ସଥିନ ଆମାର ସିସ୍ଟେମେ ‘/dev/hda6’ ପାର୍ଟିଶନଟା ମାଉନ୍ଟ କରା ରହେଛେ ‘/mnt/slackware’ ଡିରେଷ୍ଟେରିତେ, ତଥିନ ଆମି ‘/mnt/slackware’ ଡିରେଷ୍ଟେରିତେ ଦାଁଡିଯେ ‘1s’ କମାନ୍ ଦିଲେ ଆମି ପାବ ‘/mnt/slackware/bin’, ‘/mnt/slackware/boot’, ‘/mnt/slackware/dev’, ‘/mnt/slackware/etc’ ଇତ୍ୟାଦି ଡିରେଷ୍ଟେରିଗୁଲୋ । ଏଥିନ ଓହି ଛ୍ଵିତେ ଏକଦମ ନିଚେର ଡାନଦିକେର ନଲପଥେର ସ୍ଟପକକଟା ଖୋଲା ଆଛେ ତାଇ ମାଉନ୍ଟପାରେନ୍ଟ ‘/mnt/slackware’ ବେଯେ ତଥ୍ୟ ଚଳାଚଳ କରଛେ । ଏହି ଡିରେଷ୍ଟେରିଗୁଲୋ ଜ୍ଞାକଓୟାର ପାର୍ଟିଶନେର ରୁଟ ଡିରେଷ୍ଟେରିର ମଧ୍ୟେକାର ସାବ ଡିରେଷ୍ଟେରି, ଜ୍ଞାକଓୟାର ଅପାରେଟିଂ ସିସ୍ଟେମେ ବୁଟ କରଲେ ତାଦେର ଜ୍ଞାକଓୟାର ସିସ୍ଟେମେର ରୁଟ ପାର୍ଟିଶନେର ସାବଡିରେଷ୍ଟେରି ହିଶେବେଇ ଦେଖାବ । ତଥିନ, ଜ୍ଞାକଓୟାର ଅପାରେଟିଂ ସିସ୍ଟେମେ, ‘/home/dd’ ଡିରେଷ୍ଟେରିତେ କୋନୋ ଫାଇଲ ଆମି ଲିଖେ ଥାକଲେ ଏଥିନ ସେଟାକେ ପାବ ‘/mnt/slackware/home/dd’ ଡିରେଷ୍ଟେରିର ମଧ୍ୟେ ଏକହି ଚେହାରାୟ ।

କିନ୍ତୁ ମାଉନ୍ଟ ନା-କରା ଅବସ୍ଥାୟ, ସଥିନ ଓହି ସ୍ଟପକକଟା ବନ୍ଧ ଆଛେ, ପାର୍ଟିଶନଟା ବିଚିନ୍ତନ ହୟେ ଗେଛେ ମୂଳ ଐକ୍ୟବଦ୍ଧ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମର ଥେକେ, ତଥିନ ଆମି ଓହି ଏକହି ‘/mnt/slackware’ ଡିରେଷ୍ଟେରିତେ ଦାଁଡିଯେ ଏକହି ‘1s’ କମାନ୍ ଦିଲେ ଦେଖାବେ କିଛୁହି ନେଇ । କାରଣ ତଥିନ ଓହି ପାର୍ଟିଶନେର ନିଜନ୍ତର ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ମୂଳ ଐକ୍ୟବଦ୍ଧ ଡିରେଷ୍ଟେରିନ୍ୟସ୍ତ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମର ଯୁକ୍ତ ନେଇ, ମାନେ ମାଉନ୍ଟ କରା ନେଇ । ଏହି ମାଉନ୍ଟ କରା ହବେ କି ହବେ-ନା, କୋଥାଯ ହବେ, କଥନ ହବେ ସେଗୁଲୋ ଆପନାର ଇଚ୍ଛେ ଅନୁଯାୟୀ ସଟବେ । ଆପନି ଯଦି ନିଜେର କୋନୋ ଇଚ୍ଛେ ଆଲାଦା କରେ ନା ଜାନିଯେ ଥାକେନ, ତାହେ ସେଟା ହବେ ସିସ୍ଟେମେର ଡିଫଣ୍ଟ ବା ଚାଲୁ ପଥେ ।

ଠିକ ତେମନି ସଥିନ ‘/mnt/windows/c’ ଆର ‘/mnt/windows/d’ ନଲପଥେର ସ୍ଟପକକ ଦୁଟୋ ଖୋଲା ଆଛେ, ମାନେ ‘/dev/hda1’ ଆର ‘/dev/hda2’ ପାର୍ଟିଶନଦୁଟୋ ମାଉନ୍ଟ କରା ଆଛେ, ତଥିନ ‘/mnt/windows/c’ ଆର ‘/mnt/windows/d’ ଡିରେଷ୍ଟେରିଦୁଟୋଯ ପାବ ଉତ୍ତିନଦୋଜେର ସି-ଡ୍ରାଇଭ ଆର ଡି-ଡ୍ରାଇଭେର ଗୋଟା ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ । ସ୍ଟପକକ ବନ୍ଧ ହଲେଇ, ଆନମାଉନ୍ଟ କରା ହଲେଇ ତାରା ହାରିଯେ ଯାବେ । ତଥିନ ଆମାର ‘1s’ କମାନ୍ ଦିଲେ ‘/mnt/windows/c’ ଆର ‘/mnt/windows/d’ ଅବି ଏସେ ଥେମେ ଯାବେ । ଏକହି ସଟନା ସଟବେ ‘/dev/hdb5’ ପାର୍ଟିଶନ ମାଉନ୍ଟ କରା ଥାକଲେ ‘/mnt/arkive’ ଡିରେଷ୍ଟେରିତେ । ମାନେ ମୂଳ ଐକ୍ୟବଦ୍ଧ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମର କୋନୋ ଏକଟା ପାର୍ଟିଶନକେ ଯେ କୋନୋ ସମୟ ‘ତୁମି ଯେ ଆମାର’ କରେ ନିତେ ପାରେ, ମାଉନ୍ଟ କରେ, ଜାହାଜେ ଭାସମାନ ନାବିକଦେର ମତ ଯେ ବନ୍ଦରେ ସେଟା କରଛେ, ସେଇ ବନ୍ଦରଟା ହଲ ମାଉନ୍ଟ-ପାରେନ୍ଟ ।

ଏକଟା ପାର୍ଟିଶନକେ ଆପନି ଯେ କୋନୋ ଡିରେଷ୍ଟେରିତେ ମାଉନ୍ଟ କରତେ ପାରେନ, ‘mount’ କମାନ୍ ଦିଯେ । ଆମାର ସିସ୍ଟେମେ ଅଟୋମାଉନ୍ଟ ଅଫ କରା ଆଛେ, ଆଗେଇ ବଲେଛି, ଏମନି ଏମନି ସିସ୍ଟେମ ମାଉନ୍ଟ ହୟନା । ଧରନ, ଆମି ଆମାର ‘/arkive/linux.books’ ଡିରେଷ୍ଟେରିତେ କୋନୋ ଏକଟା ଫାଇଲ ପଡ଼ିତେ ଚାଇଛି, ଏଥିନ ଆମି ପାବ କି କରେ? ମାଉନ୍ଟ ତୋ କରା ନେଇ । ତାର ମାନେ ଏଥିନ ‘1s’ ମାରଲେ ‘/arkive’ ଡିରେଷ୍ଟେରି ତୋ ଶୂନ୍ୟ ଦେଖାବେ । ଏହି ଅବସ୍ଥାୟ ଆମାଯ କମାନ୍ ଦିତେ ହୟ, ‘mount /dev/hdb5 /arkive’ । ଏହି କମାନ୍ଟଟା ରୁଟ ହୟେ ଦିତେ ହୟ, ଯଦିନା ଅନ୍ୟ କୋନୋ ବିଶେଷ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରା ଥାକେ, ‘/etc/fstab’ ବଲେ ଏକଟା ଫାଇଲ । ଆମାରଟାଯ ସେଟା କରା ଆଛେ, ସେଇ କଥାଯ ଆସଛି ଏକଟୁ ବାଦେଇ । ଏବାର ଏହି ଗୋଟା କମାନ୍ଟଟାର କାଠାମୋଟା ଖେଳ କରନ — ପ୍ରଥମେ ମାଉନ୍ଟ କମାନ୍ଟଟା, ତାରପର ପାର୍ଟିଶନେର ନାମ, ତାରପର ସେଇ ଡିରେଷ୍ଟେରିର ନାମ ଯେଥାନେ ମାଉନ୍ଟ କରା ହବେ । ଏଟା ମାଥାଯ ରାଖିବେଳ, ମାଉନ୍ଟ କରା ହବେ ଏକଟା ପାର୍ଟିଶନକେ, କରା ହବେ ଏକଟା

ডিরেক্টরিতে। এখন থেকে ওই পার্টিশনের ফাইলদের ওই ডিরেক্টরিতে পাওয়া যাবে। আদতে গোটা কমান্ডের কাঠামোটা আর একটু বড়, ‘mount -t <fstype> -o <options> <device> <dir>’। এর মধ্যে আমরা প্রথম দুটো অংশ বাদ দিয়েছি, ‘-t’-এর পরে ‘<fstype>’ অংশে দিতে হয় ফাইলসিস্টেমের মানে তথ্যকাঠামোর নাম। যেমন আমরা জানি আমাদের ‘/dev/hdb5’ পার্টিশনটায় ফাইলসিস্টেম হল রাইজারএফএস (reiserfs), এখানে সেই নামটা দিতে হত। সচরাচর এটা না-দিলেও চলে, সিস্টেম নিজেই বুঝে নেয়। ‘-o’-এর পরে ‘<options>’ অংশে বিভিন্ন রকম অপশান দেওয়া যায়। যেমন, আমরা হ্যাত চাইছি শুধু রিড-অনলি রকমে পার্টিশনটাকে মাউন্ট করতে, কোনো ফাইল লিখতে আমরা চাইনা, শুধু পড়তে চাই, তখন অপশান দিতে হত ‘ro’ মানে রিড-অনলি। কিছু বলে না-দিলে সিস্টেম মাউন্ট করে তার ডিফল্ট রকমে, মানে, তাতে ফাইল লেখা আর পড়া দুই-ই করা যায়। তার মানে, তখন কমান্ড দিতে হত ‘mount -o ro /dev/hdb5 /arkive’। এখানে ‘<device>’ তো আমরা জানিই, ‘/dev/hdb5’ নামের পার্টিশন, আর ‘<dir>’ মানে ডিরেক্টরি মানে মাউন্টপয়েন্ট হল ‘/arkive’। ম্যানপেজে দেখুন। এইভাবে আমরা মাউন্ট করে নিতে পারি যে কোনো পার্টিশনে, এমনকি একাধিক জায়গাতেও মাউন্ট করা যায় একই ডিভাইসকে। বা মাউন্ট করা যায় একটা ইমেজ ফাইলকেও। সেসব আপনি ধীরে ধীরে শিখে যাবেন, হাউটুতে দেখবেন সব দেখা আছে। এক এক করে এইরকম সবগুলো পার্টিশনেই মাউন্ট করা যায়। নিজেই করে দেখুন।

একটু এবার ‘/etc/fstab’ ফাইলটার সঙ্গে পরিচিত হয়ে নিন। আমার মেশিনের সুজে সিস্টেমের ‘/etc/fstab’ ফাইলটা তুলে দিলাম এখানে। খেয়াল করুন, আমার মেশিনে আরো একটা ‘fstab’ ফাইল আছে। কোন ফাইলটা মনে করতে পারছো? ‘/mnt/slackware/etc/fstab’। কেন বলুন তো? সিস্টেমের কনফিগারেশন ফাইল একটা সিস্টেমে তো একটার বেশি থাকার কথা না, তাহলে? আসছি সেই কথায় আগে ‘/etc/fstab’ ফাইলটা চিনুন।

device	mountpoint	fs	options	dump	fsck
/dev/hdb3	/	xfs	defaults	1	1
/dev/hdb1	/boot	xfs	defaults	1	2
/dev/hdb2	swap	swap	pri=42	0	0
/dev/hda1	/mnt/windows/c	vfat	rw, noauto, noexec	0	3
/dev/hda5	/mnt/windows/d	vfat	rw, noauto, noexec	0	3
/dev/hda6	/mnt/slackware	reiserfs	rw, noauto, user, exec	1	3
/dev/hdb5	/arkive	reiserfs	rw, noauto, exec	1	3
/dev/cdrom	/media/cdrom	auto	ro, noauto, user, exec	0	0
/dev/cdwri	/media/cdwri	auto	ro, noauto, user, exec	0	0
/dev/fd0	/media/floppy	auto	noauto, user, sync	0	0
devpts	/dev/pts	devpts	mode=0620, gid=5	0	0
proc	/proc	proc	defaults	0	0
usbdevfs	/proc/bus/usb	usbdevfs	noauto	0	0

এই ফাইলটা কিন্তু হ্বহু আমার সুজে সিস্টেমের ‘/etc/fstab’ ফাইলটা নয়। একটু একটু বদলাতে হয়েছে, যেমন একদম শুরুর যে লাইনটা, ‘#’ দিয়ে শুরু, ওটা সুজেতে থাকেনা, অন্য কোনো সিস্টেমে দেখেছি, বোার সুবিধের জন্যে এখানে যোগ করে দিয়েছি। ‘#’ চিহ্নটা আদতে পাঠক বদলানোর জন্যে। এইটা কোনো লাইনের গোড়াতেই থাকা মানে, কারণেলকে বলে দেওয়া, ওহে সরলমতি কারনেল, এই লাইনটা ফর অ্যাডাপ্টস, তোমাকে এটা পড়তে হবেনা। এটা শুধু জ্যান্ট ব্যবহারকারীরা পড়বে, যাদের হাত পা ঠান্ডা-লাগা সংস্কৃতি ইনকাম-ট্যাঙ্ক ইত্যাদি আছে। ফর ইয়োর আইজ ওনলি, ভো রিডার, আপনি যাতে বুবাতে পারেন, কোথায় কী আছে। একবার পড়ে দেখুন, শেষদুটো এন্টি বাদ দিয়ে আর সবগুলোই আপনি বুবাতে পারছেন। তাও, একদম শেষেরটা, ‘fsck’, যেন চেনাচেনা লাগছে, কোথায় একটা দেখেছিলেন? আমি মনে করিয়ে দিচ্ছি, সাত নম্বর দিনের ১১ নম্বর সেকশনে — এত খারাপ মেমরি নিয়ে চলেন কী করে? হাতে একটু টাকা এলে সিস্টেম আপডেট করে নিন। চাঁদনির বাজারে স্মৃতি চিপ প্রতি কত একটা দরে পাওয়া যাচ্ছে। আর একদম শেষ তিন লাইন আপনি আপাতত গয়ায় পিণ্ডান করে দিন, ইনস্টল করার সময়ে সিস্টেমই ওগুলো লিখেছে, এই পাঠমালাতে আসবে না ওদের আলোচনা, আর আপনার আপাতত কাজেও লাগবে না, যখন লাগবে নিজেই শিখে নিতে পারবেন। এইমাত্র যে ‘mount’ কমান্ডের আলোচনা করলাম আমরা তার ‘<options>’ অংশগুলোকে এবার ‘man mount’ করে মিলিয়ে নিন। দেখুন, প্রত্যেকটাই আপনি হ্বহু বুবাতে

পারচ্ছে। শুধু ‘mount’ ম্যানপেজ পড়ে হবেনা কিন্তু ‘man fstab’ করে সেই ম্যানপেজটাও পড়ে নিতে হবে। একটু আগে ‘mount /dev/hdb5 /arkive’ কমান্ড দিয়ে আমরা যে মাউন্ট করছিলাম ‘/dev/hdb5’ নাবিককে, ‘/arkive’ বন্দরে, সেই কমান্টটা আমি ছোট করে ‘mount /dev/hdb5’ বা ‘mount /arkive’ দিতে পারতাম, তখনো একই কাজ হত, কারণ মাউন্ট অন্য প্রয়োজনীয় তথ্যগুলোকে ‘fstab’ ফাইল থেকে নিজেই পড়ে নিত।

‘/etc/fstab’ ফাইলের প্রথম মানে ‘device’ স্তুট্টা তো সহজেই বুঝতে পারচ্ছে। পার্টিশন ডিভাইসগুলোর নাম। দ্বিতীয় ‘mountpoint’ হল সেই ডিরেক্টরি যেখানে মাউন্ট করা হবে। আজকের আলোচনার দুই নম্বর মানে বাড়ির প্ল্যানের মত দেখতে ছবিটার সঙ্গে মিলিয়ে নিন। এর প্রথম এন্ট্রিটা রঁট ফাইলসিস্টেম মানে ‘/’ হওয়াটাই প্রথা। তার পরে ‘fs’ মানে ফাইলসিস্টেম, তথ্য তথা ফাইল রাখার কাঠামো, ইএক্সট্রিটু থি জেএফএস এক্সএফএস ফ্যাটথার্টিটু ইত্যাদি যাদের পিণ্ডি আমরা তিন নম্বর সেকশনে চটকালাম। এই স্তুপ্তে দেখুন উইনডোজ পার্টিশন দুটোর ফাইলসিস্টেমের নাম ‘vfat’। এটা হল উইনডোজ ফ্যাটথার্টিটুর গু-লিনাক্স বিকল্প। উইনজোজের ওই পার্টিশনগুলোকে গু-লিনাক্স ওই সিস্টেমেই পড়ে। ফাইলের নিচের দিকে নয়, দশ এবং এগারো নম্বর লাইনে দেখুন, তিনটে ডিভাইস, ‘/dev/cdrom’, ‘/dev/cdwri’ আর ‘/dev/fd0’। প্রথমটা সিডি পড়ার ড্রাইভ, দ্বিতীয়টা সিডি পোড়ানোর ড্রাইভ, আর তিন নম্বরটা ফ্লপি। এই তিনটেই কিন্তু লিংক ফাইল। নিজে ‘ls -al’ করে দেখুন, আপনি তো জানেন, কী করে দেখতে হয়।

আপনার সিস্টেমে যদি সিডি পোড়ানোর ড্রাইভ না-থাকে, তাহলে ‘/dev/cdwri’-টা থাকবে না। বা এগুলো অন্য কোনো নামেও থাকতে পারে, যেমন সুজে নিজে নিজে একটা বিচ্ছিরি লস্বা নাম দেয়, ‘/dev/cdrecorder’, লাইন ভেঙে যায়, ফাইলটা দেখতে বিচ্ছিরি লাগে। ওই নামটা বদলে নেওয়া নিজের। এবং এই ‘/dev/cdrecorder’ নামটাও সুজে বা অন্য কোনো অপারেটিং সিস্টেমই নিজে নিজে দেয়না। পাঁচ নম্বর দিনের ৬ নম্বর সেকশনে আমরা ‘/etc/lilo.conf’ ফাইলটা নিয়ে আলোচনা করেছিলাম। তাতে কিছু লাইন আমরা বাদ দিয়ে গেছিলাম, এরকম একটা লাইন দেখুন, সুজে আর স্ল্যাকওয়ার দুটো অংশেই একবার করে মোট দুবার আছে। ‘append = "hdc=ide-scsi"’। সুজে লাইনটায় আরো একটা অংশ আছে ‘splash=0’। ওটা সুজের নিজস্ব কায়দা, ভুলে যান, সুজে ব্যবহার করলেই লাগবে কেবল। বুট করার সময় থকথকে রোমান্টিক নীল রঙে পঞ্চশর ভষ্য গোটা স্ক্রিনে ছড়িয়ে দেওয়ার অভ্যেস আছে সুজের, ছবিতে ছবিতে ছয়লাপ করে দেওয়ার, সেইসব কায়দা বাজি বন্ধ করতে বলা আছে। আর ‘append = "hdc=ide-scsi"' অংশটা দিয়ে সুজে আর স্ল্যাকওয়ার দুটো সিস্টেমকেই বলা আছে, ‘/dev/hdc’ নামের যে ডিভাইসটা, যদিও সেটা আইডিই ডিভাইস, সেটাকে স্কাসি ডিভাইস হিশেবে পড়ে। এরই অন্য নাম স্কাসি-নকল বা স্কাসি-এমুলেশন। এটা করতে হয়, সিস্টেমে সিডি পোড়াতে চাইলে, আপনার সিডি-ড্রাইভটা যদি বার্নার-ড্রাইভ হয়। তখনই ওই ‘/dev/cdrecorder’ লিংকটা সিস্টেমের ডিভাইস ফাইলে বানানো হয়, যা আপনার ‘/dev/hdc’ ডিভাইসটাকে আঙুল দেখায়। এখন থেকে যখনই আপনি লিংকটায় কিছু করছেন, লিখছেন বা পড়ছেন, আসলে করছেন সেটা আপনার বার্নার ডিভাইসটাকে।

‘/etc/fstab’ ফাইলের ‘/dev/cdrom’, ‘/dev/cdwri’ আর ‘/dev/fd0’ এই তিনটে ডিভাইসেই দেখুন ফাইলসিস্টেম করা আছে ‘auto’। মানে আপনি সিস্টেমের বিচারবুদ্ধির উপর ছেড়ে দিচ্ছেন। রিমুভেবল মানে বার-করে-ফেলা-যায়-এমন ডিভাইসে, সিডি ফ্লপি ইত্যাদি, এটাই চালু প্রথা। ম্যানপেজ পড়ে দেখুন আপনি এখানে একটু আগে পড়া জলিয়েট রকরিজ ইত্যাদিও ব্যবহার করতে পারেন। এখন তো আপনার সিডিকাঠামো বিষয়ে গুচ্ছ ফান্ডা। এর পরে আসে ‘options’ স্তুট্টা, এতে আমাদের একটাই কথা বলার আছে, কোষ্ঠকাঠিন্যের সমস্যায় খেজুর অত্যন্ত উপকারী, যদিও, অপর্যাপ্ত ব্যবহারের আগে একবার গোস্ট-পন্ড্রিয়াল চেক করে নেওয়া ভালো। ‘dump’ স্তুট্টায় আসতে পারে এক বা শূন্য। ডাম্প হল একটা ইউটিলিটি সফটওয়ার বা ব্যবহারিক প্রোগ্রামের নাম। ব্যাক-আপ করার। এই স্তুপ্তে এক থাকা মানে ডাম্প সেই পার্টিশনকে ডাম্প করবে, শূন্য থাকা মানে করবে না, যখন আপনি ডাম্প চালাবেন। ডাম্প প্রোগ্রামটা আপনি চালালে, তখন কেন পার্টিশনকে কী করতে হবে সেটা ডাম্প এই ‘fstab’ ফাইল থেকে পড়ে নেবে। শেষ স্তুপ্ত হল ‘fsck’। ফাইলসিস্টেমকে চেক করা হবে কিনা, তার হাল-হকিকত পরখ করে নেওয়া হবে কিনা, হলে, কার পরে কাকে চেক করা হবে সেইটা বলে দিচ্ছে এই স্তুপ্তের মানগুলো। গু-লিনাক্স বুট করার সময়, যে

ফাইলসিস্টেমগুলোয় এই স্তরের মান শূন্য করা নেই, তাদের চেক করে, কোনো দুর্বীতি ঘটেছে কিনা, কোথাও কোনো তথ্যকাঠামো ঘেঁটে গেছে কিনা, কোরাপশন আছে কিনা ফাইলব্যবস্থায়। আর এই স্তরের সংখ্যা মেনে পরপর সেই রুট চেকটা করে। যেমন, সচরাচর রুট পার্টিশনের থাকে এক, তার মানে প্রথম চেক করবে এই রুট পার্টিশনকে। তারপর দুই, তারপর তিন, এইভাবে। আপনার মেশিনে যখন গু-লিনাক্স সিস্টেমটা ইনস্টল হয়েছিল, তখনই প্রাথমিক ‘fstab’ ফাইলটাকে বানিয়ে ‘/etc’ ডিরেক্টরিতে রেখেছিল সিস্টেম। প্রতিবার তার প্রয়োজন অনুযায়ী সেটাকে পড়বে। আপনি যদি কোনো বদল ঘটান, আপনার ইচ্ছা বা প্রয়োজন মোতাবেক, সেই বদল অনুযায়ী তাকে পড়বে। আপনি যদি কখনো ছেটখাটো পার্টিশন কাঠামো বদলান আপনার হার্ডডিক্সের, সেটাকেও আপনাকে নিজেই লিখে দিতে হবে। বা, যদি চান, কোনো একটা পার্টিশন মাউন্ট হবে কি হবে না, সেটাকেও আপনার বলে দিতে হবে। যেমন দেখুন, চার খেকে সাত নম্বর লাইনে, ‘options’ অংশে, ‘rw,noauto,user,exec’ এই অংশটা, বা এর নানা রকমফের, আমার যোগ করে দেওয়া। ‘rw’ মানে ফাইল পড়া আর লেখা দুটোই যাতে করা যায়। ‘noauto’ মানে আপনা থেকে সিস্টেম মাউন্ট করবে না, আলাদা করে কমান্ড দিয়ে করে নিতে হবে। ‘user’ মানে শুধু রুট নয়, অন্য কোনো সাধারণ ব্যবহারকারীও মাউন্ট করতে পারবে। ‘/dev/hdb5’ পার্টিশনের বেলায় দেখুন এই ‘user’ অংশটা নেই, যাতে কখনো ভুলবশত এই পার্টিশনের কোনো ফাইল কেউ বদলে না-ফেল। ‘exec’ অংশের মানে কোনো বাইনারি ফাইল চালানো যাবে, এবং ‘noexec’ মানে তার ঠিক উল্টো। মাউন্টের প্রতিটি অপশানেই তাই, একটা অপশানের ঠিক উল্টোটা হল সেই অপশানের আগে ‘no’ যোগ করা।

এবার দেখুন তো আমার মেশিনের ‘/mnt/slackware/etc’ ডিরেক্টরি থেকে অন্য ‘fstab’ ফাইলটা এবার পড়ে দেখুন তো, কিছু বুঝতে পারেন কিনা, তফাতগুলো কোথায় ঘটছে, এবং কেন।

#device	mountpoint	fs	options	dump	fsck
/dev/hdb2	swap	swap	defaults	0	0
/dev/hda6	/	reiserfs	defaults	1	1
/dev/hda1	/mnt/windows/c	vfat	noauto,user,rw	1	0
/dev/hda5	/mnt/windows/d	vfat	noauto,user,rw	1	0
/dev/hdb5	/mnt/arkive	reiserfs	noauto,user,ro	0	0
/dev/cdrom	/mnt/cdrom	iso9660	ro,noauto	0	0
/dev/cdwri	/mnt/cdwri	iso9660	ro,noauto	0	0
/dev/fd0	/mnt/floppy	auto	noauto,owner	0	0
devpts	/dev/pts	devpts	gid=5,mode=620	0	0
proc	/proc	proc	defaults	0	0

তাকান, এখানেও একটা ‘/’ পার্টিশন আছে, কিন্তু তার ডিভাইসটা আগের ফাইল থেকে বদলে গেছে, এখন রুট পার্টিশন হয়েছে ‘/dev/hda6’। কারণ, স্ল্যাকওয়ার সিস্টেম যখন বুট করে, তার রুট পার্টিশন হয় ওটাই। তখন সেই রুট পার্টিশনে যেটা ‘/etc’ ডিরেক্টরি, সেই ডিরেক্টরির ‘/etc/fstab’ ফাইলটাকে তার স্বাভাবিক জায়গাতেই পাই। কিন্তু সুজে দিয়ে বুট করার পর পাই ‘/mnt/slackware/etc’ ডিরেক্টরির ভিতর ‘/mnt/slackware/etc/fstab’ ফাইল হিশেবে। দুটো ‘fstab’ ফাইল মিলিয়ে দেখুন, সোয়াপ পার্টিশন একই আছে। সুজে আর স্ল্যাকওয়ার দুটো অপারেটিং সিস্টেমই এই সোয়াপ পার্টিশনটা ব্যবহার করে, যখন সুজে দিয়ে বুট করি তখন সুজে, যখন স্ল্যাকওয়ার দিয়ে বুট করি তখন স্ল্যাকওয়ার। এবং সুজের যেটা রুট পার্টিশন, ‘/dev/hdb3’, সেটা এই ‘fstab’ ফাইলে উল্লিখিতই নেই, তার কারণটা তো আগেই বলেছি, স্ল্যাকওয়ারে যে কারনেলটা আমি এখন ব্যবহার করি তার মধ্যে এক্সএফএস ড্রাইভারটা নেই, তাই সে মাউন্ট করতে পারেনা এই পার্টিশনে। ঠিক সেই একই কারণে ‘/dev/hdb1’ পার্টিশনটাও নেই। দুটো লাইন তাই কমে গেছে স্ল্যাকওয়ারের এই ‘fstab’ ফাইলে। অন্য তফাতগুলো নিজেই বুঝে নিতে পারবেন, শুধু একটা জিনিয়, স্ল্যাকওয়ার অনেক বিশুদ্ধতাপূর্ণ, তাই ডিফল্ট রকমে সে সিডিরমে শুধু ‘iso9660’ ফাইলব্যবস্থার মত করেই পড়ে, দরকার পড়লে রকরিজ বা জলিয়েট রকমে পড়ানো যায়। কী ভাবে? সেটা আমার চেয়ে এখন আপনারই ভালো জানার কথা। আমি সেই কবে পড়েছি, আপনি এই এইমাত্র পড়লেন। কিন্তু পড়বেন কোথা থেকে? এখানে তো দেখাই যাচ্ছে, একটা ডিস্ট্রো থেকে আর একটা ডিস্ট্রোর ডিফল্ট মানে স্বাভাবিক রকমটা আলাদা। এই টুকিটাকিগুলো আপনাকে পড়তে হবে সেই ডিস্ট্রিবিউশনের নিজের ডকুমেন্টেশন থেকে। খেয়াল রাখবেন, একটা অপারেটিং সিস্টেম থেকে আর একটা অপারেটিং সিস্টেমে এই ছেটখাট তফাতগুলো থাকেই।

୫।। ଏକଟୁ ଛୋଟୁ କୁପଥ — ଫାଇଲ ବଦଳାନୋ

ଏକଟୁ କୁପଥେ ସୁରେ ଆସି, ଡାଇଗ୍ରେସ କରେ ଆସି, ଚଲୁନ, ତାରପର ଫେର ଆବାର ଆମାଦେର ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେର ଆଲୋଚନାର ଲାସ୍ଟ ଲ୍ୟାପେ ଆସା ଯାବେ । ଆଗେର ସେକଣ୍ଡେ ବାରବାର ବଲାଞ୍ଛିଲାମ ଫାଇଲ ବଦଳାନୋ, ସେଥାନେ ଏକଟା ଜିନିଷ ବଦଳେ ଅନ୍ୟ ଜିନିଷ ଲିଖେ ଦିତେ ହବେ, ଇତ୍ୟାଦି । କିନ୍ତୁ ସେଟା କରବେଳ କୀ କରେ ? ଆମାଦେର ଆଲୋଚନାର ଶୂନ୍ୟ ନସ୍ବର ଦିନେ ଆମରା ପ୍ରଚୁର କଥା ବଲାଞ୍ଛିଲାମ ବିଶୁଦ୍ଧ ଟେକ୍ସ୍ଟ ଏଡ଼ିଟର ଆର ଓ୍ୟାର୍ଡ ପ୍ରସେସର ନିଯେ । ତାରପର ଆବାର ସେଇ ଆଲୋଚନା ଏସେଛିଲ ଏକ ଆର ଦୁଇ ନସ୍ବର ଦିନେ କମାନ୍ଡ ଏଡ଼ିଟରର ପ୍ରସଙ୍ଗେ । ଏହିବାର ଆପନାର ସେଇ କମାନ୍ଡ ଏଡ଼ିଟରରେ ଏକଟାକେ ଲାଗେ । ବିଲ ଜ୍ୟୋତିର ଏକ୍ (ex) ତଥା ଭିଆଇ (vi) ଏଡ଼ିଟର ଆର ଆରଏମ୍‌ଏସେର ଇମ୍‌ଯାଙ୍କ୍ରେର (emacs) କଥା ମନେ ଆଛେ ? ଭିଆଇ ଏଥିନ ଆରୋ ଅନେକ ଉନ୍ନତ । ତାର ନାମ ଭିମ (vim), ଭିଆଇ-ଇମ୍‌ପ୍ରାତ୍ତତ, ଉନ୍ନତି ଏବଂ ବଲଶାଳୀତା ବୋବାତେ ଦୀର୍ଘ-ଟିକାର ଲାଗାନୋଇ ଯାଯ । ତାତେ ଦ୍ଵିତୀୟ ପାଞ୍ଚବେର ମତ ଆଗ୍ରାସୀ ହୟେ ଓଠେନା, ର୍ୟାମ ସିପିଇଟୁ ଇତ୍ୟାଦି ଅତ୍ୟନ୍ତ କମ ଖାଯ ଏହି ଭୀମ । ଏ ବ୍ୟାପାରେ ଆପନି ଲାଗ୍-ଏର ଅରିଜିତକେ ମେଲ କରତେ ପାରେନ । ଭୀମଗୀତା ଗେଯେ ଓ ବେଶ ନାମ କିନିଛେ । ଆମି ନିଜେ ଏହି କାଜେ ଇମ୍‌ଯାଙ୍କ୍ର ବ୍ୟବହାର କରି । ଧରନ୍ ‘fstab’ ଫାଇଲଟା ବଦଳାତେ ହବେ । ‘emacs /etc/fstab’ କମାନ୍ଡ ଦିଯେ ଫାଇଲଟାକେ ଖୁଲି, ଯା ଦରକାର ଏଡ଼ିଟ କରି । ତାରପର ‘<Ctrl><S>’ ମେରେ ସେବ କରି, ଏର ମାନେ କଟ୍ରୋଲ ସୁଇଚ୍ଟା ଟିପେ ରେଖେ ‘S’ ସୁଇଚ୍ଟା ଟେପା, ଏବଂ କାଜ ଶେଷ ହେଲେ ‘<Ctrl><X>’ ମେରେ ବେରିଯେ ଆସି । ଏଟା କିନ୍ତୁ ରଣ୍ଟ ହୟେ କରତେ ହୟ । ସି ଶିଖିତେ ଗିଯେ ଯେ ମକଶୋ କରାର ପ୍ରୋଗ୍ରାମ ବାନାତେ ହୟ, ସେଣ୍ଟଲୋ ଲିଖି ଏବଂ କମ୍ପାଇଲ କରି ଇମ୍‌ଯାଙ୍କ୍ର । ଆମାର କାହେ ଏର ଖୁବ କୋନୋ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନେଇ, ଡିପ୍ରେଶନ କାଟାନୋ ଛାଡା । ରାନ୍ଧା କରା ଆର ପ୍ରୋଗ୍ରାମ ଲେଖା ଏ ଦୁଟୋଇ ଦେଖେଛି ଖୁବ କାଜ ଦେଯ । ତବେ ରାନ୍ଧା କରତେ ଗେଲେଇ ବାଜାର କରା ଲାଗେ, ସେଟା ବୋର କାଜ ଏବଂ ଖରଚେରେ । ଆର ପ୍ରୋଗ୍ରାମ ଲିଖିତେ କମ୍ପାଇଲ କରତେ ଚାଲାତେ ଆଲାଦା କୋନୋ ଖରଚି ନେଇ, ଟେବିଲେ ବସେଇ କରା ଯାଯ । ଇମ୍‌ଯାଙ୍କ୍ରର କାହେ ଏହି କାଜଟୁକୁ ହଲ ଏକଟା ତିମି ମାଛେର ପାଖନା ନାଡାନୋର ମତ । କିନ୍ତୁ ଇମ୍‌ଯାଙ୍କ୍ର ଟିକ ଭାବେ ଶେଖାଟା ନିଜେଇ ବିରାଟ ଏକଟା କାଜ । ଇମ୍‌ଯାଙ୍କ୍ର ତୁକେ ଆପନି ଯଦି ‘<Ctrl><H>’ ମାରେନ ତାହଲେ ଆପନି ଇମ୍‌ଯାଙ୍କ୍ରର ହେଲେ ତୁକତେ ପାରବେନ, ତୁକେ ପଡ଼ିତେ ଶୁରୁ କରନ୍, ସଖନ ଯତ୍ତକୁ ଦରକାର । ଏକସଙ୍ଗେ ଗୋଟାଟା ପଡ଼ା ଏକମାତ୍ର କୋନୋ ନିରକ୍ଷରେ ପକ୍ଷେଇ ସନ୍ତ୍ଵନ, ଶୁଧୁ ପେଜ ଡାଉନ କରେ ଗେଲେଇ ହୟ । ଏହି ଭିମ ଆର ଇମ୍‌ଯାଙ୍କ୍ର ଛାଡାଓ ଜୋ (joe) ଆଛେ, ସାତକେଲେ ଏଡ (ed) ଆଛେ । ଏଦେର ଶେଖା ଶୁରୁ କରାର ଜନ୍ୟେ ମ୍ୟାନପେଜ ଆଛେ ।

ଏବାର ଧରନ୍, ଆପନି ଆପନାର ସିସ୍ଟେମେ ଦେଖିଲେ କୋନୋ କୋନୋଟା ନେଇ, ଏଦିକେ ଆପନି ସେଟା ଦିଯେ କାଜ କରତେ ଚାନ । ତଥିନ ଆପନାର ଡିସ୍ଟ୍ରିବ୍ୟୁଶନ ସିଡ଼ି, ଯା ଦିଯେ ଆପନି ଇନ୍‌ସ୍ଟଲ କରେଛିଲେ, ସେଟାଯ ଖୁବେ ଦେଖିଲାମ । ଏରପରେଓ ହୟତ ଦେଖିଲେ ନେଇ, ବା ଯେ କାଜଟା କରାର ଜନ୍ୟେ ଯେ ପ୍ରୟାକେଜେର ଯେ ଭାର୍ଶନଟା ଚାଇଛେ ସେଟା ନେଇ । ଧରନ୍ ‘rman’, ଏକଟୁ ଆଗେ ସେଟା ବ୍ୟବହାର କରାର କଥା ବଲାଞ୍ଛାମ, ସେଟା ସବ ଡିସ୍ଟ୍ରୋଯ ଥାକେନା । ବା ସମସ୍ତ ହାଉ୍ଟୁ-ଟା (howto) । ବା ଅର୍ବୁଦ ଅର୍ବୁଦ ଲିନାଙ୍କ୍ରିଆର ପ୍ରାଗେର ଚେରେ ପ୍ରିୟ ଏମପ୍ଲେସର । ସେଣ୍ଟଲୋ କୀ କରେ ପାରେନ ? ନେଟେ ଯଦି ପେତେ ଚାନ, ତାର ଏକଟା ଭାଲୋ ଜାଯଗା ‘www.freshmeat.net’ । ବା ‘www.sourceforge.net’ । ଏହି ସାଇଟେ ଗିଯେ ଆପନାର ସାଥେର ପ୍ରୟାକେଜଟାର ନାମ ଦିଯେ ସାର୍ଚ ଦିନ । ତାରପର ହାଇପାର ଲିଂକ ଦିଯେ ସେଟାକେ ଡାଉନଲୋଡ କରନ୍ । ଏହି ଇନ୍‌ସ୍ଟଲାର ଫାଇଲଗୁଲୋ ସଚରାଚର ‘*.rpm’ ବା ‘*.tar.bz2’ ବା ‘*.tar.gz’ ବା ‘*.tgz’ ହୟ ।

ଏହି ଆରପିଏମ ବ୍ୟାପାରଟା ଚାଲୁ କରେଛିଲ ରେଡହ୍ୟାଟ, ଆରପିଏମ ଏସେବେ ରେଡହ୍ୟାଟ ପ୍ରୟାକେଜ ମ୍ୟାନେଜମେଣ୍ଟ ଥେକେ । ପରେ ଏହି ଧରନେର ଫରମ୍ୟାଟ ମ୍ୟାନଡ୍ରୋକ ବା ସୁଜେ ବ୍ୟବହାର କରେ । ଆରୋ କେଟୁ କେଟୁ କରେ । ଏହି ‘*.rpm’ ଫାଇଲଗୁଲୋ ଇନ୍‌ସ୍ଟଲ କରାର ଜନ୍ୟେ ମୂଳ ଏକଟା କମାନ୍ଡ ହଲ ‘rpm’ । ‘rpm’ କମାନ୍ଡର ମ୍ୟାନୁଯାଳ ପଡ଼େ ନିନ । ଯେମନ ଆପନି ରଣ୍ଟ ହୟେ କମାନ୍ଡ ଦିତେ ପାରେନ ‘rpm -Uvh mundu.rpm’ । ଏଟା ଆପନାର ସିସ୍ଟେମେ ‘mundu.rpm’ ପ୍ରୟାକେଜଟାକେ ଇନ୍‌ସ୍ଟଲ କରେ ଦେବେ, ମାନେ ‘mundu’ ନାମେର ପ୍ରୋଗ୍ରାମଟାକେ । ବା, ଆଗେଇ ଇନ୍‌ସ୍ଟଲ କରା ଥାକେନେ ଆପଡେଟ କରେ ଦେବେ । ଯାରା ଏକଟା କାର୍ଯୋପଯୋଗୀ ମୁଣ୍ଡେର ଅଭାବେ ଭୋଗେନ, ଏହି ପ୍ରୟାକେଜଟା ତାଦେର ଖୁବଇ କାଜ ଦେଯ ବଲେ ଶୁନେଛି । ‘*.tgz’ ହଲ ସ୍ଲ୍ୟାକଓୟାରେ ନିଜେର ପ୍ରୟାକେଜ ବାନାନୋର ସ୍ଟାଇଲ । ଅନ୍ୟ ଅନେକ ଡିସ୍ଟ୍ରୋତେଓ ବ୍ୟବହାର କରା ଯାଯ । ଏକଧରନେର ପ୍ରୟାକେଜ ଥେକେ ଅନ୍ୟ ଧରନେର ପ୍ରୟାକେଜ ବଦଳେ ଏକଟା ଭାଲୋ ପ୍ରୋଗ୍ରାମ ଆଛେ, ତାର ନାମ ‘alien’ । ‘*.deb’ ହଲ ଡେବିଯାନ ଡିସ୍ଟ୍ରୋର ପ୍ରୟାକେଜ ବାନାନୋର ରକମ । ଯେ ଡିସ୍ଟ୍ରୋ ଆପନି ବ୍ୟବହାର କରନେ ତାର ଥେକେ ଭାଲୋ କରେ ପଡ଼େ ନିନ ।

ଏହି ଯେ ଧରନ ଏକଟା ପ୍ରୋଗ୍ରାମ ଆପନି ଇନ୍‌ସ୍ଟଲ କରେଛେ, ଏର ମାନେ କୀ ? ଏହି ପ୍ରୋଗ୍ରାମଟା ଲେଖା ହୟେଛେ କିନ୍ତୁ କୋଡ ଦିଯେ । ସେଇ କୋଡଟା କମ୍ପାଇଲ ହୟେ ବାଇନାରି ଫାଇଲ ତୈରି ହୟ । ଏହି ବାଇନାରି ଫାଇଲଗୁଲୋ ହଲ ଏକ୍‌କିଟୁଟେବଲ, ଏଦେର ଚାଲାନୋ ଯାଯ । ଏବାର କୋଡକେ କମ୍ପାଇଲ କରେ ବାଇନାରିଟା ତୈରି ହୟେ ଗେଛେ, ଏକେ ବଲେ ପ୍ରିକମ୍ପାଇଲିଡ ବାଇନାରି । ଏହି

ଆରପିଏମ ବ୍ୟାପାରଟା ହଲ ତାଇ । ଆର ମୂଳ କୋଡ଼ଟାକେ ନିଜେର ମେଶିନେ ଚାଲିଯେ କମ୍ପାଇଲ କରେ ନେଓଯାଓ ଯାଯ । କମ୍ପାଇଲ କରାର ଜନ୍ୟେ ଦରକାର ଯେ କମ୍ପାଇଲାରଟା, ତାଦେର ଏକଟା ଗୋଟା ସଂଗ୍ରହ ତୋ ଯେ କୋନୋ ଶୁଣିନାମ୍ବ ଡିସ୍ଟ୍ରିବ୍ୟୁଶନେର ଏମନିତେଇ ଦେଓଯା ଥାକେ — ଜିସିସି (gcc) । ଏବାର ମୂଳ କୋଡ଼ଟାକେ କମ୍ପାଇଲ କରେ ନିଲେଇ ହଲ । ଏହି କୋଡ଼ଗୁଲୋ ଦେଓଯା ଥାକେ ‘*.tar.bz2’ ବା ‘*.tar.gz’ ଫାଇଲ । ‘*.tar.*’ ମାନେ ସିନ୍ଦୁକ ଫାଇଲ, ଟାର ପ୍ୟାକେଜ ଦିଯେ ବାନାନୋ, ଆଗେଇ ବଲେଛି । ଆର ‘bz2’ ମାନେ ତାକେ କୌକଡ଼ାନୋ ହେଁବେ ‘bzip’ ପ୍ୟାକେଜ ଦିଯେ, ଆର ‘gz’ ମାନେ କୌକଡ଼ାନୋ ହେଁବେ ‘gzip’ ଦିଯେ । ମ୍ୟାନପେଜ ପଡ଼େ ନିନ । ନାନା ଭାବେ ଏଦେର ନିଯେ କାଜ କରା ଯାଯ, ଇଉନିଙ୍କ ତଥା ଶୁଣିନାମ୍ବର ଦର୍ଶନଟି ତାଇ, କୋନୋ ଏକଟା କାଜ ସବସମୟେଇ ଏକାଧିକ ଭାବେ କରା ଯାଯ । ‘tar’ ଦିଯେ ସରାସରି ଏହି ‘bz2’ ବା ‘gz’ ଫରମ୍ୟାଟେ ବାନାନୋ କୌକଡ଼ାନୋ ସିନ୍ଦୁକ ଖୋଲାର ଉପାୟ ଆଛେ । ଧରନ ଓହି ‘mundu.rpm’ ଏବାର ଆପନି ଆର ‘rpm’ ମାନେ ପ୍ରିକମ୍ପାଇଲଡ ବାଇଲାରିତେ ନାନାମିଯେ କୌକଡ଼ାନୋ ସିନ୍ଦୁକେ ନାମିଯେଛେ । ଆଗେରବାର ଇନ୍‌ସ୍ଟଲ କରାର ପର ଥିକେ ବହୁତ ଗନ୍ଧଗୋଲ କରଛି, ଆପନାର ନ୍ୟୁଣେର ଆବଶ୍ୟା ତୈରି ହାଇଲ, ଆଲୋ ଅନ୍ଧକାରେ ସେଥାନେଇ ଯାନ, ଏବାର ଆପନି ଆର ମୁଣ୍ଡ ନିଯେ ଓହିସବେ ରିଙ୍କେ ସେତେ ଚାନନ୍ଦ । ଆପନାର ମୁଣ୍ଡ ଯାତେ ଆପନାର ହାର୍ଡ୍‌ଓୟାରେର ସଙ୍ଗେ ଥାପେ ଥାପେ ମିଳେ ଯାଯ, ଆପନାର ହାର୍ଡ୍‌ଓୟାରେର ସଫଟ୍‌ଓୟାରେର ପ୍ରତିଟି ଖୁଣିନାଟି ନିଯେ ଆପନାର ସିସ୍ଟେମେଇ କମ୍ପାଇଲଡ ହୁଏ, ସେହି ବ୍ୟବସ୍ଥାଇ ଏବାର କରତେ ଚାନ, ମାନେ ସରାସରି ଧରେ ଆର କମ୍ପାଇଲ କରୋ । ଓ ନିଜେଇ ଆପନାର ସିସ୍ଟେମେ ଖୁଣିନାଟି ଅନୁଯାୟୀ ନିଜେକେ ବଦଳେ ନେବେ । ଫାଇଲଟା ଯଦି ‘mundu.tar.bz2’ ହୁଏ ତାହଲେ କମାନ୍ଦ ଦିତେ ହବେ, ‘tar xvjf mundu.tar.bz2’ । ଏତେ ‘mundu.tar.bz2’ ଫାଇଲଟା କୌକଡ଼ାନୋ ଅବସ୍ଥା ଥିକେ ବେରିଯେ ଏକଟା ସ୍ଵାଭାବିକ ଟାର-ସିନ୍ଦୁକେ ପରିଣତ ହଲ, ଏବଂ ତାରପର ଏକଟା ‘mundu’ ନାମେର ଡିରେଷ୍ଟର ବାନିଯେ, ଓହି ସିନ୍ଦୁକ ଖୁଲେ ସମସ୍ତ ଫାଇଲକେ ସେହି ‘mundu’ ଡିରେଷ୍ଟରିତେ ରାଖା ହେଁ ଗେଲ ଓହି ଏକଟା କମାନ୍ଦ ଦିଯେଇ । ଯଦି ଫାଇଲଟା ‘mundu.tar.gz’ ହୁଏ ତାହଲେ ଆପନାର କମାନ୍ଦଟା ସାମାନ୍ୟ ଏକଟୁ ବଦଳେ ଯେତ, ହତ ‘tar xvzf mundu.tar.gz’ । ଏତେଓ ଓହି ଏକହି ଭାବେ ଆପନି ‘mundu’ ବଲେ ଏକଟା ଡିରେଷ୍ଟର ପେତେନ, ଯାର ମଧ୍ୟେ ଫାଇଲେ ବା ସାବଡିରେଷ୍ଟରିତେ ଭରା ଥାକତ ଆପନାର ପ୍ରୋଜେକ୍ଟର କୋଡ଼ଗୁଲୋ ।

ଏବାର ଓହି ‘mundu’ ଡିରେଷ୍ଟରିତେ ଚୁକେ ଆପନି ପାବେନ ଏକଟା ‘README’ ଫାଇଲ ବା ଏକଟା ‘INSTALL’ ଫାଇଲ ବା ଦୁଟୋଇ । ଏଦେର ‘less’ ଦିଯେ ପଡ଼େ ନିଲେଇ ଆପନି ଜାନତେ ପାରବେନ କୀ କରତେ ହବେ । କରାଟାଓ ଏମନ ହାତି ଘୋଡ଼ା କିଛୁ ନା । ଏରା ପ୍ରତ୍ୟେକେଇ ବ୍ୟବହାର କରେ ଜିସିସିର ମତ ଆର ଏକଟା ଶୁଣିନାମ୍ବ ପରଶପାଥର, ଯାର ନାମ ମେକ (make), ଶୀତକାଳ ଚଲେ ଯାଚେ ଦ୍ରୁତ ଗିଯେ ଖେଜୁରଗାଛେ ହାଁଡ଼ି ବେଁଧେ ଆସୁନ । ଏହି ‘make’ ଯାତେ କାଜ କରତେ ପାରେ ତାର ଜନ୍ୟେ ଏକଟା ‘makefile’ ଦେଖୁନ ରଯେଛେ ଡିରେଷ୍ଟରିତେ । ଏବାର ଆପନାକେ କମାନ୍ଦ ଦିତେ ହବେ, ‘./configure’ । ଏହି ‘.’ ମାନେ କାରେନ୍ଟ ଡିରେଷ୍ଟର, ଯେ ଡିରେଷ୍ଟରିତେ ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଆପନି ଆଛେ, ସେଥାନେ ଥାକା ‘configure’ ନାମେର ପ୍ରୋଗ୍ରାମଟା ଚାଲାଓ । ଏହି କନଫିଗାର ପ୍ରୋଗ୍ରାମଟା ଚାଲିଯେ ଓହି ସଫଟ୍‌ଓୟାର ପ୍ୟାକେଜ ଇନ୍‌ସ୍ଟଲ ହେଁବାର ଆଗେ ଆପନାର ସିସ୍ଟେମେର ପ୍ରତ୍ୟେକଟା ପ୍ରୋଜେକ୍ଟର ପ୍ରୋଜେକ୍ଟର ଖୁଣିନାଟି କନଫିଗାରେଶନ ଜେନେ ନେବେ । ତାରପର, କନଫିଗାରେଶନେର କାଜ ଶେଷ ହଲେ, କମାନ୍ଦ ପ୍ରମ୍ପଟ ଫେରତ ଏଲେ କମାନ୍ଦ ଦେବେନେ ‘make’ । ଅନେକସମୟ କନଫିଗାର ପ୍ରୋଗ୍ରାମଟା ଥାକେନା, ସରାସରି ମେକଫାଇଲ ଥାକେ । ତଥନ ମେକ ଦିଯେଇ କାଜ ଶୁରୁ କରତେ ହଯ । ଏତେ ଓହି ରାଶିରାଶି କୋଡ଼ର ଠିକ ଠିକ ପ୍ରୋଜେକ୍ଟର ଅଂଶ ଆପନାର ସିସ୍ଟେମେର ମାନାନସହ ରକମେ ସାଜିଯେ ଦେବେ । ଏବାର ମେକର କାଜ ଶେଷ ହଲେ ରଟ ହେବେ ଆପନି ଆର କମାନ୍ଦ ଦେବେନେ ‘make install’ । ଗୋଟା କାଜଟା ଏକବାର କମାନ୍ଦ ଦିଯେଓ କରା ଯେତ, ‘./configure && make && make install’ । ଏହି ‘&&’ ଅଂଶଟା ବ୍ୟାଶକେ ବଲେ ଦିତ, ଆଗେର କାଜଟା ଶେଷ ହଲେଇ କେବଳ ପରେର କାଜଟାଯ ଯେଓ, ବ୍ୟାଶେର ମ୍ୟାନପେଜ ଥିକେ ମିଲିଯେ ନିନ । ଏରପର ବେଶ କିଛୁଟା ସମୟ ଧରେ କନ୍ସୋଲ ଜୁଡ଼େ ରାଶିରାଶି ପ୍ରୋଗ୍ରାମିଂ କଚକଚି ଫୁଟେ ଉଠିବେ ଉଠିବେ ଥାକବେ । ତାରପର କମାନ୍ଦ ପ୍ରମ୍ପଟ ଫେରତ ଆସବେ । ଆର କୀ, ଖେଳ ଖତମ, କମ୍ପାଇଲେଶନ ହେଁ ଗେଲ । ଏଥୁଣି ଯାନ, ତାଦେର ପ୍ରତ୍ୟେକକେ ଏକଟା କରେ ମେଲ କରେ ଦିନ, ଆସୁନ, ଯାରା ଏତଦିନ ଧରେ ବ୍ୟାଙ୍ଗବିଦ୍ୟୁପ କରେ ଆସଛେ ଯେ ଆପନାର କୋନୋ ମୁଣ୍ଡ ନେଇ । ମୁଣ୍ଡ ହାତ ପା ଯା ଯା ଖୁଶି ଏଭାବେ ନେଟ ଥିକେ ନାମାନ ଆର ଇନ୍‌ସ୍ଟଲ କରେ ନିନ । ଶୁଦ୍ଧ ଟେଲିଫୋନ ବିଲଟା ମାଥାଯ ରାଖିଲେଇ ହଲ ।

ଏବାର ଆମରା ଯାବ ଆମାଦେର ସେହି ଦୀର୍ଘ ପ୍ରତୀକ୍ଷାର ଶୁଣିନାମ୍ବ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ହାୟେରାର୍କିତେ । ଶୁଦ୍ଧ ଏକଟା କଥା ବଲତେ ଭୁଲ ଗେଛି, ୪ ନୱ୍ସର ସେକଶନେ, ସେଟୋ ହଲ, ଓହି ‘mount’ କମାନ୍ଦଟାର ଏକଟା ବିପରୀତ କମାନ୍ଦ ଆଛେ ‘umount’, ଯା ମାଉଟେର ଠିକ ଉଟେଟୋଟା କରେ, ମାନେ ଆନମାଉନ୍ଟ । ଆଦିତେ କମାନ୍ଦଟାର ନାମ ଛିଲ ‘unmount’, ୧୯୭୦ ଅନ୍ଧି ଇଉନିଙ୍କ ଜଗତେ ଏହି ଚେହାରାତେଇ ତାକେ ପାଓଯା ଯେତ, ତାର ପର କରେ ‘n’-ଟା ଖୁବେ ଗେଛେ, ଦୀର୍ଘ କଠୋର ତଦନ୍ତର ପରେଓ ଜାନା ଯାଇନି ‘n’-ଏର ଏବଂ ଘଟଳ କିଭାବେ, କୋନ ଆତତାଯୀର ହାତେ ।

୬ ।। ଶୁଣିନାମ୍ବ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ହାୟେରାକି

ଆଗେର ଦୁଇନ ଥିକେ ଆଜ ଏହି ଦୀର୍ଘ ଆଲୋଚନାର ମଧ୍ୟେ ଦିଯେ ଆମାଦେର କାହେ ହାର୍ଡ ଡିଙ୍କ୍ରେ ଭୋତ ଏବଂ ମୂର୍ତ୍ତ ଭୂମି, ସେଖାନେ ତଥ୍ୟ ତଥା ଫାଇଲ ଏବଂ ଡିରେଷ୍ଟେର ଇତ୍ୟାଦି ନାନା ଜାତେର ତଥ୍ୟ-ସମାହାର ରାଖାର ପ୍ରକ୍ରିୟା, ଆର ସେଇ ତଥ୍ୟକେ ଏକଟା କେଜୋ ଚଲନ୍ତ କମ୍ପ୍ୟୁଟାରେର କାଜେର ସମ୍ପର୍କେ ମିଲିଯେ ନେଓଯାର ଜନ୍ୟେ ଫାଇଲ ଆର ଡିରେଷ୍ଟେର ଦିଯେ ସାଜାନୋ ଏକଟା ବିମୂର୍ତ୍ତ ଭୂମି — ଏହି ତିନେର ଆଲାଦା ଅନ୍ତିମ ଏବଂ ଏକହି ସଙ୍ଗେ ଅଞ୍ଜାଙ୍ଗୀ ସମ୍ପର୍କ — ଏହି ଗୋଟାଟାଇ ଏଥିନ ଆମାଦେର କାହେ ପରିଚିତ । ମୂର୍ତ୍ତ ଭୂମିଟା ହଲ ସେଇ କାଂଚା ଡିଙ୍କ୍ରେ ଯା ଆମରା କିନେ ଆନି । ଆର ରୁଟ ଡିରେଷ୍ଟେର ଥିକେ ହୋମ ବିନ ଏଟ୍ସେଟ୍ରୋ ଇତ୍ୟାଦିତେ ବିନ୍ୟୁଷ୍ଟ କେଜୋ କମ୍ପ୍ୟୁଟାର ଭୂମିଟା ହଲ ବିମୂର୍ତ୍ତ ଜାଯଗା ଯା ଆମାଦେର ତୈରି କରେ ନିତେ ହୟ । ବିମୂର୍ତ୍ତ ଏବଂ ସାଙ୍କେତିକ, ବହୁବାର ବଲେଛି ଆମରା, ଅୟାବସ୍ତ୍ରାଟ୍ ଏବଂ ସିମ୍ବଲିକ । ଏହି ଜାଯଗାଟା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ, କାରଣ ଯେ ପ୍ରୋଗ୍ରାମଗୁଲୋ ନିଯେ ଆମରା କାଜ କରି ତାରା କେଉ କାଜ କରେ ଏକଦମ ଫାଇଲ ନିଯେ, ସେମନ ଧରନ ଏକଟା ‘emacs’ ବା ‘mkdir’, ଆବାର କେଉ କାଜ କରେ ଏକଦମ କାଂଚା ଭୋତ ଭୂମି ନିଯେ ସେମନ ‘fdisk’ ବା ‘fsck’ । ଆମରା ଯେ ପ୍ରୋଗ୍ରାମଗୁଲୋକେ ଚିନି ଏବଂ ଆମାଦେର କମ୍ପ୍ୟୁଟାର ସମଯେର ପାଇଁ ଗୋଟାଟାଇ ଯାଦେର ନିଯେ କାଜ ଚଲେ ତାରା ପାଇଁ ସବାଇଇ କାଜ କରେ ବିମୂର୍ତ୍ତ ଭୂମିଟାଯ । କିନ୍ତୁ ଏହି ବିମୂର୍ତ୍ତ ଭୂମିଟା ଦାଁଡିଯେ ଆହେ ତଥ୍ୟ ଆର ତଥ୍ୟ-ସମାହାରେ ଅନେକଗୁଲୋ ପ୍ରକ୍ରିୟାର ଉପର, ମାନେ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ । ଏହି ଫାଇଲସିସ୍ଟେମଗୁଲୋର ଉପର ଦାଁଡିଯେ ଏରା କାଜ କରେ, ତାଇ ଏଦେର ସଙ୍ଗେ ମିଲିଯେ ନା-ନିଲେ ଗୋଟା ପ୍ରକ୍ରିୟାଟାଇ ବୋବା ସନ୍ତୋଷ ନା ।

ଇତିମଧ୍ୟେଇ କାଜେର ଓହି ବିମୂର୍ତ୍ତ ଭୂମିଟାର ସଙ୍ଗେ ଅନେକଟାଇ ପରିଚିତ, ଯେଟା ଏକଟା ଏକ୍ୟବନ୍ଦ ହାୟେରାକିନ୍ୟୁଷ୍ଟ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ, ଡିରେଷ୍ଟେର ସାବଡିରେଷ୍ଟେର ଫାଇଲେର କ୍ରମନୁସାରୀ ସମଗ୍ରୀ, ଯା ତୈରି ହେଁବେ ବିଭିନ୍ନ ତଥ୍ୟ ରାଖାର ପ୍ରକ୍ରିୟା ମାନେ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ନିଯେ । ଏଥିନ ଥିକେ ଆଗେର ବାକ୍ୟେ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ କଥାଟାର ଦିତୀୟ ବ୍ୟବହାରଟାକେ ଆମରା ଆପାତତ ଭୁଲେ ଯାବ, ସେଥାନ ଥିକେ ଶୁରୁ କରେଛିଲାମ ଛୟ ନସ୍ଵର ଦିନେ, ସେଥାନେ ଫେରତ ଯାବ, ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ମାନେଇ ଡିରେଷ୍ଟେର ଆର ଫାଇଲେର ଓହି ଏକ୍ୟବନ୍ଦ ସମଗ୍ରୀଟା । ସେଟାର ହାୟେରାକିଟାକେଓ ଚିନି ଆମରା । ରୁଟ ଡିରେଷ୍ଟେର ମାନେ ‘/’ ଥିକେ ଶୁରୁ । ତାର ମଧ୍ୟେ ନାନା ଡିରେଷ୍ଟେର । ତାଦେର ମଧ୍ୟେ ଆବାର ଡିରେଷ୍ଟେର, ଆବାର, ଏହି ଭାବେ ଚଲେ । ପ୍ରତିଟି ଡିରେଷ୍ଟେରିତେଇ ଥାକତେ ପାରେ ଆରୋ ନିଚେର ଡିରେଷ୍ଟେର, ମାନେ ସାବଡିରେଷ୍ଟେର, ଯତଖୁଶି, ଏବଂ ଯତଖୁଶ ଫାଇଲ । ଏବାର, ଏହି କ୍ରମଟା ଆହେ ବଲେଇ, ଏକ୍ୟଟା ଆହେ — ଏକଟା ବିମୂର୍ତ୍ତ ଠିକାନା, ରୁଟ ଡିରେଷ୍ଟେର ଥିକେ ଠିକାନାଟା ଶୁରୁ ହେଁ ଶେସ ହୟ ଯେ ଡିରେଷ୍ଟେରିତେ ଫାଇଲଟା ଆହେ ସେଇ ଡିରେଷ୍ଟେରର ନାମେ ଏସେ (ମୂର୍ତ୍ତ ଠିକାନାଟା, ଖେଳ କରନ୍ତି, ଆର ଆମାଦେର ଆପାତତ ଦରକାର ପଡ଼ିବନ୍ତି, ମାନେ କତ ନସ୍ଵର ସିଲିନ୍ଡାରେର କତ ନସ୍ଵର ସେଷ୍ଟରେର କତ ନସ୍ଵର ବ୍ଲକ ଇତ୍ୟାଦି) । ସେମନ ଧରନ ‘/mnt/slackware/etc/fstab’ ଫାଇଲଟାର ଠିକାନା ହଲ ‘/’ ଡିରେଷ୍ଟେରର ମଧ୍ୟେ ‘mnt’ ଡିରେଷ୍ଟେରର ମଧ୍ୟେ ‘slackware’ ଡିରେଷ୍ଟେରର ‘etc’ ଡିରେଷ୍ଟେରର ମଧ୍ୟେ ‘fstab’ ନାମେର ଫାଇଲ । ଆମି ଏବଂ ଆମର ଜ୍ୟାନ୍ତ ଅପାରେଟିଂ ସିସ୍ଟେମ ଦୁଇନେଇ ଏଟାକେ ଚିନେ ନିତେ ପାରବ ବଲାମାତ୍ର । ଏବାର ପାରେର ଆଲୋଚନାଯ ଯାଓଯାର ଆଗେ ଏକବାର, ମନ ଦିଯେ, ଛୟ ନସ୍ଵର ଦିନେର ୪ ନସ୍ଵର ସେକଶନେର ଆର ସାତ ନସ୍ଵର ଦିନେର ୧୧ ନସ୍ଵର ସେକଶନେର ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେର ଛବିଦୁଟୋ ମିଲିଯେ ମିଲିଯେ, ତାଦେର ପାର୍ଥକ୍ୟ ଏବଂ ମିଳ ସହ, ଭାଲୋ କରେ ଦେଖେ ନିନ । ଏବାର ଆମରା ଶୁଣିନାମ୍ବ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ହାୟେରାକିର ଓହି ଛକ୍ଟା ବୁଝବ ।

ଓହି ଛକ୍ଟା କିନ୍ତୁ ଏକଦିନେ ଗଡ଼େ ଓଠେନି । ‘୯୦-ଏର ଦଶକେର ମାବାମାବି ଅବି, ଶୁଣିନାମ୍ବ ବ୍ୟୋପାଣ୍ଟ ହେଁ ଓଠୀର ଆଗେ ଅବି ପ୍ରତିଟି ଆଲାଦା ଆଲାଦା ଡିସ୍ଟ୍ରୋ ଛକ୍ଟା ବାନିଯେ ନିତ ନିଜେର ମତ କରେ । ଏତେ ସମସ୍ୟାଟା ବୁଝାତେଇ ପାରଛେ । ଏକଟା ଛକ୍ଟା ଅଭ୍ୟନ୍ତ କେଉ ଅନ୍ୟ ଛକ୍ଟା କାଜ କରତେ ଗେଲେ ଛକ୍ଟା ବୋବାଟାଇ ତାର କାଜ ହେଁ ଦାଁଡାବେ । ତାର ଚେଯେଓ ସମସ୍ୟା ଅବଲା କୋଡ଼ଗୁଲୋର । ତାଦେର ବାନାନୋ ହେଁବେ ଏକଟା ଛକ୍ଟା ବାନିଯେ — ଏହି ଡିରେଷ୍ଟେରିତେ ଖୌଜେ ଏହି ଫାଇଲଟା ଆହେ କିନା, ଇତ୍ୟାଦି । ତାରା ଆର ଅନ୍ୟ ଛକ୍ଟା କୋନୋ ଡିସ୍ଟ୍ରୋତେ କାଜଇ କରବେ ନା । ପ୍ରତିଟା ଡିସ୍ଟ୍ରୋର ଆଲାଦା ଆଲାଦା ପ୍ରୋଗ୍ରାମ ବାନାତେ ହେଁ । ଇଉନିଷ୍ଟ୍ରେର ଜଗତେ ପୋଜିକ୍ସ ଯେ କାରଣେ ଏସେଛିଲ । ସେଇ ପୋଟେବିଲିଟି, ସ୍ଥାନାନ୍ତର୍ଯୋଗ୍ୟତା, ଆମାଦେର ଏହି ଆଲୋଚନାଯ ଆମରା ଅନେକଟା ସମୟ ବ୍ୟୟ କରେଛି ବୋଲାମାତ୍ର । ଏହି ଜନ୍ୟେ ଏଲ ଏକଟା ଡକୁମେନ୍ଟ, ତାର ନାମ ‘ଲିନାକ୍ର ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ସ୍ଟ୍ରାକଚାର’ ଏବଂ ସେଇ ଡକୁମେନ୍ଟଟା ବାନାନୋର ଜନ୍ୟେ ଏକଟା ଗ୍ରଂପ — ଏହି ଡକୁମେନ୍ଟ ଆର ଗ୍ରଂପ ଦୁଟୋକେଇ ଡାକା ହୟ ଏଫେସସ୍ଟ୍ୟାନ୍ଡ (FSSSTND) ବଲେ, ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ସ୍ଟ୍ୟାନ୍ଡାର୍ଡ । ଏହି ଏଫେସସ୍ଟ୍ୟାନ୍ଡ-ଏର କାଜଟାଇ ବାଡ଼ତେ ବାଡ଼ତେ ପାରେ ଡ୍ୟାନିଯେଲ କୁଇନଲାନଦେର ଓହି ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ହାୟେରାକି ସ୍ଟ୍ୟାନ୍ଡର୍ଡ ପୌଛ୍ୟ, ଯାର କଥା ଆମରା ଆଗେଇ ବଲେଛି । ଏହି କାଜଟା କିନ୍ତୁ ଏଥିନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନଯ, ଏଥିନେ ଅନେକ ନା-ମେଟା ମନାନ୍ତର

ଆଛେ। ସେମନ ସେବ ସ୍କ୍ରିପ୍ଟ (ମାନେ ଶେଲେ କାଜ କରା ପ୍ରୋଗ୍ରାମ) କୋଣୋ ଏକଟା ବିଶେଷ ନିର୍ମାଣେ କମ୍ପ୍ଯୁଟାରେର ସଙ୍ଗେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନାହିଁ, ସେ କୋଣୋ ମେଶିନେଇ ଚାଲାନୋ ଯାଇ ଯାଦେର, ତାରା କି ‘/usr/share’ ଡିରେକ୍ଟୋରିଟେ ଥାକବେ ନା ଥାକବେନା? ଏହି ‘/usr/share’ ଡିରେକ୍ଟୋରିଟାକେ କି ଆରୋ ସାବଡ଼ିରେକ୍ଟୋରିତେ ଭାଙ୍ଗ ହବେ, ଇତ୍ୟାଦି। ଏରକମ ଆରୋ କିଛୁ। ଏକଟା ଡିସ୍ଟ୍ରିବ୍ୟୁ ଥେକେ ଆର ଏକଟା ଡିସ୍ଟ୍ରିବ୍ୟୁ-ତେ କିଛୁ କିଛୁ ତଫାତ ତୋ ପ୍ରଥମ ଦୃଷ୍ଟିତେଇ ପରିଦୃଶ୍ୟମାନ। ସେମନ, ବହିରାଙ୍ଗିକ ପାର୍ଟିଶନଗୁଲୋକେ, ସେମନ ଆମାର ମେଶିନେ ଓହି ଚାରଟେ ପାର୍ଟିଶନ — ‘/dev/hdb5’, ‘/dev/hda6’, ‘/dev/hda1’, ‘/dev/hda5’, ମାନେ ଆର୍କାଇଭ, ସ୍ଲ୍ୟାକଓଯାର, ଆର ଉଇନଡୋଜ ପାର୍ଟିଶନଦୁଟେ — ଏଦେର କୋନ ମାଉନ୍ଟପରେନ୍ଟେ ମାଉନ୍ଟ କରା ହବେ ଏର କୋଣୋ ଧରାବୀଧା ସଂହାନ ଏଥିମେ ନେଇ। ଏହିରକମ ଆରୋ ଆଛେ। ଏକାଧିକ ଡିସ୍ଟ୍ରିବ୍ୟୁ କାଜ କରତେ ଗେଲେଇ ଦେଖବେନ। ଏବଂ ଏଥିନ ଆମରା ସେ ଛକ୍ଟା ଦେବ ସେଟ୍ ସେ ପ୍ରତ୍ୟେକଟା ଡିସ୍ଟ୍ରିବ୍ୟୁ ହବହ ମେନେ ଚଲେ ତା କିନ୍ତୁ ନାହିଁ। ଏବାର ଛକ୍ଟା ଦେଓଯା ଯାକ।

୬.୧ ।। ରଣ୍ଟ ଡିରେକ୍ଟୋରିବା ‘/’

ଏଫେସ୍‌ସଟ୍‌ୟାନ୍ ମାନାର ଜନ୍ୟେ ରଣ୍ଟ ଡିରେକ୍ଟୋରିତେ କିଛୁ ଡିରେକ୍ଟୋରିବା ଥାକତେଇ ହବେ, ବା ମୂଳ ଡିରେକ୍ଟୋରିଟା ଅନ୍ୟ କୋଥାଓ ଥାକଲେଓ ତାର ସିମ୍ବଲିକ ଲିଂକ ଏଥାନେ ଥାକତେଇ ହବେ, ଏରା ହଲ ରଣ୍ଟ ଡିରେକ୍ଟୋରିର ନ୍ୟୂନତମ ବାସିନ୍ଦା। ଶୁଳ୍କନାମ୍ବିର ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ସ୍ଟ୍ୟାନ୍‌ଡାର୍ଡ ଅନୁୟାୟୀ ଏଦେର ଥାକତେଇ ହବେ। ଏର ବାଇରେ ଆଦତେ ଆରୋ ବଞ୍ଚି କିଛୁ ଥାକେ। ତାଦେର କଥାଯ ଆସାଇ ଆମରା।

/bin — ଏହି ବିନ ଡିରେକ୍ଟୋରିତେ ଥାକବେ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ କମାନ୍ ବାଇନାରିଗୁଲୋ, ଯାଦେର କମାନ୍ ପ୍ରମ୍ପଟେ ଟାଇପ କରେ ତାରପର ଏନ୍ଟାର ମେରେ ଆମରା ଚାଲାଇଁ। ଆମରା କମାନ୍ ପ୍ରମ୍ପଟେ କାଜ କରାର ଜନ୍ୟେ ସେ ଆଦେଶଗୁଲୋ ନିଯେ ଏହି ପୁରୋ ପାଠମାଲାଯ ଆଲୋଚନା କରେଛି, ତାଦେର ପ୍ରାୟ ସକଳେରଇ ଆବାସ ଏହି ବିନ ଡିରେକ୍ଟୋରିର। ବିନ ନିଯେ ଆଲୋଚନାଯ ଆସାଇ।

/boot — ଏହି ବୁଟ ଡିରେକ୍ଟୋରିତେ ଥାକେ ସିସ୍ଟେମ ବୁଟ କରାର ଜନ୍ୟେ ପ୍ରୋଜେକ୍ଟିନାଯ କାରନେଲ ଇମେଜ ଏବଂ ତାର କିଛୁ ଆନୁସଂଦିକ ଫାଇଲ। ତାରା ଯଦି ହବହ ଏଥାନେ ନା-ଥାକେ, ଥାକେ ତାଦେର ସିମ୍ବଲିକ ଲିଂକ। କାରନେଲଟା ବ୍ୟବହାର କରତେ ଗେଲେ ସେ ମଡ଼ିଉଲଗୁଲୋ ଲାଗବେ ତାଦେର ତାଲିକାଓ ଦେଓଯା ଥାକେ ଏଥାନେଇ। ସେମନ ‘/boot/vmlinuz’। ଶୁଦ୍ଧ ବୁଟ-ପ୍ରକ୍ରିଯାର କନଫିଗାରେଶନ ଫାଇଲଗୁଲୋ ଏଥାନେ ଥାକେନା, ଦେଖେଛେ ଆଗେଇ, ଲିଲୋର କନଫିଗାରେଶନ ଫାଇଲ ‘lilo.conf’ ଥାକେ ‘/etc’ ଡିରେକ୍ଟୋରିତେ। ତାକେ ସଥଳ ‘1.1.0’ କମାନ୍ ଦିଯେ ଇନ୍‌ସ୍ଟଲ କରା ହୟ ସେ କିଛୁ ଫାଇଲ ତୈରି କରେ ଏହି ବୁଟ ଡିରେକ୍ଟୋରିତେ। ସେମନ ‘/boot/boot.0300’ ମାନେ ମାସ୍‌ଟାର ବୁଟ ରେକର୍ଡର ବ୍ୟକାତାପ। ବା ‘/boot/boot.b’ ମାନେ ମୂଳ ବୁଟ ସେଟ୍‌ର ବା ତାର ସିମ୍ବଲିକ ଲିଂକ।

/dev — ଏହି ଡେଭ ଡିରେକ୍ଟୋରିତେ ଥାକେ ରାଶିରାଶି ଡିଭାଇସ ଫାଇଲ, ଯାଦେର ନିଯେ ଯଥେଷ୍ଟ ବିଶଦଭାବେ ଆଲୋଚନା ହେଁବେ ଆମାଦେର ଛଯ ନସର ଦିନେ।

/etc — ଏହି ଇଟିସି ବା ଏଟ୍‌ସେଟ୍‌ର ଡିରେକ୍ଟୋରିତେ ଥାକେ ଏକଟା ସିସ୍ଟେମେର ହାର୍ଡୋସାର ଏବଂ ସଫ୍ଟୋସାର ସଂକ୍ରାନ୍ତ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ କନଫିଗାରେଶନ ଫାଇଲ। ଏର କିଛୁ ଫାଇଲକେ ଏର ମଧ୍ୟେଇ ବେଶ ଧରେ ଧରେ ପଡ଼େଛି ଆମରା, ବାରବାର। ସିସ୍ଟେମେର ସ୍ନ୍ୟୁକେନ୍ଦ୍ର ବଳା ଚଲେ ଏହି ‘/etc’ ଡିରେକ୍ଟୋରିକେ। ଆମରା ଏର କଥାଯ ପରେ ଆସାଇ।

/lib — ଏହି ଲିବ ଡିରେକ୍ଟୋରିତେ ଥାକେ ଲାଇବ୍‌ର ଫାଇଲଗୁଲୋ, ଯାଦେର କଥା ଆମରା ଆଗେଇ ବଲେଇ, ପ୍ରୋଗ୍ରାମଗୁଲୋ ଏହି ଲାଇବ୍‌ରିଦେର କାଜେ ଲାଗିଯାଇଛି। ପ୍ରତିଟି ପ୍ରୋଗ୍ରାମେର ଜନ୍ୟେ ଆଲାଦା ଆଲାଦା ଫାଂଶନ ବା କ୍ରିଯା ନା ଲିଖେ, ସବ ପ୍ରୋଗ୍ରାମେର ଜନ୍ୟେ ଏକତ୍ରେ ଏହି ଲାଇବ୍‌ର ଫାଂଶନଗୁଲୋକେ ତୁଳେ ରାଖା ହୟ ଲିବ ଡିରେକ୍ଟୋରିତେ। ଆର ଥାକେ କାରନେଲ ମଡ଼ିଉଲଗୁଲୋ, ମାନେ, କାରନେଲେର ଚଲାର ଜନ୍ୟେ ଛୋଟ ଛୋଟ କୁଟରୋ ପ୍ରୋଗ୍ରାମ ବାନାନୋ ଥାକେ, ଏକ ଧରନେର ଡ୍ରାଇଭାର, ଏକ ଏକ ଧରନେର ଉପାଦାନେର ଜନ୍ୟେ। ଧରନ ଏକଟା ବିଶେଷ ସାଉନ୍‌କାର୍ଡ ଆପନି ବ୍ୟବହାର କରଛେ, ତାର ଜନ୍ୟେ କାରନେଲେ ଏକଟା ବିଶେଷ ମଡ଼ିଉଲ ଲାଗିଯେ ନିତେ ହେଁଛେ। ଆବାର ସାଉନ୍‌କାର୍ଡଟା ବଦଳାଲେନ, ମଡ଼ିଉଲଟା ବଦଲେ ନିତେ ହେଁଲା।

/mnt — ଏହି ଏମ୍‌ଏନ୍‌ଟି ବା ମାଉନ୍ଟ ଡିରେକ୍ଟୋରିର ସଙ୍ଗେ ଆପନାରା ଇତିମଧ୍ୟେଇ ବାରବାର ପରିଚିତ ହେଁଛେ। ବହିରାଗତ ପାର୍ଟିଶନଦେର ବସତେ ଦେଓଯାର ଜେନେରାଲ ଶୀତଲପାଟିର ମତ। ତବେ ସବ ଡିସ୍ଟ୍ରିବ୍ୟୁ ଏଟା ହବହ ମାନେନା। ମ୍ୟାନଡ୍ରୋକ ସ୍ଲ୍ୟାକଓଯାର ଖୁବ ମାନେ। କିନ୍ତୁ ସୁଜେ ନାନା ଅନ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଜାଯଗା ବାନିଯେ ଦେଯ। ସେମନ ଆମରା ଉଇନଡୋଜ ଡିରେକ୍ଟୋରି ଦୁଟେର ଜନ୍ୟେ ନିଜେ ଥେକେଇ ବାନିଯେ ଦିଯେଛି ‘/data1’ ଆର ‘/data2’ ବଲେ ଦୁଟେ ଡିରେକ୍ଟୋରି, ଏକଦମ ରଣ୍ଟ ଡିରେକ୍ଟୋରିତେ। ପରେ ନିଜେ ବଦଲେ ନିତେ ହୟ। ତବେ ଖେଯାଳ ରାଖିବେଳ, ଏହିସମସ୍ତ ଯାବତୀଯ ଜିନିଯ ବଦଳାନୋର ପରେଇ ‘/etc/fstab’ ଫାଇଲ ଥେକେ ଏକବାର ମିଲିଯେ ନେବେନ, ସବଗୁଲୋ ଠିକଠାକ ଆଛେ କିନା। ନିଜେର ଇଚ୍ଛମତନ ବାଢ଼ିତ ମାଉନ୍ଟପରେନ୍ଟ ବାନିଯେ ନେଓଯା ଯାଇ ଏହି ‘/mnt’ ଡିରେକ୍ଟୋରିତେ, ଆମରା ଦେଖେଛି, ‘/mnt/arkive’ ବା ‘/mnt/slackware’ ଇତ୍ୟାଦି। ଆର ଚାଲୁ

କିଛୁ ମାଉନ୍ଟପରେନ୍ଟ ଏଥାନେ ଏମନିତେହି ଥାକେ, ସଦି ଡିସ୍ଟ୍ରୋ ସେଖାନେ ନିଜସ୍ବ କେରଦାନି ନା-ମାରେ । ଯେମନ୍ '/mnt/cdrom' ବା '/mnt/floppy' ଇତ୍ୟାଦି । ସୁଜେତେ ସେବ ଥାକେ '/media' ଡିରେଷ୍ଟୋର ମଧ୍ୟେ ।

/opt — ଅପଶନାଲ ବା ଏକ୍ଷିକ, ଡିସ୍ଟ୍ରୋର ଡିଫଣ୍ଟ ଇନ୍‌ସ୍ଟଲେଶନେର ନିଜସ୍ବ କାଠମୋର ବାହିରେ ଥେକେ ଯୁକ୍ତ ପ୍ୟାକେଜଦେର ଜାଯଗା । ଯେମନ୍ ଓପେନଅଫିସ, ମୋଜିଲା ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ୟାକେଜଗୁଲୋ ଏଥାନେ ଥାକେ । ଏଫେସଟ୍ୟାଙ୍କ ଅନୁୟାୟୀ, ସମସ୍ତ ବହିରାଗତ ପ୍ୟାକେଜଦେରଇ ଏଥାନେ ଥାକାର କଥା । ଆର ଏହି ପ୍ୟାକେଜଟା ଇନ୍‌ସ୍ଟଲ କରାର ଜନ୍ୟେ ଆପନାର ଯେ ଆନୁୟଦିକ ଫାଇଲଗୁଲୋ ଥାକବେ ତାଦେର ଥାକାର ଜାଯଗା ଏହି '/opt' ଡିରେଷ୍ଟୋର ମଧ୍ୟେହି ଓହି ପ୍ୟାକେଜେର ନାମେ ଆଲାଦା ଏକଟା ଡିରେଷ୍ଟୋରିତେ । ଧରନ ଓହି 'mundu' ପ୍ୟାକେଜଟା, ବାହିରେ ଥେକେ ଯୋଗ କରା ପ୍ୟାକେଜ, କାରଣ, ଡିଫଣ୍ଟ ମାନୁମେର ଏକଟା ମୁକ୍ତ ଏମନିତେହି ଥାକାର କଥା, ଆପନି ସଦି ଇନ୍‌ସ୍ଟଲ କରେନ, ସେହି ଇନ୍‌ସ୍ଟଲେଶନଟା ଘଟିବେ '/opt/mundu' ଡିରେଷ୍ଟୋର ମଧ୍ୟେ । ଇନ୍‌ସ୍ଟଲ କରତେ ଗିଯେ ଯା ଯା ବାଡ଼ତି ଫଣ୍ଟ ମାନେ ଅକ୍ଷର-ଆକାର ଲାଗବେ, ବା ଛବି, ବା ଡେଟାବେସ, ସେ ସବହି ଥାକବେ ଏହି ଡିରେଷ୍ଟୋରିର ଭିତର । ଏହି ପ୍ୟାକେଜ ଯେ ବାଇନାରି ଫାଇଲ ତୈରି କରବେ ସେଟୋ ଥାକାର କଥା '/opt/bin' ଡିରେଷ୍ଟୋରିତେ, ଡକୁମେନ୍ଟେଶନ ଥାକାର କଥା '/opt/doc' ଡିରେଷ୍ଟୋରିତେ, ଇତ୍ୟାଦି । ତବେ, ବେଶିରଭାଗ ପ୍ୟାକେଜହି ଏତସବ ଥାବଳୀ ଦାଯିତ୍ବ ପାଲନ କରେନା ।

/sbin — ଏର ମଧ୍ୟେ ଥାକେ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ସିସ୍ଟେମ ବାଇନାରିଗୁଲୋ । ଶୁଣିନାମ୍ବ ବାଇନାରି ବା ଏଞ୍ଜିକିଉଟେବଳ ମାନେ ଚାଲାନୋ ଯାଯ ଏମନ ଫାଇଲଗୁଲୋକେ ଦୁଟୋ ଭାଗେ ଭାଗ କରା ହୁଏ । ଏକଟା ସାଧାରଣ ବା ନରମାଳ ଏଞ୍ଜିକିଉଟେବଳ । ଯା ସର୍ବସାଧାରଣେ ବ୍ୟବହାରଯୋଗ୍ୟ । ଆର ଅନ୍ୟଗୁଲୋ ହଲ ଭିଆଇପି ଏଞ୍ଜିକିଉଟେବଳ । ସିସ୍ଟେମ ଅ୍ୟାଡମିନିଷ୍ଟ୍ରେଶନ ବା ପରିଚାଳନାର କାଜେ ବ୍ୟବହାରଯୋଗ୍ୟ ବିଶେଷ ବାଇନାରିଗୁଲୋ ଥାକେ ଏହି '/sbin' ଡିରେଷ୍ଟୋରିତେ । ଏର ଚେଯେ ଏକଟୁ କମ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସିସ୍ଟେମ ବାଇନାରିଗୁଲୋ ଥାକେ '/usr/sbin' ଡିରେଷ୍ଟୋରିତେ ବା '/usr/local/sbin' ଡିରେଷ୍ଟୋରିତେ । ଏହି '/sbin' ଡିରେଷ୍ଟୋରି ତଥା ସିସ୍ଟେମ ବାଇନାରିଦେର କଥାଯ ଆସନ୍ତି ଆମରା ।

/tmp — ଅଷ୍ଟାଯୀ ବା ଟେମ୍ପୋରାରି ଫାଇଲଦେର ଜାଯଗା । ଏକଟା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟେର ପରେ ଯାଦେର ଆର ଦରକାର ପଡ଼ିବେନା । ଅନେକ ପ୍ରୋଗ୍ରାମ କାଜ କରାର ସମୟ ବିଶେଷ କିଛୁ ଫାଇଲ ବା ଡିରେଷ୍ଟୋର ବା ପ୍ରୋଗ୍ରାମକେ ଲକ୍କ କରେ ଦେଇ, ଚଲାର ସମୟଟିକୁ ଜୁଡ଼େ ଅନ୍ୟ କେଉ ତାଦେର ସ୍ପର୍ଶ କରତେ ପାରବେନା । କିମ୍ବା ଚଲାର କାଜେ କିଛୁ ଅଷ୍ଟାଯୀ ତଥ୍ୟ ତୈରି କରେ, ପ୍ରୋଗ୍ରାମ ଚଲାଶେ ହେଁ ଯାଓଯାର ପରେ ଯାଦେର ଆର କାଜେ ଲାଗବେ ନା । ଏହି ସବକିଛୁକେ ଅଷ୍ଟାଯୀ ଭାବେ ରାଖା ହୁଏ ଏହି '/tmp' ଡିରେଷ୍ଟୋରିତେ । 'S U' କରେ ରଟ ହେଁ ନିଯେ ଏଥାନେ ଥେକେ ଫାଇଲ ଓଡ଼ାନୋଇ ଯାଯ, କିନ୍ତୁ କଦାଚ ନୟ, ସଦିନା, ହବଳ ଜାନା ଥାକେ, ଠିକ କି କରଛି । ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ସେ ପ୍ରସେସଗୁଲୋ ଚଲଛେ ସିସ୍ଟେମେ ତାଦେର ଅନେକେରଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଜରଣିର ମାଲପତ୍ର ଏଥାନେ ଥାକେ । ଗୋଟା ସିସ୍ଟେମ ହ୍ୟାଂ କରେ ଯେତେ ପାରେ କ୍ର୍ୟାଶ କରେ ଯେତେ ପାରେ — ଶୁଣିନାମ୍ବ ସିସ୍ଟେମେ ଯା ସତ୍ୟିହି ଏକଟା ଦୁର୍ଘଟନା, ଏତ କମ ଘଟେ । ଯେମନ୍ ଓପେନଅଫିସ ୧.୦ ଭାର୍ଶନେ ଆମାର ଏନଭିଡିଯା ଡ୍ରାଇଭାରେର ସଙ୍ଗେ କିଛୁ ଏକଟା ଗୋଲମ୍ୟୋଗ ହଚିଲ, ପରେ, ଏନଭିଡିଯା ଡ୍ରାଇଭାରେର ଏକଟା ପୁରୋନୋ ଭାର୍ଶନ ବ୍ୟବହାର କରେ ଯେତୋ ଚଲେ ଗେଲ, ସେହି ସମୟେର ଗୋଟା ପାଁଚେକ ହ୍ୟାଂ ଆଜ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଦୁ-ବର୍ଷରେ ଆମାର ପାଁଚମାତ୍ର ହ୍ୟାଂଦୋଳନ । ନିଜେ ଲିଖତେ ଗିଯେ ତାର ଆଗେର ଡୁଇନ୍ଡୋଜେର ବଚନଗୁଲୋର ସଙ୍ଗେ ମିଲିଯେ ନିଜେରଇ କେମନ ଅବିଶ୍ଵାସ ହଚେ । ଏହି '/tmp' ଡିରେଷ୍ଟୋରିର ମୋଟ ଫାଇଲେର ଆୟତନ ସଚରାଚର କରେକ କିଲୋବାଇଟେର ବେଶ ହୁଏନା । ବୁଟ ବା ଶାଟଡାଉନେର ସମୟ ସଚରାଚର ଏହି ଡିରେଷ୍ଟୋରିକେ ଫାଁକା କରେ ଦେଓୟା ହୁଏ ।

/usr — ମୂଳ '/' ହାୟେରାର୍କିର ମଧ୍ୟେ ଦ୍ଵିତୀୟ ଏକଟା ହାୟେରାର୍କି ବା କ୍ରମ । ଏହି '/usr' ଡିରେଷ୍ଟୋରିତେ ଥାକେ ଗୋଟା ସିସ୍ଟେମେର ମୋଟ ଫାଇଲ ଏବଂ ଡିରେଷ୍ଟୋରିର ସମଗ୍ରେର ସିଂହଭାଗ । ଆମରା ଏଥାନେ ସୁଜେ ଏବଂ ସ୍ଲ୍ୟାକଓୟାର ଦୁଟୋ ଡିସ୍ଟ୍ରୋରଇ ରଣ୍ଟ ଡିରେଷ୍ଟୋରିତେ ଥାକା ସାବଡିରେଷ୍ଟୋର ଗୁଲୋର ଆଲାଦା ଆଲାଦା ଭାବେ ମୋଟ ଆୟତନ ଆର ଗୋଟା ସିସ୍ଟେମଟାର ମୋଟ ଆୟତନ ଦିଯେଛି, ପାଶାପାଶ । ସାଧାରଣ ଏକଟା ଗଡ଼ ଇନ୍‌ସ୍ଟଲେଶନ । ତାର ଥେକେ ସାମାନ୍ୟ ବେଶ ହତେ ପାରେ, ସବସମୟେ ଡିଭଲପମେନ୍ଟେର, ମାନେ କମ୍ପ୍ୟୁଟାର ଭାବର ଆର ପ୍ରୋଗ୍ରାମିଂ-ଏର ଯେ ପ୍ୟାକେଜଗୁଲୋ ଏହି ଦୁଟୋ ସିସ୍ଟେମେହି ଇନ୍‌ସ୍ଟଲ କରା ଆଛେ, ତାର ସବଗୁଲୋ ସବ ସିସ୍ଟେମେ ଥାକେନା । ଆର ପାବଲିଶିଂ ସଂକ୍ରାନ୍ତ ପ୍ୟାକେଜଓ ଦୁ-ଚାରଟେ ବେଶ ଥାକତେ ପାରେ । ଏର ବାହିରେ ଏକଟା ସ୍ଵାଭାବିକ ଏକଟା ହୋମ ପିସିର ଏକଟା ସାଧାରଣ ଇନ୍‌ସ୍ଟଲେଶନେର ଆୟତନଟାଓ ଏଥାନେ ଥେକେ ପେତେ ପାରବେନ । ଯେ କମାନ୍ ଦିଯେ ଆମି ଏ ତାଲିକାଟା ପେଯେଛି ସେଟୋ ହଲ '/' ଡିରେଷ୍ଟୋରିତେ ଦାଁଡ଼ିଯେ 'du -chs *', ତାରପର ତାକେ ଆମାଦେର ଚେନା କାଯାଦାୟ ରିଡାଇରେଷ୍ଟ କରେ । ମ୍ୟାନପେଜ ପଡ଼େ ଦେଖୁନ ଏହି 'du' କମାନ୍ଟଟା ଭାବି ଚମଂକାର ଭାବେ ଡିକ୍ଷଭୁମିର ବ୍ୟବହାରଟା ଦେଖାଯ । ଏର '-chs' ଅପଶନଗୁଲୋର ମାନେ ନିଜେହି ଦେଖେ ନିନ । ଏହାଡ଼ା ଆର ଏକଟା

কমান্ডও এই কাজে খুব ব্যবহার হয়, ‘df’। তালিকাটায় ‘M’ মানে মেগাবাইট, ‘K’ মানে কিলোবাইট, ‘G’ মানে গিগাবাইট। সুজেতে দেখুন ‘/usr’ জুড়ে আছে গোটা সিস্টেমের মোট ব্যবহৃত ডিস্কভূমির প্রায় একান্তর শতাংশ আর স্ল্যাকওয়ারের প্রায় তিরাশি শতাংশ। এই ‘/usr’ ডিরেক্টরির আলোচনায় আমরা পরে আসছি।

/var — ভ্যারিয়েবল বা পরিবর্তনশীল তথ্যদের আবাস। সিস্টেম লগিং সংক্রান্ত তথ্যের ফাইল, মেল আর প্রিন্টার স্পুলের ফাইল, এই সব থাকে ‘/var’ ডিরেক্টরিতে। এই ‘/var’ ডিরেক্টরি দুটো সিস্টেম কথনো শেয়ার করতে পারেনা, মানে দুজনেই আলাদা ভাবে একই পার্টিশনকে ব্যবহার করতে পারেন। কারণ এখানে থাকা তথ্যের গোটাটাই হল সিস্টেমের একান্ত নিজস্ব। এই ডিরেক্টরির তথ্যগুলো সিস্টেম ব্যবহারের সঙ্গে তাল মিলিয়ে সবসময়েই বদলাচ্ছে।

লিনাক্স ফাইলসিস্টেম স্ট্যান্ডার্ড অনুযায়ী উপরের ডিরেক্টরিগুলো একটা রুট ডিরেক্টরিতে থাকতে হবে, বা, নিদেন, তাদের লিংক। কিন্তু এগুলো ছাড়াও আরো কিছু ডিরেক্টরি থাকতে পারে। কোনো কোনো ডিষ্ট্রোতে এর বাইরেও ডিরেক্টরি থাকে বৈকি, যেমন সুজেতেই ‘/srv’, যেটার মধ্যে সার্ভার সংক্রান্ত তথ্য রাখে। এর মানে, যতটুকুই হোক, গু-লিনাক্স স্ট্যান্ডার্ড থেকে নড়ছে সুজে। এফএসস্ট্যান্ড অনুযায়ী নিচের ডিরেক্টরিগুলো রুট ডিরেক্টরিতে থাকতে পারে।

/initrd — এই ‘/initrd’ ডিরেক্টরি একটা ফুলিনাক্স সিস্টেমকে দেয়। বুটলোডার মারফত র্যামডিস্ক ব্যবহারের সুযোগ। র্যামডিস্ক (RAM

সিস্টেম	সুজে	ল্যাকওয়ার
bin	7.2M	6.2M
boot	6.7M	2.9M
dev	428K	293K
etc	48M	23M
home	114M	3.1M
lib	64M	19M
mnt	2.5K	3.0K
opt	658M	350M
proc	2.0K	16K
root	2.2M	489K
sbin	11M	6.9M
tmp	8.4M	13M
usr	2.5G	1.9G
var	128M	23M
মোট	3.5G	2.3G

Disk) মানে র্যান্ডম-অ্যাক্সেস-মেমরির একটা বিশেষ এলাকা, র্যামডিস্ক বানানোর সফটওয়ার দিয়ে যাকে বানিয়ে নিতে হয়, যে এলাকাটা ঠিক একটা ছেট্ট সাইজের হার্ডডিস্ক পার্টিশনের মত ব্যবহার করবে। হার্ডডিস্ককে নকল বা এমুলেট করবে এই র্যামাপ্লটা। সুবিধেটা এই যে হার্ডডিস্ক পার্টিশন থেকে তথ্য পড়ার চেয়ে বহুগুণ বেশি গতিতে এইখান থেকে তথ্য পড়ে নিতে পারে সিপিইউ, দ্রুত তার কাজে চুকে যেতে পারে। আর যেই মেশিন শাটডাউন বা রিবুট করছি তখনই এই র্যামডিস্কটা মুছে যাচ্ছে। একটা সঠিক সাইজের অপারেটিং সিস্টেমকে, র্যাম-এলাকাটার মধ্যে যেটা ভরে যাবে, এইভাবে র্যামে রেখেই কাজ করে যেতে পারে কম্পিউটার। '/initrd' ডিরেক্টরিটা সুযোগ দেয় র্যামডিস্ককে রুট ফাইলসিস্টেম হিশেবে মাউন্ট করার, এরপর এখান থেকেই প্রয়োজনীয় প্রোগ্রাম চালানো যায়। তারপর, প্রাথমিক কাজ শেষ হলে, সঠিক হার্ডডিস্ক পার্টিশনকে রুট ডিরেক্টরি হিশেবে মাউন্ট করে নেওয়া যায়। এই ভাবে র্যামডিস্ক রাখার সুযোগ করে দিয়ে '/initrd' ডিরেক্টরি সিস্টেম বুটের গোটা কাজটাকে দুটো অংশে ভেঙ্গে দেয়, প্রথম অংশটায় কারনেলে অনেক কম ড্রাইভার কম্পাইল করা থাকলেও অসুবিধে নেই, দ্বিতীয় স্তরে প্রয়োজনীয় মডিউলগুলো '/initrd' ডিরেক্টরি থেকে তুলে নেয় কারনেল। এই ডিরেক্টরির জটিলতায় আর গিয়ে কাজ নেই, আপনার ইচ্ছে থাকলে আপনি নিজেই শিখে নিতে পারবেন। '/initrd' বানানোর যে কমান্ড, 'mkinitrd', তার ম্যানপেজ পড়ুন। আমাদের এখানে তুলে দেওয়া তালিকাটা দেখুন, সুজে রুট ডিরেক্টরির মধ্যে কোনো '/initrd' ডিরেক্টরি নেই। এই '/initrd' ডিরেক্টরিটা ছাড়াই সুজে কিন্তু র্যামডিস্ক ব্যবহার করছে। দেখুন তো, পাঁচ নম্বর দিনে তুলে দেওয়া 'etc/lilo.conf' ফাইলটা থেকে তার কোনো হদিশ পান কিনা।

/home — বারবার ব্যবহার করতে করতে এই ডিরেক্টরিটা আমাদের চেনা হয়ে গেছে। সমস্ত ব্যবহারকারীর নিজের নিজের হোম ডিরেক্টরি বা নিজের ঘর মিলিয়ে তৈরি এই ব্যবহারকারীদের কোয়ার্টার। এই সার্বজনীন ঘরগোপনস্থালির মধ্যে একজন বিশেষ ব্যবহারকারী বা ইউজারের হোম ডিরেক্টরির হল '/home/\$USER' যার অন্য নাম '~'। এই দুটোকে কি চিনতে পারলেন? যদি না পারেন, তার মানে আপনি পুরোনো পড়াগুলো ভালো করে তৈরি রাখছেন না। যান, সাত নম্বর দিনের ৯.৩ নম্বর সেকশনটা আর একবার ভালো করে পড়ে আসুন। প্রত্যেকটা ইউজারের নিজের ঘরে কী কী ফাইল থাকে তার সঙ্গে মোটামুটি একটা পরিচয় তো আমাদের আগেই হয়ে গেছে। কিছু ডিরেক্টরি, কিছু ফাইল, আর কিছু সেই সতত-অদৃশ্য ডটানন ফাইল এবং ডিরেক্টরি, যাদের মধ্যে রাখা আছে

ବିଭିନ୍ନ ଧରନେର କନ୍ଫିଗ୍ଯାରେଶନ ବା ସିସ୍ଟେମ ସେଟିଂ। ମନେ କରତେ ପାରଛେ ସାତ ନୟର ଦିନେର ୮.୪ ନୟର ସେକଶନେର ଆଲୋଚନା ଥେକେ ସେଇ ‘/etc/skel’ ଡିରେକ୍ଟୋରିଆର କଥା ଯାର ଫ୍ଳେଟିନେର ବା କଙ୍କାଳେର ଆଦଳେ ଏକଜନ ନୃତ୍ୟ ବ୍ୟବହାରକାରୀର ନୃତ୍ୟ ହୋମ ଡିରେକ୍ଟୋରିଆର ତୈରି କରେ ନେଇଯା ହ୍ୟ ? ଏହି ‘/home’ ଡିରେକ୍ଟୋରିଆ, ବ୍ୟବହାରକାରୀଦେର କଲ୍ୟାଣେ, ବର୍ଡ ଦ୍ରୁତ ଭରେ ସେତେ ଶୁରୁ କରେ । ଅନେକସମୟ ତାହିଁ ଏହି ଡିରେକ୍ଟୋରିଆକେ ଆଲାଦା ଏକଟା ପାର୍ଟିଶନେ ଦିଯେ ଦେଇଯା ଭାଲୋ, ଯାତେ ବେଡେ ଗିଯେ ମୂଳ ରୁଟ ପାର୍ଟିଶନେର ଫାଇଲଗୁଲୋରଟି ଦମବନ୍ଧ କରେ ନା-ଦେଇଁ ।

/lost+found — ଦେଖୁନ ତୋ, ଏହି ମହାପ୍ରଭୁର ନାମଟା ଆପନାର ଚେନା ଚେନା ଲାଗଛେ, କୋଥାଯା ଯେଣ ଶୁନେଛିଲେନ ? ଇଏକ୍ସଟିଟୁ ଏବଂ ଇଏକ୍ସଟିଥି ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେର କ୍ର୍ୟାଶ-ରିକଭାରି ସଂକ୍ରାନ୍ତ ଆଲୋଚନା ମନେ ପଡ଼ୁଛେ ? ଆମି ଆଗେ ଏଟାର କଥା ଜାନତାମ ନା । ତଥାନେ ଅନ୍ତିମ ମ୍ୟାନଡ୍ରୋକ ବ୍ୟବହାର କରିଛିଲାମ, ଏକଦିନ ଶଖ ହଲ, ଏକଟୁ ରେଡହ୍ୟାଟ ଇନସ୍ଟଲ କରେ ଦେଖି । ପ୍ରଥମତ, ଇନସ୍ଟଲ କରତେ କରତେ ଏବଂ ବୁଟ କରତେ କରତେ ଚୋଖେ ପ୍ରାୟ ଜଳ ଏମେ ଗେଛେ, ତାର ଆଗେ ଅନ୍ତିମ ମ୍ୟାନଡ୍ରୋକେ ଏକ୍ସଏଫ୍ସେର ଓହି ଦୁର୍ବର୍ଗ ଗତିତେ କାଜ କରେ ଏମେହି, ମନେ ହଚ୍ଛେ ସବକିଛୁ ଯେଣ ସ୍ଲୋ-ମୋଶନେ ସଟିଛେ, ଏରପର ଇନସ୍ଟଲ ହେଉଥା ସିସ୍ଟେମେ ଲଗ-ଇନ କରେ ‘1s’ ମେରେ ଦେଖି, ‘/lost+found’ ଜାତୀୟ ମେଲୋ-ରୋମାଟିକ ନାମ, ସୁଖେନ ଦାସ କୋଥାଯା ଲାଗେ ? ନା, ଆସଲେ ବ୍ୟାପାରଟା ତତ୍ତ୍ଵ ମିଣ୍ଟି ନୟ, କ୍ର୍ୟାଶ-ରିକଭାରି ସମୟ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମ ଚେକ କରେ ପୁନରାହରିତ ଯେଣ୍ଟେ ଯାଓୟା ତଥ୍ୟ ରାଖା ଥାକେ ଏହି ଡିରେକ୍ଟୋରିଆରେ, ଇଏକ୍ସଟିଟୁ ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେ । ଅଚିରେଇ ରାଇଜାର ଫାଇଲସିସ୍ଟେମେ ରେଡହ୍ୟାଟ ଇନସ୍ଟଲ କରେ ଆମି ମୁଣ୍ଡିଙ୍ ପେଯେଛିଲାମ ଏର ଥେକେ, ତାର କିଛିଦିନ ବାଦେ ରେଡହ୍ୟାଟଟାଇ ଉଡ଼ିଯେ ଦେଇଛିଲାମ । ଆପନି ଯଦି ସ୍ଲୋମୋଶନ ଭାଲୋବାସେନ ତାହଲେ ଇଏକ୍ସଟିତେ ରେଡହ୍ୟାଟ କରନ୍ତି, ଏବଂ ଏହି ଡିରେକ୍ଟୋରିଆ ଶୋଭା ଦେଖୁନ ବସେ ବସେ, କାରଣ ଅନେକଟା ସମୟଟି ତୋ ଆପନାକେ ବସେ ଥାକତେ ହବେ, ପ୍ରତିବାର କମାନ୍ତ ଦିଯେ ପ୍ରମ୍ପଟ ଫେରତ ଆସାର ଜନ୍ୟେ ।

/proc — ଏହି ଡିରେକ୍ଟୋରିଆ ଗୋଟା ଫାଇଲସିସ୍ଟେମଟାଇ ଅନ୍ୟ ପ୍ରତିଟି ଡିରେକ୍ଟୋରିଆ ଥେକେ ଏକଦମ ଆଲାଦା ଏହି ଅର୍ଥେ ଯେ ଏଟା କୋମୋ ବାସ୍ତବ ଫାଇଲବସ୍ଥାହି ନା, ଏକଟା ବିମୂର୍ତ୍ତ ଏବଂ ସାକ୍ଷେତିକ ଫାଇଲବସ୍ଥା । ସିସ୍ଟେମେର ପ୍ରସେସଗୁଲୋର ବିଷୟେ ତଥ୍ୟ ଯୋଗାନୋର ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ ବାନାନୋ ଏକଟା ନକଳ ଫାଇଲବସ୍ଥା । ଆମରା, କୀ କୀ ଫାଇଲବସ୍ଥା ଆମାଦେର ସିସ୍ଟେମେ ବ୍ୟବହାର ହଚ୍ଛେ ସେଟା ଜାନାର ଜନ୍ୟେ, ‘cat /proc/filesystems’ କମାନ୍ତ ବ୍ୟବହାର କରେଛିଲାମ, ମନେ ଆଛେ ? କୋମୋ ବାସ୍ତବ ଫାଇଲ ‘/proc’ ଡିରେକ୍ଟୋରିଆରେ ଥାକେନା । ଥାକେ ଶୁଦ୍ଧ ସିସ୍ଟେମ କାଜ କରାର ସମର୍ଯ୍ୟ ସିସ୍ଟେମର ମେମରି, ସିସ୍ଟେମେ କୀ କୀ ଡିଭାଇସ ମାଉଟେଡ ଆଛେ, ସିସ୍ଟେମେର ହାର୍ଡୋସାର କନ୍ଫିଗ୍ଯାରେଶନ ଇତ୍ୟାଦି ସିସ୍ଟେମ-ତଥ୍ୟ । ‘/proc’ ଡିରେକ୍ଟୋରିଆରେ ଗିଯେ, ଏହି ଗୋଟା ପାଠମାଲା ଜୁଡ଼େ ବାସ୍ତବ ଫାଇଲ ନିଯେ ଆପନି ଯା ଯା ଜେନେହେନେ ସେଟା ଦିଯେ କଦାଚ ବୋବାର ଚେଷ୍ଟା କରବେନ ନା । ଯେମନ, ଆପନି ଜାନେନ ଏକଟା ଫାଇଲେ ଟେକ୍ସ୍ଟ ଥାକାର ସଙ୍ଗେ ଫାଇଲେର ବାଇଟମାପେର ସମ୍ପର୍କ । ଏବାର ‘cat /proc/filesystems’ କରେ ଫ୍ରିଣେ ଚିହ୍ନେର ସଂଖ୍ୟ ଗୁଣେ ନିଯେ ଆପନି ଯଦି ସେଟା ଦିଯେ ‘/proc/filesystems’ ଫାଇଲଟାର ସାଇଜେର ସଙ୍ଗେ ମେଲାତେ ଯାନ, ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଚମକାବେନ । ଆପନି ‘1s -sh’ କରେ ଦେଖୁନ ଗୋଟା ‘/proc’ ଡିରେକ୍ଟୋରିଆ ଯାବତୀୟ ଫାଇଲେରଇ ସାଇଜ ଦେଖବେନ ଶୂନ୍ୟ, ‘kcore’, ‘mtrr’, ଆର ‘self’ ବାଦ ଦିଯେ । ଏବଂ ମଜାର କଥା କୀ ବଲୁନ ତୋ, ଆପନାର ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ପାର୍ଟିଶନଗୁଲୋ ଛାଡ଼ା ଆର କିଛି ଯଥନ ମାଉନ୍ଟ କରା ନେଇ, ମାନେ ଆମାଦେର ମାଉନ୍ଟେର ଛବିତେ ସଟପକରହିଲା ଓହି ତିନଟେ ଚୌବାଚା ବାଦ ଦିଯେ ଆର କାଉକେହି ଯଥନ ସିସ୍ଟେମ ‘ତୁମି ଯେ ଆମା’ କରେନି, ତଥନ ଆପନି ‘du -chs /proc’ କରେ ଯେ ସାଇଜ ପାବେନ ସେଟା ନାଟକିଯଭାବରେ ବଦଳେ ଯାବେ, ଯେହି ଆପନି ପାର୍ଟିଶନଗୁଲୋ ମାଉନ୍ଟ କରେ ନେବେନ । ଆମାର ମେଶିନେର ସୁଜେ ସିସ୍ଟେମେ ଯଥନ ସ୍ଲ୍ୟାକଓୟାର, ଆର୍କାଇଭ ଆର ଉଟିନଡୋଜ ପାର୍ଟିଶନଗୁଲୋ ମାଉନ୍ଟ କରା ନେଇ ତଥନ ‘/proc’ ଡିରେକ୍ଟୋରିଆ ‘du’ ମାନେ ଡିକ୍ଷ-ଇଉସେଜ ବା ଡିକ୍ଷ-ବ୍ୟବହାର ଦେଖାଇସେ ଚୁରାନବହି କିଲୋବାଇଟ୍ । ଆର ଓଗୁଲୋ ମାଉନ୍ଟ କରା ମାତ୍ରାଇ ଡିକ୍ଷ-ବ୍ୟବହାର ବେଡେ ଗିଯେ ହଚ୍ଛେ ଦୁଶ୍ଶୋପ୍ରଚିଶ ମେଗାବାଇଟ୍ । ଏବଂ ତଥନତ ଯାବତୀୟ ଫାଇଲେର ଆକାର ଶୂନ୍ୟ, ଏକା ‘kcore’ ଫାଇଲଟାଇ ପ୍ରାୟ ଓହି ଗୋଟା ସାଇଜଟା ନିଯେ ନିଚ୍ଛେ । କିନ୍ତୁ ଆର ନା, ଆମରା ଆମାଦେର ପାଠମାଲାର ଏକ୍ସିକ୍ୟୁର ଛାଡ଼ିଯେ ବେରିଯେ ଯାଚିଛ ।

/root — ଏଟା ହଲ ରୁଟ ଇଉଜାରେର ବା ସିସ୍ଟେମ ଅ୍ୟାଡମିନିସ୍ଟ୍ରେଟ୍ରେର ନିଜେର ହୋମ ଡିରେକ୍ଟୋରିଆ । ‘/’ ବା ରୁଟ ଡିରେକ୍ଟୋରିଆ ମଧ୍ୟେ ଏହି ରୁଟ ବା ‘/root’ ନାମେ ଡିରେକ୍ଟୋରିଆରେ ଗୁଲିଯେ ଫେଲବେନ ନା । ଅନେକ ଆଗେ ଓହି ‘/’ ଡିରେକ୍ଟୋରିଆଟାଇ ଛିଲ ରୁଟ ବ୍ୟବହାରକାରୀର ହୋମ-ଡିରେକ୍ଟୋରିଆ । ସେଥାନେହି ଥାକତ ତାର ନିଜେର ଫାଇଲପତ୍ରର । ପରେ, ଘରକମାର କାଜ ଏକଟୁ ପରିପାତୀ ରାଖାର ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ ଏହି ‘/root’ ଡିରେକ୍ଟୋରିଆ ବାନାନୋ ହ୍ୟ । ଏହି ଡିରେକ୍ଟୋରିଆ ଯେହେତୁ ଏକଜନ ବ୍ୟବହାରକାରୀର ହୋମ ଡିରେକ୍ଟୋରିଆ, ଏକେ ‘/home’ ଡିରେକ୍ଟୋରିଆ ମଧ୍ୟେହି ଆର ଏକଟା ସାବଡିରେକ୍ଟୋରିଆ, ‘/home/root’ ନାମେହି ତୋ ରାଖା ଯେତ ?

সেটা করা হয়না, তার কারণ, আমাদের মত পিসি ব্যবহারকারীদের জন্যেই শুধু গু-লিনাক্স তৈরি হয়নি। নেটোবন্ড বড় বড় সিস্টেমে অনেক সময় ভৌগোলিক দূরত্বে থাকা একটা প্যার্টিশনকেও মাউন্ট করা হয় '/home' ডিরেক্টরিতে। সেটাও তখন স্টপকক লাগানো চোবাচ্ছা হয়ে যায়। কিন্তু অন্য ব্যবহারকারীদের সাময়িকভাবে বাইরে রেখেও একটা সিস্টেম চালু হলেও, সুপারইউজারকে তো মূল সিস্টেমের অত্যাবশ্যকীয় অংশের মধ্যে থাকতেই হবে। তাই এই ব্যবস্থা। এই সবিশেষ ব্যবহারকারীর একটা আলাদা সুপারভাইজর কোয়ার্টার একদম রঞ্জ প্যার্টিশনের মধ্যেই।

গু-লিনাক্স ফাইলসিস্টেম হায়েরার্কির প্রাথমিক ধারণাটা হল আমাদের। রঞ্জ ডিরেক্টরির মধ্যে কী কী ডিরেক্টরি থাকে সেটা আমরা জানলাম। এবার এই ডিরেক্টরিগুলোর চারটেকে নিয়ে আরো দু-চারটে কথা বলার আছে। আলোচনার সূত্রেই বলেছিলাম আমরা, '/bin', '/etc', '/sbin' এবং '/usr' — এই চারটে ডিরেক্টরি আলাদা করে আরো একটু বলে নিতে হবে। সেটা দিয়ে আমরা বরং সামনের দিনের আলোচনা শুরু করব। সেটাই আমাদের এই জিএলটি ইশকুল পাঠ্মালার শেষ দিন।

আজ চৌদ্দই জানুয়ারি। একটু বেশি সময় লাগল এটা শেষ হতে। তবে, গত দুদিন গায়ে জ্বর থাকায় বসে থেকেছি হয়ত, কিন্তু লিখতে তেমন পারিইনি। আর কলেজে পরীক্ষা চলছে, তাই যেতেই হচ্ছে। আপনাদের পড়তে পড়তে কতটা হচ্ছে জনিনা, আমার লিখতে লিখতে ইতিমধ্যেই ক্লাস্ট লাগছে। এখনো পর্যন্ত শব্দসংখ্যা একলাখ সতেরো হাজার। আর পুরোনো ফাইলগুলো থেকে মেখছিলাম, জিএলটি পাঠ্মালার এই ফাইলাল ভার্শনটায় হাত দিয়েছি পয়লা নভেম্বরের আগে না, তার মানে, পঁচাত্তর দিনে একলাখ সতেরো হাজার শব্দ লিখেছি, গড়ে প্রতোকলিন ১৫৬০-খানা করে শব্দ লিখেছি, এর মধ্যে ব্রেক গেছে একদিন দুপুর, সাত ঘন্টা, আর একদিন রাত্তিরে তিন ঘন্টা। এছাড়া কলেজ যাওয়ার সময়টুকু বাদ গেছে। সে তুলনায় হয়ত কম লাগছে, কিন্তু তার সঙ্গে যোগ করুন তো মোট ওই অতগুলো ছবি। আর এই লিখতে লিখতেও কী পরিমাণ যে আমায় পড়তে হয়েছে সে আর বলার নয়। সতীই বড় খাটনি। এটা শেষ হলে গু-লিনাক্স কমিউনিটির কাছে আমার ঝণশোধ, পেয়ঁং ব্যাক টু দি কমিউনিটি, বোধহয় বেশ ভালোভাবেই হবে। আর মাত্র এক দিন। লে বংকা।

glt-mad@ilug-cal.org

সংকলন ও রচনা : মধ্যমগ্রাম জিএলটি-র (glt-mad@ilug-cal.org) তরফে : ত্রিদিব সেনগুপ্ত